

LIGET

2024-3
március

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVII. évfolyam 3. szám]

ADD TOVÁBB!

Kiss Ilona A KARIKACSAPÁS, AVAGY HOGYAN ADJUK TOVÁBB TÖRTÉNETEINKET?	4
Horváth Ildikó KÓPÉ DAL	21
Masszi Bálint A KÖR	24
Búth Emília NINCS SÚLYRA KEDVEZMÉNY	28
Fecske Csaba RÁNCRÓL RÁNCRA	32
Csongor Andrea FORRÓ A KRUMPLI; TEKINTETTEL ARRA	34
Tevesz László MI A NYUGAT MOST – AVAGY MI JÖHET A NER UTÁN?	38
Taizs Gergő MÉGSEM ÚGY	72
Vörös István AZ EGYETEMSZIGET [6]	74
Kiss Lajos András SZOLOVJOV A GONOSZRÓL	86
Handi Péter LÉPÉS	114

Gajdácsi László ORSI ÉS A POLIP	116
Oláh András CSONKÍTÁS	123
Búth Emília ÍNYÉT MUTOGATJA	125
Taizs Gergő CSENDÉLETEK	127
Farkas Attila Márton VISSZATÉRÉS ANYÁCSKÁHOZ – VAGY MÉGSEM	130

borítókép | KOVÁTS ALBERT

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Kiss Ilona

A KARIKACSAPÁS, AVAGY HOGYAN ADJUK TOVÁBB TÖRTÉNETEINKET?

2024-03-21 | **ADD TOVÁBBI!**, ESSZÉ

*„Aki nem tudja elmondani a történetét, az nem létezik”
(Salman Rushdie)*

*„De hogy fejezze ezt ki szavakkal?
Mit mondjon előbb és mit utána?”
(Csehov)*

Boccaccio óta gyötri ez a kérdés a modern novellairodalom klasszikusait és kismestereit, még ha látszólag nem is kötik a gyanútlan olvasó orrára, mennyit bajlódnak a legegyszerűbb történetekkel is. Mintha folyton abban a hiszemben akarnának tartani bennünket – angol falusi paplakok naiv leánykáit, orosz nemesi fészkek kiábrándult fiatalembereit, egészen a mai, influenzszerek hadától ostromolt régimódi könyvolvasókig –, hogy mi sem egyszerűbb a történetmondásnál, kezd el az elején, juss túl a közepén, aztán „magától megy minden, mint a karikacsapás” ^[1]. Gyerekjáték! Pedig a bajok pont ezzel a karikacsapással kezdődnek, bele se gondolunk, mi a jó ég ez a karikacsapás. Irány a Google: valami gyerekjáték, amikor egy fakarikát egy bottal úgy kell továbbütni a másiknak, hogy az minél nehezebben kaphassa el, miközben annak a másiknak pont az a legfőbb gondja, hogy elkapja. Hisz mégiscsak az a szabály, hogy a karikát végül is oda-vissza kell ütni a két szemben álló gyereknek, mert ha nem ezt csinálja az egyik (hanem például a háta mögé üti a karikát, vagy felkapja és messzire szalad vele), ez már nem is karikacsapás. Vagyis a szabály hozza létre a karikacsapást? Vagy maga a karika ^[2]? Akkor mégsem olyan egyszerű ez a történetmondás, mint a karikacsapás. Kell hozzá két szemben álló játékos, egy szabály, meg egy fakarika. A fakarika lenne „maga a történet”, amit tovább kell adni? A mindennapi tapasztalatunk viszont mégiscsak az, hogy a történet csupán attól válik történetté, hogy továbbadom!

nem ígér egyszerű receptet

Mielőtt végképp belegabalyodnánk a karikacsapás egyszerűségének bonyodalmaiba, olvassunk egy kis Csehovot. Róla aztán igazán úgy tudjuk, hogy ment nála történetmondás, mint a... Vagy csak úgy tett, mintha? Az alábbi „esettanulmány” nem ígér egyszerű receptet saját történetmondási gondjainkra. Sőt, Csehov gyötrelmeit követve még kevesebb illúziónk marad (és még több kérdésünk támad) a történetmondás egyszerűségéről, akár egy hozzánk közelállónak mondjuk el, akár egy vadidegennek, akár egy kis epizód az, akár egy élet regénye. Csehov története megingat abban is, hogy csak egy írónak vannak, lehetnek gyötrelmei a történet továbbadásában, akár egy novellát, akár egy igazi regényt akar kerekíteni belőle.

„Igazi regény!”

Jó száz éve keresik az irodalomtörténészek és kritikusok, rokonok és műkedvelő levéltárosok, hová tűnhetett az a regény, amelynek terveiről Csehov olyan nagy hévvel számolt be az 1880-as évek végén híveinek és ellendrukkereinek. Már kilenc figura kész volt belőle, megvolt hozzá a sztori („Micsoda sztori!”), címet is adott neki: *Történetek barátaim életéből*. „De ne gondolja ám – írja 1889. március 11-én kiadójának, Szuvorinnak –, hogy csupa diribdarabból lesz a regény, nem bizony! *Igazi regény* lesz, egységes egész test, ahol minden személy szervesen nélkülözhetetlen”. Grigorovics író (akkor nagy tekintély, ma a kutya se olvassa), majd szívszélhűdést kapott, amikor ezt a hírt kapta Csehovtól: „nálam a diák már az első fejezetben meghal, és nem szerepel végig a regényben. Nálam ő csak kellék, szegecs a nagy csizmában.”

vágyakozó emberekről

Várták tőle a kortársak is a nagy művet, nógatták egyre, hagyjon fel a karcolatokkal, az élclapoknak szánt szkeccsekkel és jelenetekkel,

ne fecsérleje a tehetségét. És persze mi más lehet a nagy mű, mint nagyregény. Gogol, Tolsztoj, Dosztojevszkij – ki, ha nem Csehov lehet a méltó utód és folytató. Csakhogy Csehov minden akart lenni, csak méltó utód és folytató nem. A nagyregény nem lett volna ellenére. A levelek tanúsága szerint 1887–91 között többször is nagy elszánással látott neki, s nemcsak a kiadóját etette a tervvel: „csak úgy hemzsegnék a témák a fejemben, minimum két regényre való!”, egyik-másik szereplője „már ki is öregedett anélkül, hogy megíródott volna”. Nem hagyta nyugton az összefoglalás belső kényszere sem: az *Ivanov* – írja ugyancsak Szuvorinnak 1889. január 7-én – eleve azzal „a vakmerő ábránddal készült, hogy összegezzem mindazt, amit eddig összeírkáltak a csüggedten panaszkodó és vágyakozó emberekről, és hogy az *Ivanov*mmal határt szabjak ezeknek az irományoknak. ... Az alapgondolat majdnem telibe talált, de a megformálás nem ér egy hajítófát se. Várni kellett volna! Még jó, hogy 2–3 évvel ezelőtt nem hallgattam Grigorovicsra, és nem fogtam regényíráshoz!”

Közben hozzálát *A manóhoz* („az én unalmas Bölcs Nathanom”, így emlegeti): „nagy regény-komédiát írok, egyszuszra odakentem két és fél felvonást” – meséli az író-kritikus Alekszej Plescssejevnek. – Jó lenne regénynek is, csakhogy „nincs nekem erőm regényre. Nem érett még meg rá a megfelelő idő. Kis elbeszélést, azt lehet írni”.

Mi van hát ezzel a regénnyel? Úgy húzza vele az időt, olyan módszeresen halogat, mint akármelyik hőse. Lett belőle valami? Kézirat sehol, töredék sehol. Testvére, Marija szerint novellák lettek a regénytervekből. Maga Csehov viszont 1899. augusztus 24-én Gorkijnek válaszolva így zárja le a kérdést: „nyilvánvaló, csupán délibábos képzelgésen alapulnak a hallomások, hogy én regényt írok, minthogy regény még csak meg se fordult gondolataimban.” Az utókor nem adta fel, a szovjet irodalmi kánonnak nagyon is jól jött volna, ha előkerül egy nagyregény: realista is, regényíró is, ah, micsoda remek előd! – Vlagyimir Laksin próbálta megnyugtatni a kedélyeket a hetvenes évek közepén: „úgy lehet, egy meg nem írt regény töredékeit olvassuk ma önálló novellák formájában, mit sem sejtve ezek 'regényi' eredetéről”.

minek nevezzük

De ha ez így van, ha maga Csehov megmondta, hogy nincs regény és nem is volt, és a hálás utókor is mintha belenyugodott volna ebbe, akkor minek jövünk megint ezzel, hogy „megvan a Csehov-regény!” Különben is,

nem mindegy az olvasónak, minek nevezzük, például a legújabb magyar nyelvű Csehov-kötetet ^[3] : regénynek vagy történeteknek? Csehov az Csehov, így is, úgy is. Próbáljuk mégis így olvasni: a *történetmondás regényeként*. Ez az olvasási stratégia egészen új ^[4] nézőpontot (befogadási pontot) nyithat az olvasó számára: a történetmondót és magát a történet mondás módját követve már nem nézőként, nem véletlen megfigyelőként, hanem a történet résztvevőjeként lehetünk jelen.

„Mintha lóháton mennél”

A kötet utolsó darabja, az 1900-ból való *Karácsony táján* ^[5] , roppant egyszerű sztorira épül. Vaszilisz, az írástudatlan öregasszony meg az örege a hóval betemetett, isten háta mögötti faluban meg akarják tudni, mi van a lányukkal, aki évekkor ezelőtt az urával együtt Pétervárra került; egyúttal tudatni akarják, hogy velük mi történt azóta. Jegort, a helyi kocsmárosasszony testvérét fizetik meg, hogy megírja a levelet. Vaszilisz szavaiból azonban csak a levélkezdő kötelező fordulatokra futja: „Kedves jó vejünknek, Andrej Hriszancsicsnak és szeretett egyetlen leányunknak, Jefimja Petrovnának szeretettel, igaz tisztelettel és mindörökké szóló szülői áldással...” Mindjárt utána összezavarodik: „Semmi mást nem tudott mondani. Pedig korábban, amikor éjszakánként gondolkozott rajta, azt hitte, tíz levélbe se fog beleférni minden.” Úgy járt, akár Csehov, akinek „minimum két regényre való” téma hemzsegett a fejében: „De hogy fejezze ezt ki szavakkal? Mit mondjon előbb és mit utána?”

Talán túl rövidre zárt így az analógia Vaszilisza és Anton Pavlovics között. Mégis megkockáztatjuk: Vaszilisza ugyanúgy nem találja, hogyan beszélje el történetüket, ahogy Csehov keresi a formát a 20. századba lépő, „csüggedten panaszkodó és vágyakozó emberek” történetéhez. Leveleiből, prózájából rekonstruálható, hogy ez a történet szerinte magáról a történet*mondásról* szól: jelentése a történetmondás *módjában* keletkezik. Úgy kell elmondani, hogy a hallgató (akár belül, szövegbeli szereplőként hallgatja, akár kívül, a kész művel találkozik) épp *úgy* értse, *ahogy* a történetmondó „egész testével” bemutatta, performálta.

Nem új írói feladat ez, a *Dekameron* történetmondóinak ugyanezt a problémát kell megoldaniuk nemegyszer. A *Hatodik nap Első novellája* például arról szól, hogyan vall kudarcot a lovag a választott elbeszélői stratégiával, miután ezt ígéri hölgyének: „Madonna Oretta, ha akarod, én majd egy gyönyörű szép novellával úgy elszórakoztatlak ama hosszú úton, melyet meg kell tennünk, hogy azt hiszed majd: *lőháton mentél!*” – Igen ám, csakhogy annyira belebonyolódik a történet szálaiba, a

sok *izébe meg hogy is, mint is*-be, hogy végül hallgatójának, Madonna Orettának kell kimentenie: „Uram, *a lovad bizony nagyon rázós*; kérlek hát, engedj leszállanom róla.” S itt a történet egyetlen fordulattal helyrebillen, a történetmondó sértetlenül visszatérhet egész személyiségébe: „A lovag, ki *véletlenül könnyebben tudott felfogni, mint elbeszélni valamit*, megértette a tréfás mondást, és vidáman és örömmel fogadta; más novellába fogott s befejezetlenül abbahagyta azt, melyet elkezdett, melybe azonban belesült” (Révay József régi fordításában).

szigorúan meghatározott lépcsőn

Vasziliszta viszont, bár ugyancsak „könnyebben tudott felfogni, mint elbeszélni valamit”, nem teheti ezt meg. Nemcsak azért, mert 550 évvel később, és nem a napfényes Firenze

mellett, hanem az orosz télben kell összefoglalnia a történetüket, hanem mert *nincs* másik története: ebben az egyben él elszigetelten, betokozódva. Megteheti viszont Jegor, a fizetett levélíró. Ő kiléphet a történetből, másikba foghat: elvégre neki a fizetségért csak egy „jól megírt levelet” kell produkálnia. Elmesélhetné ő maga, „saját szavaival” is Vasziliszta helyett, mi van az öregekkel, mi van a faluban, hiszen ő is ott él, mióta leszerelt a katonaságtól. Viszonyuk azonban nem erre a közvetlen érintkezésre épül. Vasziliszta eleve a szigorúan meghatározott lépcsőn jut el hozzá: először a szakácsnővel beszél, utána a kocsmárosnővel, és csak utána magával Jegorral. A levélírás is a kocsmá hátsó konyhájának szegletében zajlik, az öregek ott is csak állhatnak Jegor előtt, aki az asztalnál ül, a hokedlin elterpeszkedve: nem vállal az öregekkel se nyilvános-térbeli, sem időbeli-émlékezeti történetközösséget. A nyelvi közösség is csak a szigorúan lehatárolt, az alkalomhoz és műfajhoz szabott retorikai formuláig terjedhet, ezen belül kell Jegornak megoldania a történetváltást. Ő itt egy *közeg* a hierarchiában, nem „szabad és független történetmondó”, mint a lovag Boccacciónál.

Kapóra jön, hogy az öreg emlékezteti rá: a vejük is katona volt, „hisz együtt szereltetek le”. Ám Jegor ehhez a lehetséges közös történethez sem saját személyével kapcsolódik, hanem a korabeli Katonai Szolgálati Szabályzat személytelen formulái révén. Ennek foszlányaiból kreál „gördülékeny levelet”: „A Katona mint közös nevezetű Név”; „Katona a neve a legmagasab Tábormoknak és a legegyszerűb Közlegénynek is”. Ebből a számára egyedül lehetséges „közös” nézőpontból azonban személytől személyhez szóló történet nem kerekedhet ki, csak és kizárólag értelmezhetetlen instrukciók, parancsok: „tanácsoljuk Önnek, tekincsen be a Hadügyi Hatóság Büntetőtörvényi és Fegyelmi Büntetési Szabályzatába, és fent említett Törvényben megtanálja a Hadügyi Hatósági Rentfokozatok civilizálását” stb...

A „roppant egyszerű” sztori I. része azzal ér véget, hogy Vasziliszta másnap hajnalban nekiindul, és 11 versztát gyalogolva a vasútállomásig, postára adja a levelet. Álljunk meg itt, mielőtt „spoiler” lenne belőle.

„A folyó mindkét partja”

A „karácsonyi történet” leghangsúlyosabb eseménye tehát, hogy miképpen vall kudarcot Vaszilisz a mondandójának verbális kifejezésével. A kudarc fokozatait az elbeszélő pontosan rögzíti, még hozzá kétszer is *ugyanazokkal* a szavakkal. Először Vaszilisz belső dilemmájának megjelenítéskor: a nehéz teleket, nyomorúságukat akarja elmondani, de nem tudja, „*hogyan fejezze ezt ki szavakkal*”; másodszor a Jegor által kreált levél elkészültekor: Vaszilisz „pontosan tudta, hogy itt ordenáréság van, *de nem tudta szavakkal kifejezni*, hanem csak nézett Jegorra *mérgesen és gyanakvón*”. A teljes szituáció „ordenáréságát” – felfogta, de jelezni csak nem-verbális aktussal, mérges és gyanakvó *nézéssel* tudta. Az elbeszélő ezt a *nézést* látja (az öregasszony teljes verbális bénultságát „a durva, gögös, legyőzhetetlen ordenáréság” érzékelésekor), és továbbadásának eszközét is ebben a nem-verbális közegben konstruálja meg: *követi* tekintetével a két szereplőt. Egyrészt Vaszilisz tekintetét látja, amint az a papíron sorjázó, „halászhorogra hasonlító cikornyákat nézi”, másrészt Jegort, amint ott terpeszkedik a hokedlin, „*vöröslő tarkóval*”. A „vöröslő tarkót” csak ő látja, az elbeszélő, Vaszilisz nem – hiszen ő mindvégig Jegor *előtt* állt. Az elbeszélő, megint csak, mintha néző lenne a színházban, aki azonnal el is beszél, *amit* lát, és *ahogyan* látja. Egymásra helyezi, azaz *együtt láttatja* a két perspektívát, Vasziliszáét és a sajátját, miközben összekapcsolja Jegor testi látványát a helyzet előtörténetének jelzésével a sokat idézett (fordítóknak annyi fejtörést okozó, grammatikailag is ambivalens) megállapításban: „büszkén, hogy kocsmában született és nőtt föl”. – Hát, ilyen „roppant egyszerűen” formálódik a Csehov-történet.

„Most együtt láthattam a folyót mindkét partjával” – mondja a *Nagyszombat éjén* (1886) [6] című „húsvéti történet” elbeszélője. Olyan hangsúllyal, olyan intonációval, mintha egyedül csak ezért, a folyó két partjának „egybe-látásáért” kelt volna át a kompon a folyó túlsó partjára s tért vissza az „innenső partra”, ahol a húsvéti istentisztelet zajlott a különös fények, tüzek, lángok özönétől már-már pogány ünnepnek ható „lumináció” kíséretében. Bár elbeszélését egyes szám első személyben adja elő, személye nem ölt alakot, nincs saját története. Jeronyím, a kompot irányító szerzetes-jelölt története áll a középpontban, aki épp ezen a napon veszítette el szerzetes barátját, lelki-szellemi társát. Az ő történetét hallgatja és közvetíti az elbeszélő *odafelé* a folyót átszelve, a hajnali visszaúton viszont narrációjának fókusza már Jeronyím *tekintete* lesz, amint megállapodott „egy fiatal kis kereskedőfeleség rózsaszín arcán”.

rejtve maradt dilemmák

A karácsonyi és húsvéti történet elbeszélője ugyanazt a szerepet vállalja magára: egybefogja és feltárja a perspektívákat, amelyek az elmondott történet *résztevői* számára – a történetbe zártáguk miatt – nem hozzáférhetőek. Ahogyan Vaszilisz

nem tudja szavakkal kifejezni, csak mérges és gyanakvó tekintetével jelezni benutságát, ugyanúgy a saját érzelmi zűrzavarát kifejezni képtelen Jeronyím is csak a tekintetével kínál vonatkozási pontot az elbeszélőnek a történetben rejtve maradt dilemmák rögzítéséhez: „Ebben a kitartó tekintetben kevés férfias volt. Szerintem Jeronyím az elszenderült barátja lágy és szelíd vonásait kereste a nő arcán.” A szekularitás és a szertartások tagolta világ ellentétei, a testiség és lelkiesség tagolta személyiség belső hasadása, élet és halál végső kérdései adják a háttérrel a szituációhoz, amelyet az elbeszélő csak úgy tud elbeszélni, ha együtt látja és láttatja a folyó két partját, a gyötrő dilemmák mindkét pólusát.

„Nem látszott a sötétben”

A szerelemről című Csehov-kötet szinte minden darabjából idézhetnék példákat, hogyan épül az elbeszélés menete a történetmondó *saját* perspektívájának és a jelenlevők-szereplők tekintetének, látóköreinek egymásra helyezésével. Szinte minden novellában megfigyelhetjük, hogy a perspektívák összefonása révén a bemutatott-elmondott történet belső időrendje helyett az az idősor válik lényegessé, *ahogyan* a jelenlevők felfogják a történetet – vagy épp süketek maradnak rá. Már a kötet legelső novellájában (*Ősszel*, 1883) ^[7] is. Az út menti csapszékben vodkáért könyörög a „tarhás”, a környék egykori földbirtokosa, aki – egyetlen medaliont kivéve – mindenét elitta. Tönkremenetelének történetét a hajdani birtokon élő parasztember beszéli el a jelenlevőknek. Maga a hajdani uraság is magába merülve, szó nélkül hallgatja a történetet – az ő *saját* történetét, miközben az elbeszélő az esőpermetben, sűrű éjszakai homályban kereszteződő tekintetek változására és váltakozására tereli a figyelmünket (megint csak, mintha reflektorfény irányítaná nézésünket a színházban), és ebből fűzi az *igazi* történetet.

A történetmondás módjai szempontjából az egyik legizgalmasabb a „kis trilógiaként” [8] emlegetett három elbeszélés: a *Tokban élő ember*, az *Egres* és *A szerelemről*. Az első kettőben az elbeszélő – az orosz irodalom jól ismert toposzát követve – két úton ragadt vadász, a falubíró fészérében éjszakázó Ivan Ivanics állatorvos és Burkin gimnáziumi tanár, a harmadikban pedig Aljohin, akinek birtokára az eső elől térnek be. A három szöveget nemcsak a történeteket elbeszélők és hallgatók „körkörös” kapcsolódása köti össze, hanem leginkább az elbeszéléseket és körülményeit közvetítő narrátor, aki önálló arccal itt sem jelenik meg. Kulcsszerepe van viszont a történetmondás *szcenikai* megkomponálásában. Így indítja az első elbeszélést, a *Tokban élő embert*: „Ivan Ivanics, a magas, szikár, nagy bajuszú öregember kint ült az ajtó előtt és pipázott; őt megvilágította a hold. Burkin bent hevert a szénán, ő nem látszott a sötétben.” A megvilágított, kívül maradó hallgató és a sötétben hagyott, bent lévő történetmondó „színpadi” elhelyezése – az ambivalencia állandó színen tartása mellett – újra arra enged következtetni, hogy a történetmondó szándékai és a történetmondás módjának meghatározói sohasem fedhetők fel, soha nem

verbalizálhatók teljesen. Mindig, minden, akár a legrészletesebb narráció is csak közelíteni tudja a mesélő mondandóját, s mindig marad a történetben rejtett elem, ami nem látszik a sötétben.

többet várt a regénytől

Milan Kundera írja *A regény művészetében* Flaubert-t parafrázálva, hogy regényíró az, aki el akar rejtőzni műve mögött. Csehov sokkal többet várt a regénytől mint műfajtól, azaz

még több „elrejtteni valót” szeretett volna rábízni a formára, hogy aztán az olvasó (na meg a fordító!) bíbelődjön a „sötétben nem látszó” történetelemek összerakosgatásával. El akarta rejtteni például mindazt, ami Dosztojevszkij és Tolsztoj regényeit naggyá tették, és mindazt, ami Grigorovics regényeit kicsivé, feledhetővé. Mindez mégis ott van. Ott van Ragin doktorék vitáiban, a fekete szerzetessel hadakozó Kovrin vízióiban; és ott vannak Aljohin félhomályos szalonjában, néznek le az aranykeretes képekről a tábornokok és hölgyek, és unalmasnak találják „az egrest evő, szegény hivatalnokról szóló mesét”. Csehov a regényformától várta a mesét, ami, ha a fakult mundéros tábornokok és hölgyeik tetszését nem is nyeri el, „jó kétszáz év múltán” borzongással teli izgalmat kínál nekünk, mai olvasóknak.

„Az olvasó dolga”

A Csehov-életmű tehát nem egyszerűen novellák és drámák sorozata, hanem *egyetlen nagy történet*: minden epizódjában, minden pontján, minden szereplő azzal küszködik, hogyan értesse meg – és hogyan értse meg! – saját magát, és hogyan adja tovább történetét. E sokszorosan összetett és mégis páratlanul „egyszerű” alkotást a történetmondás regényeként olvashatjuk, mit sem törődve azzal, hogy egyre üresebben kongó orosz udvarházak és egyre kiégettebb végtelen sztyeppék tárulnak benne elénk. Fuvarosok és búcsújáró zarándokok között ülve hallgatjuk „a mi uraságunk” történetét, amit ő maga már képtelen elmondani („nem létezik” – mondaná Rushdi), ő már csak egy ócska kabáttal takart csupasz test. Jona, az öreg pétervári bérkocsis bánata sem tud történetté formálódni fia elvesztéséről, mert nem talál olyan emberre, aki meghallgassa. Követjük a történetmondót az ismeretlen birtokra a mezzaninos házhoz, ahol a sápadt, törékeny, csak olvasmányában élő fiatal

lányt a század uralkodó eszméitől elvakult nővére foszt meg attól, hogy belenőjön saját történetébe. A *6-os kórterem* elbeszélője egyenesen így invitál „a lehangoló, elátkozott látványt nyújtó” kórház felé: „Ha nem félnek a csaláncsípéstől, akkor induljunk el az épülethez vezető keskeny ösvényen, és nézzük meg, mi folyik odabent”.^[9] A jól ismert nagy Csehov-történetek és elfelejtett vagy ismeretlen esetek újraolvasásakor abban ismerünk magunkra, ahogyan minden hős a maga módján, a maga nyelvén vesződik a saját mondandójával, akárcsak Vaszilisz a mottóban és a legelsőként idézett karácsonyi történetben.

Akárhogyan is, pont ezzel kínlódunk mi is, ma is, a legkülönbözőbb történetmondási helyzetekben. Tovább kell (vagy tovább szeretnénk) adni valamit abból, amik vagyunk (vagy szeretnénk lenni), dűlőre jutni valahogyan saját történeteinkkel. Segít-e ebben Csehov? Aligha. Legfeljebb csak leírná egy újabb történetben, hogyan gyötrődünk a történeteinkkel meg a kételyeinkkel és kérdéseinkkel, és aztán magunkra hagyna. Így ír ezzel kapcsolatban Szuvorinnak, kiadójának és barátjának 1988. május 30-án: „Azt gondolom, nem a szépíróknak kell megoldani az olyan kérdéseket, mint az isten, a pesszimizmus meg hasonlók. A szépíró dolga csak az, hogy leírja, ki, hogyan és milyen körülmények között beszélt vagy morfondírozott istenről vagy a pesszimizmusról. Az

író nem ítélkezhet a hőseiről, sem arról, hogy miket beszélnek. Csak szenvtelen megfigyelő lehet. Hallom két orosz ember kusza, sehova nem vezető beszélgetését a pesszimizmusról, de csak az a dolgom, hogy úgy adjam tovább, ahogy hallottam – az ítélkezést meg rá kell hagynom az esküdtekre, azaz az olvasókra. Csak az a dolgom, hogy éleslátó legyek, azaz el tudjam választani a lényegeset a lényegtelenről, hogy meg tudjam eleveníteni a figuráimat, és hogy az ő nyelvükön beszéljek.”

Hát, ennyit a karikacsapásról meg a történetmondás egyszerűségéről. Az egyetlen vigasz (ha vigasz), hogy Csehov – ha segíteni nem is segít – ránk, olvasókra bíz mindent, ami nincs beleírva a történetébe. Bíraskodást, ítélkezést, mindent. Vállaljuk *mi* a felelősséget. Elvégre ő csak egy történetmondó.

1. Móricz Zsigmondtól idézi a szótár: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-33922/karikacsapas-34277/> ↑
2. „Csak a madzag tenné?” – kérdezi a cseresznyepaprika-koszorú rejtelmek kapcsán Örkény István *Az élet értelme* c. példázatában: <http://mek.niif.hu/06300/06345/06345.htm#100> ↑
3. Anton Pavlovics Csehov: *A szerelemről és más történetek*. Budapest: Magvető, 2022. 336 o. A kötetben szereplő 17 történetet Morcsányi Géza (1952-2023) fordította. A kiváló dramaturg, könyvkiadó és sokunk barátja az orosz kultúra magyar hangja volt. A Csehov-kötet az egyik utolsó munkája, bár számára sosem munka volt, hanem együttélés, benne élés Anton Pavlovics nyelvében és gondolkodásmódjában. *A fekete szerzetest* először 2021 karácsony után küldte el nekem, és már abból világos volt, hogy nem a szokásos módon újrafordítja, hanem *újrarendja*, új intonációval beszéli el a történetet. Nem egyszerűen vértömlesztést kaptak a Csehov-szövegek, ahogy a klasszikusokkal illik tenni időről időre, hanem épp most kerültek abba az „egyszerűsített egész testbe”, ahogy és amiként Csehov elgondolta őket: a *saját* történet elmondhatóságának regényeként. ↑
4. A novella mint az olasz reneszánsz idején keletkezett modern műfaj „névadó” *újdonsága* épp abban állt, hogy az alapját képező történetet már „szabad és független történetmondó” individuum mondja el (mint az alább idézendő Boccaccio-novellában), akit – középkori történetmondókkal ellentétben – nem kötnek társadalmi, kulturális és egyéb hierarchikus kötelek. Viszont, hogy a történetmondás sikeres legyen (azaz a történetmondó és a hallgatók értsék egymást és a történetet), a történetmondási szituáció résztvevői megegyeznek a szabályokban – ahogy ez a *Dekameron* minden egyes napjának elején megtörténik. Ennek a szabadon kötött egyezésnek az örömét élik meg a résztvevők újra és újra minden egyes új történet elmondásakor és meghallgatásakor. A regény angol elnevezése („novel”) megtartotta az utalást a novella eredeti újdonság-tartalmára és -formájára, annak ellenére, hogy pl. a klasszikus angol regény éppenséggel az egyén és a körülötte újratermelő vagy újonnan létrejövő társadalmi és kulturális kötelek konfliktusát tematizálja. A regény mint műfaj angol kutatói szerint (l. *The Cambridge Companion to the Novel*. Ed. by Eric Bulson. Cambridge University Press, 2018) a „novel” terminus ma már sokkal inkább a regény állandó *megújulási* képességére utal, arra, hogy Don Quijote lovag történetétől a *Cépnarancs* hőségének konfliktusáig a legkülönbözőbb társadalmi és kulturális szituációk elbeszélésére képes. Tegyük hozzá, a műfaji megújulási készség és képesség éppen az újabb és újabb történetmondási, azaz narrációs eljárások kidolgozásából és alkalmazásából ered. Az elvileg végtelen számú fiktív történet regénnyé kombinálásának épp az szab határt, hogy a történetmondás szabályainak nagyon is véges a száma, s a legfontosabb ezek között a megértetés – a történetmondónak úgy kell elmondania a történetet, hogy a hallgató ugyanúgy értse, ahogy az elbeszélő szándéka diktálta. És a nehézségek itt kezdődnek. ↑
5. I. m. 324–331. o. ↑

6. l. m. 42-57. o. ↑

7. l. m. 9-13. o. ↑

8. l. m. 246-323. o. ↑

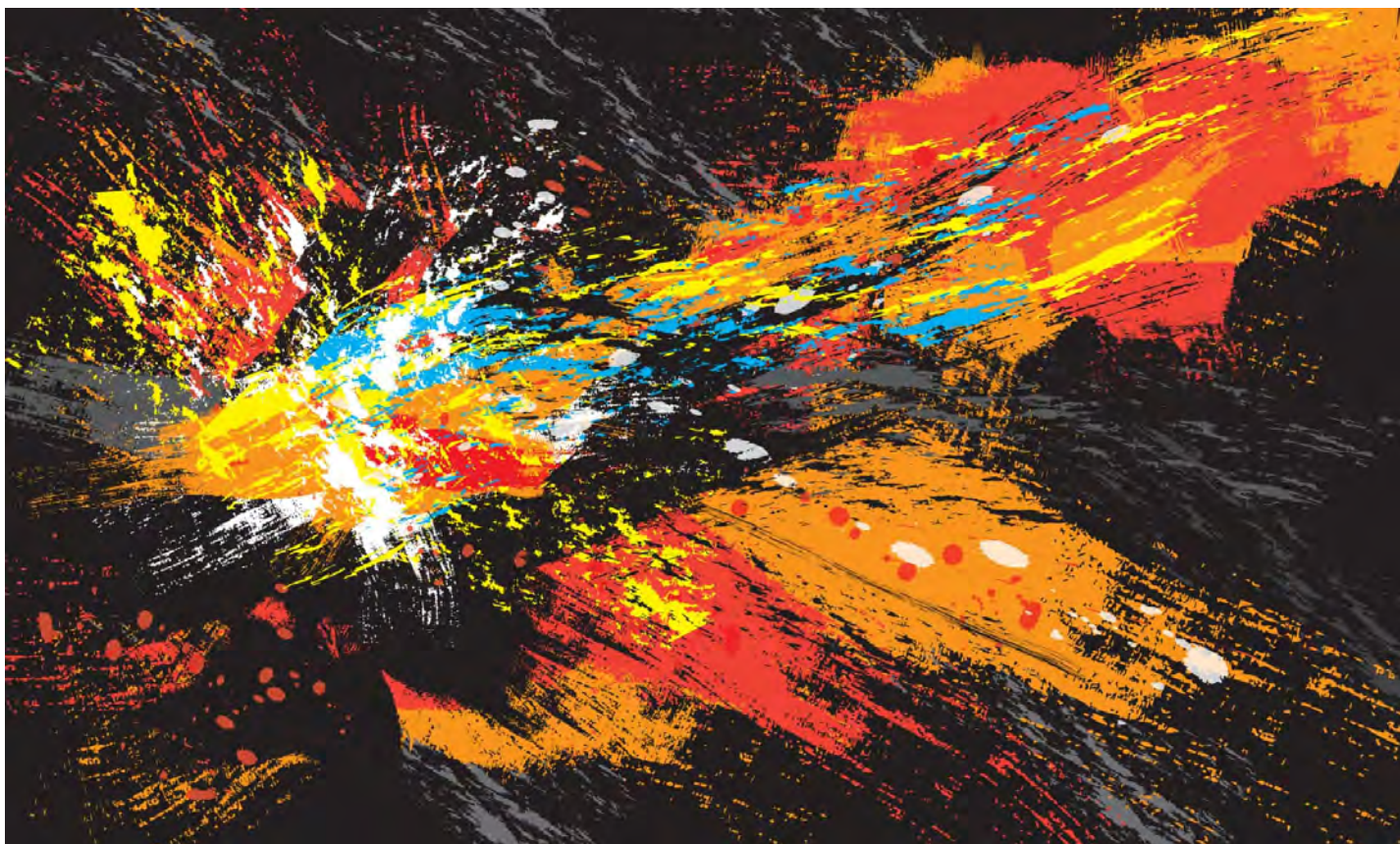
9. l. m. 73. o. ↑

kép | adobe.com

Horváth Ildikó

KÓPÉ DAL

2024-03-15 | **ADD TOVÁBBI, VERS**

kezemet zsebembe gyúrtem
fülemre cseresznyét tűztem
meggylé csorgott a nyakamba
színeket gyúrtam szavakba
s azt fütyültem: add tovább

messze földre tekeregtem
fűzfaágra tekeredtem
ég peremén kihajoltam
fejjel lefele daloltam
s azt fütyültem: add tovább

beleharaptam a holdba
cirmost léptem kutyagolva
bíborszín kendőt lengettem
tarka álmokat kergettem
s azt fütyültem: add tovább

pipacs-körtáncra perdültem
bodzasípon hegedültem
szatyrot szőttem borostyánból
rongyszőnyeget szotyolából
s azt fütyültem: add tovább

ágaskodtam búzanyárban
hengergőztem héthatárban
szitaködben dideregtem
kígyók köré tekeredtem
s azt fütyültem: add tovább

bolygók hátán kalimpáltam
hancúroztam égi bálban
lepénycsillagot raboltam
fejjel lefele danoltam
s azt fütyültem: add tovább

ringó hajóm léket kapott
szélkalapom odafagyott
dalos kedvem nagyot csattant

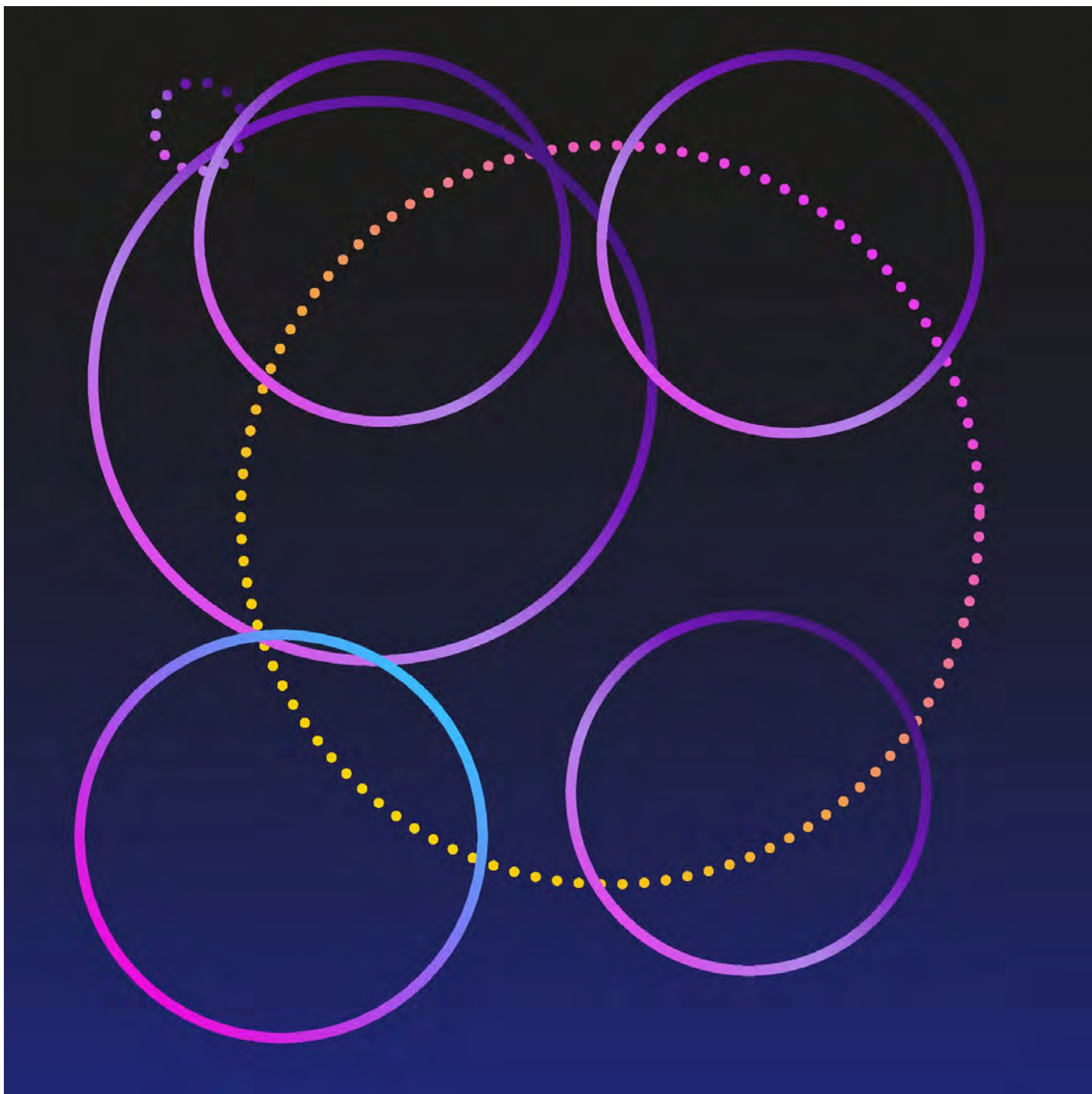
cseresznyemagom kipattant
s azt füttyülte: add tovább

kép | vecteezy.com

Masszi Bálint

A KÖR

2024-03-01 | **ADD TOVÁBBI, NOVELLA**

egy kör nem kezdődik sehol – motyogom magam elé, de nem hangosan, nehogy Anita, a tímlődünk, meghallja, az a szerencsém, hogy nem visszhangzik a négyszázkettes kistárgyaló, ahol a délután kettőre meghirdetett csapatépítő – vagy ahogy Anita hívja, tímilding ekszöszájz – venné éppen kezdetét, ha nem baszakodnának ennyit az informatikusok, hogy ők nem akarnak a szélzések mellé ülni, pedig oda fogtok, mondja Anita, jelleméből fakadó gyönyörű határozottsággal, egymás mellé, keveredve, így kell majd az egész projekt alatt is elviselnetek egymást, mert egy lánc csak annyira erős, mint a leggyengébb láncszeme, és felemeli a mutatóujját, hogy ennek a bölcsességnek nyomatékot adjon, és megvillantja hozzá tökéletes ívű fogsorát is, és már magyarázza, hogy a kör elején belesúg Máté fülébe egy szót, vagy egy kifejezést, vagy egy mondatot, vagy valamit, és Máté tovább súgja a mellette ülő fülébe, és így tovább, hogy majd a kör végén – a kör végén!, agyamra megy – kimondja valaki hangosan, és az mindig vicces, és a közös nevetés építi a csapatot, és persze ebben Anitának igaza van, de hát Anitának általában igaza van, és mivel Máté informatikus, akinek sokkal inkább barátai az egyesek és a nullák, mintsem az emberek, nem javítja ki, hogy ő nem Máté, hanem Roland, és neki ugyan végső soron mindegy, hogy milyen néven fut a valóságban, azt már jóval kevésbé tudja elviselni, ahogy Anita hozzáér a tenyere élével az arcához, miközben nedveshalkan a fülébe suttogja, hogy alma, a játék mindig egyszerű szavakkal kezdődik, hogy legyen valami sikerélmény is, mert az almából ritkán lesz a végére részecskegyorsító, legalábbis ha Mátérolandon múlik, biztosan nem, ő ugyanis kifejezetten szabálykövető, na, nem mintha a szabályok jelentős részével egyetértene, de mégis úgy érzi, ha nem követi a szabályokat, akkor sajátokat kellene kitalálnia, és rendszereket építeni ő csak különösebb következmények nélkül szeret, nem Anita ellenében, akinek göndör barna hajával keretezett leheletétől viszket a füle, és elképzei, ahogy az apró nyálcseppek kolóniákba települnek a pórusaiban, és majd belakják az agyát, és erre a gondolatra azonnal görcsbe feszül a gyomra, de erőt vesz magán és lendületből a mellette ülő Hajni felé fordul, és tölcsért formál tenyereiből a körszakála köré, és megpróbálja a legkevesebb artikuláció mellett és a lehető legnagyobb távolságot tartva eljuttatni Hajni fülébe a fontos információt, miszerint: alma, és Hajni érzi magán Anita tekintetét, hogy vajon végre tudja-e hajtani az

összetett feladatot, amit az odahallgatás-aztán-továbbadás jelent, mert Hajni mostanában munkájában erősen demotivétid, amire fel is hívták figyelmét a legutóbbi kiértékelésen, ennek ellenére nem változott érdemben semmi, pedig Hajni megígérte, hogy igyekezni fog, de az az igazság, hogy semmilyen igyekezet nem változtat a szülei hirtelen halálán, és Anita vastekintete sem változtat ezen, és a teljes HR osztály tettett részvéte sem változtat azon, hogy neki egyedül kell elmászkálnia a temetkezésre és a közjegyzőhöz és az ügyvédhez, és kiválasztania az urnát meg a zenét, meg aláírnia a hagyatéki leltárt és a hagyatékátadó végzést, miközben semmi másra nem tud gondolni, mint hogy mi értelme van egyáltalán a világon lenni még, hacsak az nem, hogy feltétlenül tovább kell súgni Bence fülébe, hogy alma, mert Bencének mélybarna szeme és még mélybarnább szakálla van, aminek illatában fahéj, bergamot és hormonteli izzadtság keveredik, és Hajni rálát súgás közben a nyakánál kilógó tetoválására is, és arra gondol, talán meg kellene kérni Bencét, hogy gitározzon a temetésen, vagy a temetésemen, fut át az agyán, és erre a gondolatra elkuncogja magát, és Anita ezért a döccenésért rosszállóan összehúzza a szemöldökét keletiesen vágott mandulaszeme felett, Bence pedig nem érti, miért hajol hozzá Hajni hirtelen annyira közel, hogy szinte leesik a székről, nem mintha zavarná különösebben, de azért mégiscsak, ez egy munkahely, majd talán munka után, esetleg, van ebben a csajban valami végtelen búvalbaszottság, azonnal vigasztalná az ember még akkor is, ha az is látszik, hogy nem szorul rá a vigasztalásra, leginkább egy jó dugásra szorulna, és ettől a gondolattól Bencének azonnal merevedése lesz, és onnantól nagyon nehezen tud arra koncentrálni, hogy alma, mert ebből mindig csak a baj van, az álló faszból, ezt ő tudja a legjobban, és a jövő hétre gondol, amikor megjelennek majd ketten azzal a másik csajjal a klinikán, és igenis elfogja vetetni, mert most gyereknevelésről az ő életében szó sem lehet, főleg, amikor a szűkszabású chino nadrág még kifejezetten ki is emeli a pénisze körvonalait, és Bence olyan fészkelődésbe kezd, hogy Hajni azonnal elhúzódik tőle, megköt köztük a levegő, és beleragad a továbbsúgott szó is, és Bencének úgy kell kínos erőszakkal kitépnie a ragacsos közegből azt, hogy alma, és aztán továbbadnia végre a mellette ücsörgő egyik szélzesnek, ezek a többi szélzessel csak-csak egymás mellé ültek inkább, és nagyon élük a sugdosós játékot, mint a szélvész szalad keresztül rajtuk a szó az én fülemig, és látom, hogy Anita mennyire büszke rám, hogy hangosan kimondom, hogy

alma, látom a szemében az elégedett csillogást, és mélyen belelátok, és ő belém lát, és direkt úgy teszem keresztbe a lábam, mintha én lennék a Sharon Stone, és aztán ezt csinálom minden egyes alkalommal, mert jönnek a hosszabb szavak és a szólásmondások és a nyelvtörők is, aki másnak vermet ás, maga esik bele, meg öt görög öt törököt öldös, és a végére már ott tartunk, hogy egész céges e-maileket olvas bele Anita Mátéroland fülébe, hogy dear Máté, I hope this e-mail finds you well, és ezek is átmennek, és ezeket is felmondom csont nélkül, és Anita szeme egyre csak elkerekedik, és én kihúzom magam, és a létező legcsábosabb pózba vágódva konstátálom, hogy Roland még mindig nem hányta el magát, és Hajni sem lett öngyilkos, és Bence fasza is végre lelohadni látszik, és a kör végén ez a tímilding dolog, ez mégis csak kiválóan működik.

kép | vecteezy.com

Búth Emília

NINCS SÚLYRA KEDVEZMÉNY

2024-03-06 | **ADD TOVÁBBI, VERS**

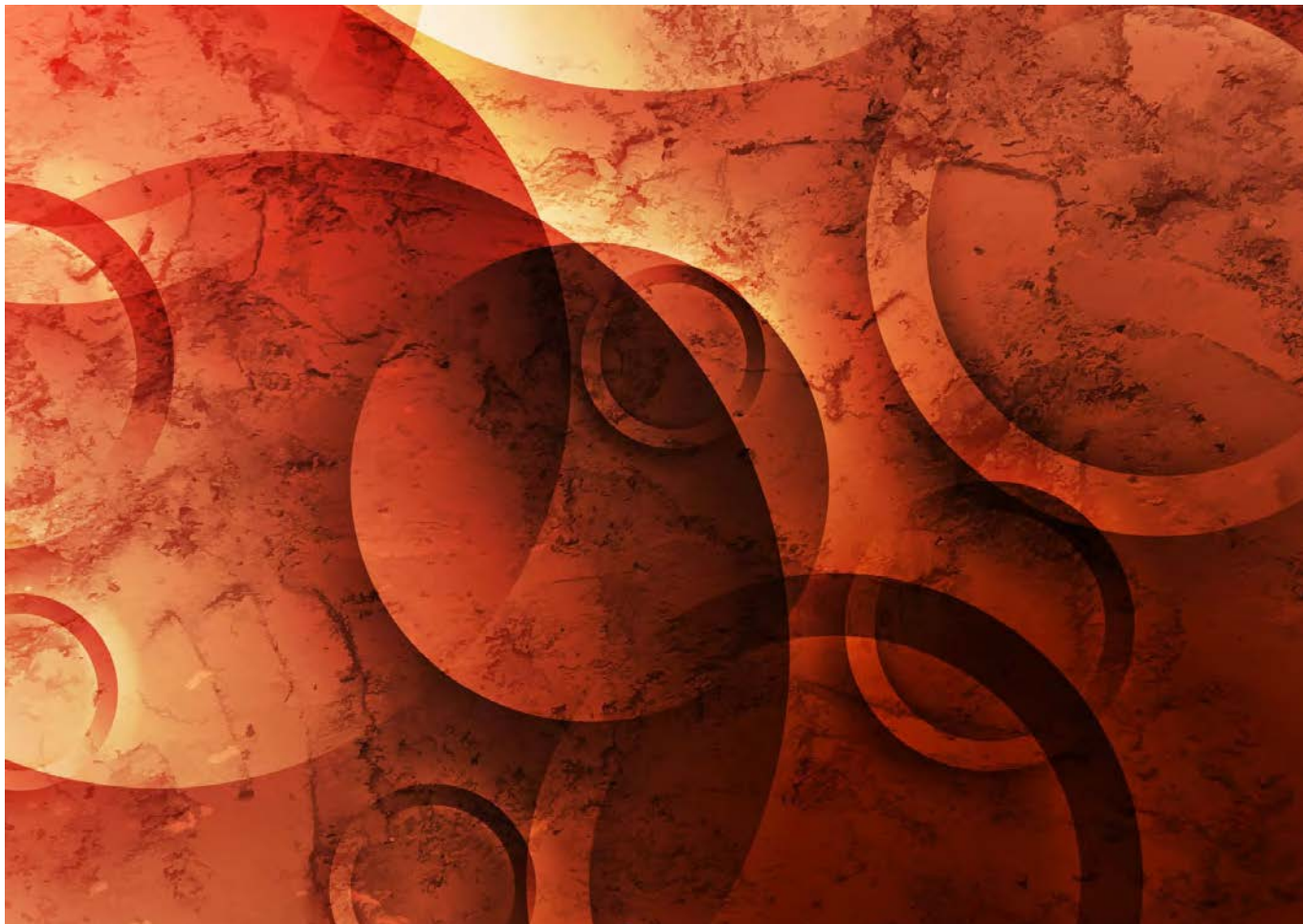
BEHAZVA

Nincs akciós jegyem, a régi
bérletem még él – nincs súlyra
kedvezmény, a poggyász kézi, ki
pályázna az én batyumra?

A tél közel, a nap ragyog.
Jelent bármit, hogy itt vagyok?
Az utolsó perc (nézd) behavazva:
súlyos paplan, fekszem alatta.
A szobákat mind bejártam.
Már nincs kezem, már nincs lábam.
Körmömet növesztetem tovább.
Mondd, lehet bármi ostobább?

SZÖKÉSRE ÁLL

Átesem, mert szeretném tudni,
mi van a ló túloldalán,
bár a szokás, szabályok mentén,
biztonságos sorokba ránt.
Mondják, körém zárul a tér.
Ez a vers még zsebembe fér.
Álmomban egyedül. Én! Mentem!
Nyakamban a lét kolompja –
ki emlékszik a bolondra?

INGET CSERÉL

Vegetálok, mint magára
maradt kert, műveletlen.
Nem emlékszem már a gazdára.
Szokásaimat letettem:
Kereket old bánat és derű –
esetleges, véletlenszerű
minden. A következő
pillanat, mint törleszkedő
macska dorombol, fél
szeme már az új zsákmányon.
Hold gubbaszt a fenyőágon.

Aki tavaszt vár, inget cserél.
A legmélyebb pont, nem az,
ahol a Nap lement.

MÉLYÜL

Génjeim továbbadásáról
rég lemaradtam:
bölcső-ringatásban, höcögtetésben
tapasztalatlan,
éjszakánként nem kelek fel nyöszörgő
babához,
mozdulatlanságra kényszerít a tér,
létem bebáboz.
Saját szárnyakkal készülök a napra,
a csend mélyül.
Hasonlítok-e akkor még magamra —
szavak nélkül.

EGYPERCES

Falnak fordítva,
mint a rossz gyerek.
Belesajdul minden bordám,
levegőt se veszek.
Szeretném jóvá tenni.
Hiba? Bűn? Tévedés?
A szövetet szálakra bontani
egyetlen pont kevés.

kép | vecteezy.com

Fecske Csaba

RÁNCRÓL RÁNCRA

2024-03-11 | **ADD TOVÁBBI, VERS**

most amikor utálkozva
nézem az alácsüngő petyhüdt
bőrcomót felkarom belső oldalán
a könyökhajlat és a váll között
eszembe jut hogy évekkkel ezelőtt
láttam már valami hasonlót
az udvaron félcsupaszon tevékenykedő

apám karján ami arról árulkodik
hogy utoléltem apámat
az idő gondoskodik majd a fiam ráncairól is
mert nálunk az idő ráncról ráncra jár

kép | vecteezy.com

Csongor Andrea

FORRÓ A KRUMPLI

2024-03-04 | **ADD TOVÁBBI, VERS**

csak ne legyen nálam,
nehogy nálam maradjon, amikor csönd lesz,
úgy adjuk körbe, nehogy megégessen,
még gyerekként játszottuk ezt, aztán
mindig jött, dűnnyögött, szétütött közöttünk,
minél gyorsabban továbbadni, ez a
lényeg, de nem engedte a játékot,
rám számolnak, ha leáll a zene,
rajtam marad, nálam,
a nevemen (az ő nevéen),
már nem a kitömött zokni megy körbe,
dakszli volt a neve,
és nem a hokedliken ülünk
– háttal van, aki kezeli a zenét? –,
máskülönben nem ér a nevem (az ő neve),
most is a testvéreimmal játszunk,
ülünk ugyanabban a körben,
tovább adom öcsémnek,
ő továbbadja Lénának, Léna Huginak,
„forró a krumpli!”, így tovább,
már nem üthet szét köztünk,
nem a tömött dakszli megy körbe,
és nem a hokedliken, itt karfás vendégszékek vannak,
ezek a hamvai urnában,
adjuk körbe,
Chopin B-moll indulója szól,
én ugyan nem viszem haza,
továbbadom, amíg szól még a zene,
nálam ne maradjon.

Csongor Andrea

TEKINTETTEL ARRA

2024-03-18 | **ADD TOVÁBBI, VERS**

Ha kellő távolságból (közelségből)
nézem az arcképet,
nemcsak őt látom a keretben,
hanem azt is, amit ő lát,
és nem csupán azt, ahogy néz,
hanem azt is, hogy mire.
A kép (a képem rólad)

nem ér véget a szélénél,
nézőpontomból a keret
valójában
és csupán
képzeletbeli.

kép | vecteezy.com

Tevesz László

MI A NYUGAT MOST – AVAGY MI JÖHET A NER UTÁN?

2024-03-03 | ESSZÉ

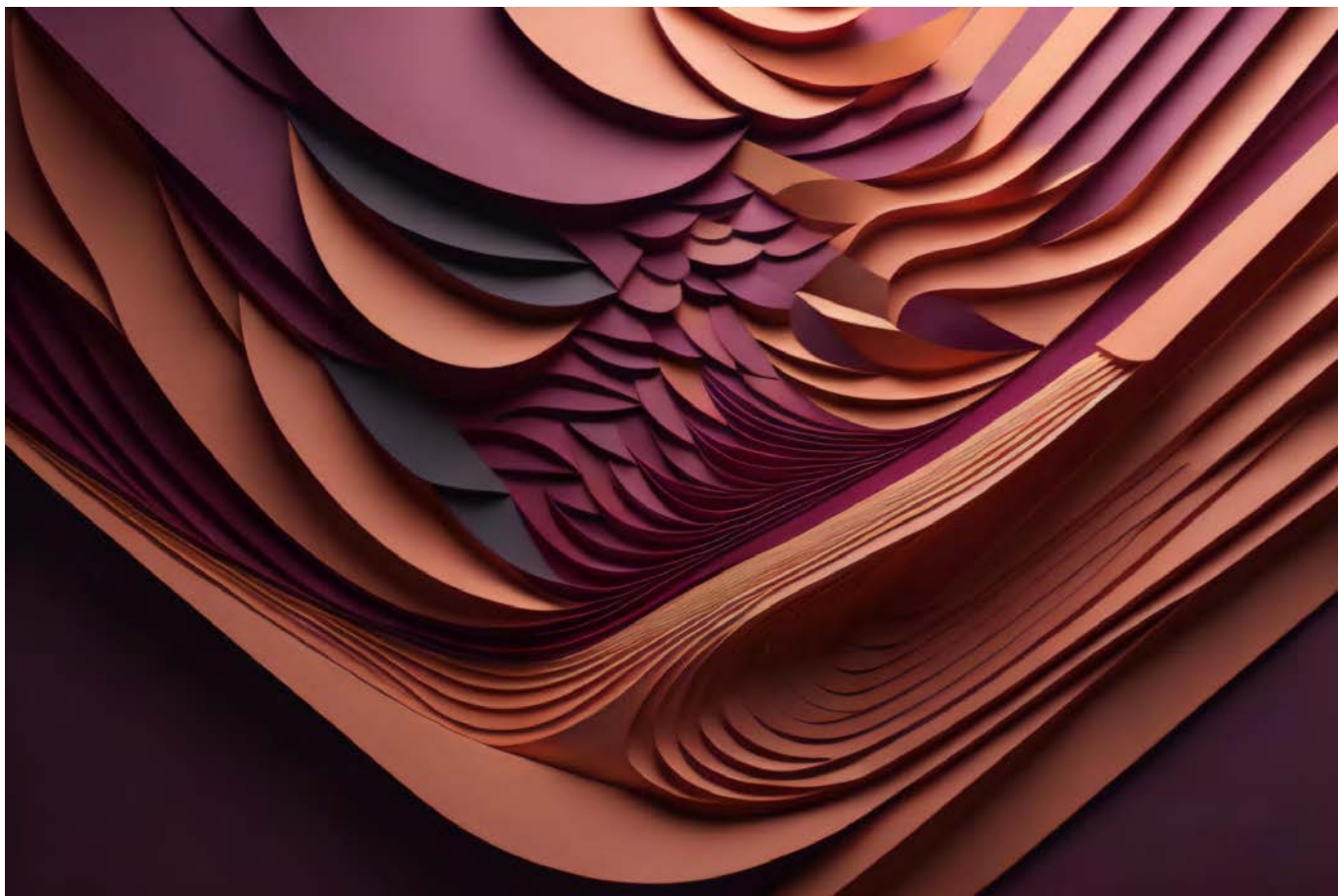

1. rész

Aligha Orbán Viktor lesz az utolsó, aki a „nyugat alkonyáról” beszél, s nem is Oswald Spengler volt az első. Az aranykort visszasíró történeti elbeszélések egyidősek a nyugati civilizációval. Öreg történelmi toposz ez, amely az antik római auktorok szövegeiben éppúgy felbukkan, mint a felvilágosodás kori fejtegetésekben vagy a romantikus költeményekben.

korhangulat

Könnyű azzal elintézni az ilyen válságdiagnózisokat, hogy elsősorban politikai célokat szolgálnak, miközben a társadalmi tapasztalatok a leírtaknál sokkal árnyaltabb képet mutatnak. A 21. századi nyugat esetben azt, hogy a világ szerencsésebb féltekéjén a jogegyenlőség és a parlamentarizmus túlélte a legsúlyosabb megrázkódtatásokat; a gazdaság fejlődik, az egy főre eső GDP folyamatosan nő, a technikai innováció töretlen, a társadalom java jobb egészségügyi és anyagi körülmények között él, mint a történelem során valaha. Ha viszont a korhangulatba beletrafáló olyan sikerszerzők műveit vesszük kézbe, mint Thomas Piketty, Noam Chomsky, Mark Fisher, Byung-Chul Han, Michael Lind, J. D. Vance vagy Michel Houellebecq, érdemes elgondolkodnunk a nyugati civilizáció néhány ellentmondásán. Például: a legfejlettebb demokráciákban a szociális egyenlőtlenségek egyre nagyobbak, a középosztályok zsugorodnak, a leszakadók helyzete csaknem kilátástalan, az emberek elidegenednek egymástól, a közösségek széthullanak, a kulturális-ideológiai törésvonalak élesednek. A munkaerőpiaci teljesítménykényszer számos mentális betegséghez vezet: szorongás, stressz, kiégés, figyelemzavar, depresszió. Szoros emberi kapcsolatok és közös erkölcsi normák híján az egyének nagyon csekély hajlandóságot mutatnak az együttműködésre, a szolidaritásra, másfelől a tömeg közepén árválkodva önként hódolnak be mindenféle kollektív örületnek, konzumszokásnak, törzsi gondolkodásnak, összeesküvés-elméletnek. A többség szemében a meritokrácia a nagyvárosi diplomások önigazoló lózungja; az államot „fogyul ejtette” a gazdasági elit; a liberális demokráciába vetett hit megingott. A globalizáció vesztesei fellázadtak a nyertesek ellen.

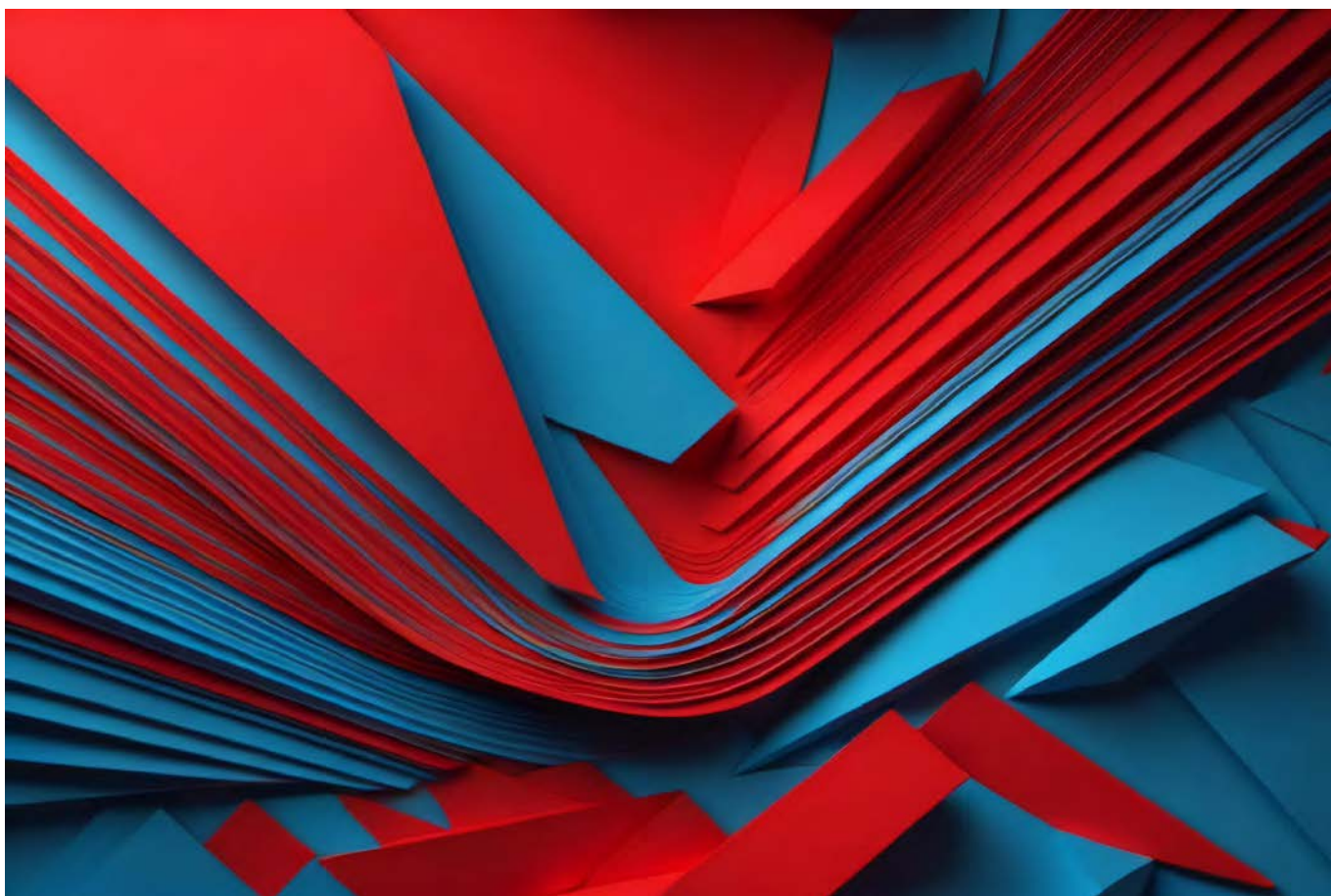
Mi Magyarországon pontosan látjuk (ha akarjuk), hogy a lázadás élére álló jobboldali populizmus intézményesülése nem a leszakadó rétegek társadalmi integrációjához és a nemzeti kohézió megerősítéséhez vezet, hanem a gátlástalan kapitalizmus és az állami paternalizmus egyedi ötvözetéhez. Olyan berendezkedéshez, amely a joguralom csorbításával, rendszerszintű korrupcióval, a közszolgáltatások drasztikus hanyatlásával, a bulvárpropaganda eldurvulásával és az identitáspolitikai konfliktusok kiélezésével jár együtt.

pontosan mit takar

Az ellenzék válasza erre tizenkét éve ugyanaz: le kell váltanunk az Orbán-kormányt, s ahogy 1990-ben tettük, újra át kell vennünk a „jól működő nyugati modellt”. Hogy ez részleteiben pontosan mit takar, eleve homályos. De nem is ez a legérdekesebb kérdés, hanem hogy a 2008-as válság, Trump győzelme, a Brexit, a sárgamellényes tüntetések, a francia, olasz, osztrák, holland, dán, svéd, finn, svájci és német jobboldali populizmus erősödése után vajon tényleg minden rendben van-e nyugaton.

Volt egyszer egy Amerika

A plebejus értékeket valló amerikai politikus Michael Lind úgy fogalmaz: „A demagóg populizmus a tünet. A technokrata neoliberalizmus a betegség”. Lényegre törő diagnózis, ám annyival érdeemes árnyalnunk a képet, hogy azok a problémák és nehezen feloldható ellentmondások, amelyeket ma jó néhányan a neoliberalizmus rovására írnak, többnyire a nyugati modernizáció egész 20. századi történetét végigkísérik. Már Aldous Huxley, Charlie Chaplin, Jean-Luc Godard, Michelangelo Antonioni, Guy Debord, Herbert Marcuse és Theodore Roszak is foglalkozott a kérdések legtöbbszörrel, s jórészt ezek miatt lázadt fel a hatvanas évek ifjúsága: technokrata uralom, elidegenedés, túlzott anyagiasság, médiamanipuláció, fogyasztói konformizmus, a közösségek széthullása, a részvételi demokrácia hiánya.

A modern-posztmodern politikai nézetrendszerek döntően az *állam* és a *piac* közötti viszony köré szerveződnek – gondoljunk csak a szabad versenyre, a New Deal-re, a jóléti államra, a neoliberális fordulatra, a harmadik utas baloldali kísérletekre vagy az

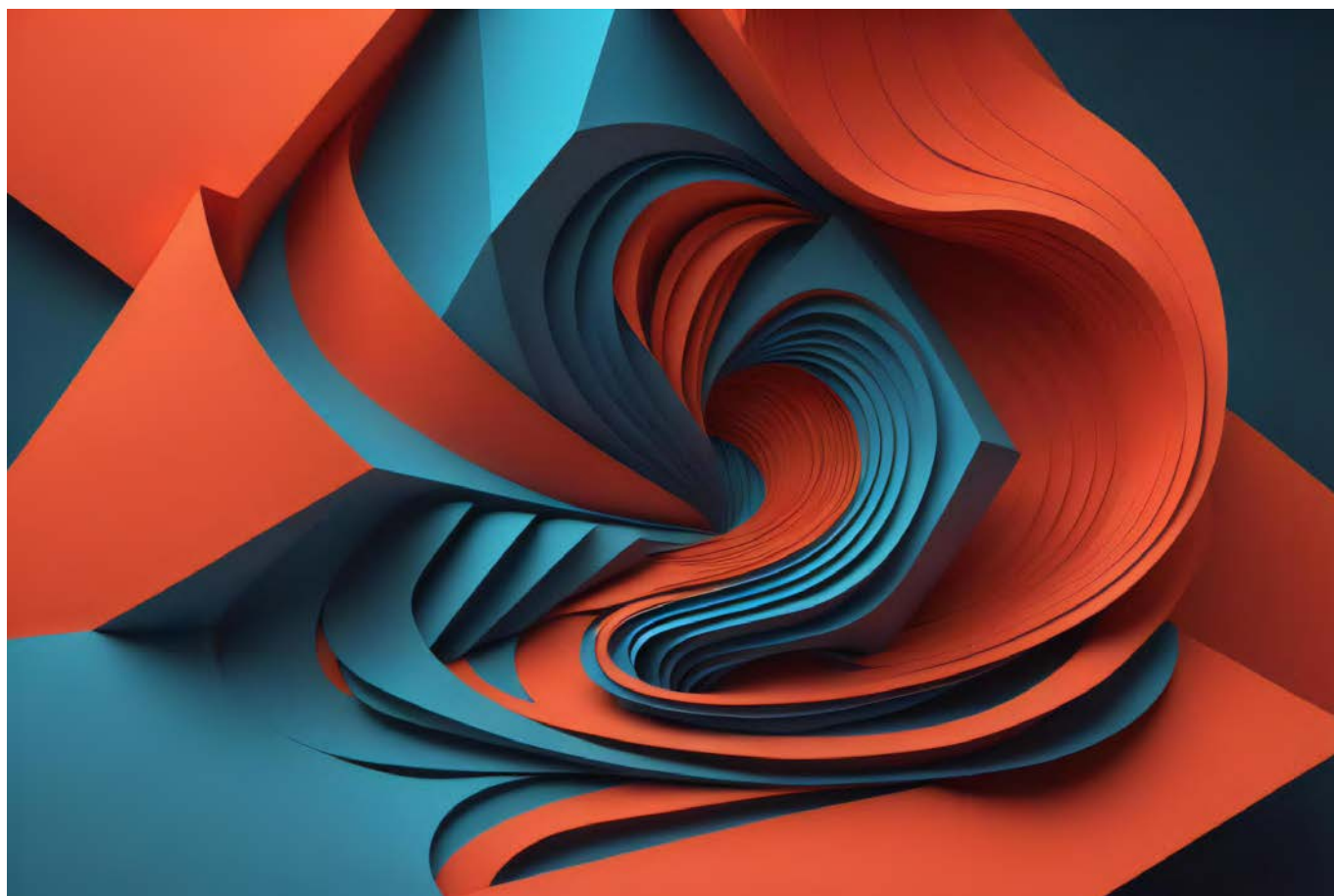
újabb iparpolitikára –, gyakran megfélemezve egy harmadik tényezőről, a *civil társadalom*ról. Holott a nyugati fejlődés egyik „eredeti jellegzetessége” éppen a széles autonómiával rendelkező, magabíró helyi közösségek kialakulása volt. A horizontálisan és vertikálisan erősen tagolt középkori rendi társadalomban a területi és lokális önkormányzatok, parlamentek, céhek, gyülekezetek, iskolák, szerzetesrendek, érdekvédelmi társulások és a helyi életkörülményekhez szervesen alkalmazkodó szokásjogi hagyományok erősen meghatározták a közösségi létet. Olyannyira, hogy a népnek a klérus szigorú tiltása ellenére is sikerült évszázadokon át megőriznie pogány elemekkel átszőtt szokásait, rítusait, játékait, ünnepeit, babonáit, hiedelmeit, a termékenységget dicsőítő világszemléletét és a „felül lévőket” kigúnyoló, egyenlősítő értékrendjét. Ráadásul a klasszikus magaskultúra iskolázott képviselői előszeretettel vettek részt a népi kultúra rítusaiban: a májusfa-állítások, farsangok, passiójátékok, utcai multságok és paródiák közönsége társadalmilag vegyes volt. Sőt, a népi kultúra vulgáris elemei a reneszánsz idején néhány évtizedre utat nyertek maguknak a magaskultúrába is – így például Shakespeare színdarabjaiba vagy Rabelais költészetébe.

trón és oltár

Az udvari magaskultúra elkülönülése a népi hagyománytól a 17. században következett be; a társadalmi élet adminisztratív szabályozásának igénye pedig részint a korabeli abszolutista állam, részint a vele együttműködő centralizált államegyház részéről merült fel. Ez a folyamat Franciaországban a területiális nemzetállam felé vezetett, a Habsburg tartományokban a multietnikus birodalom irányába mutatott, a német területeken pedig a fejedelmi abszolutizmusok keretein belül érvényesült. A „trón és az oltár” tradicionális külsőségeitől megszabaduló 18. századi felvilágosult bürokrácia már egyenesen arra vállalkozott – mindhárom előbb említett európai régióban –, hogy a társadalom tagjaiból „hasznos és lojális” állampolgárokat faragjon, egyszerre az állam és az egyén közé ékelődő „köztes testületek” önállóságát erősen megnyirbálja. Jóllehet a felvilágosodás kori városi szalonok, olvasóköri és kávéházak előkelő nemesi-polgári közönsége szabadon élhetett az önszerveződés jogával, a terebélyesedő államapparátus az élet egyre több szféráját igyekezett az ellenőrzése alá vonni, az oktatástól az infrastruktúra

fejlesztésén át az egészségügyig. Ha úgy tetszik, a kormányzat által biztosított közszolgáltatások ára a tradicionális közösségi szabadság csorbítása volt. A kezdeményezést a polgári állam már a jogállamiság jegyében folytatta – az egyik oldalon a parlamentarizmussal és az állampolgári jogokkal, a másikon a nemzetet reprezentáló központi állam növekvő befolyásával. A modern, hierarchikus államgépezet Franciaországban a napóleoni törvénykezés, Németországban a porosz liberális reformok nyomán kristályosodott ki. A folyamatot az „egy és oszthatatlan” III. Köztársaság, illetve a vasmarokkal kézben tartott bismarcki birodalom végezte be.

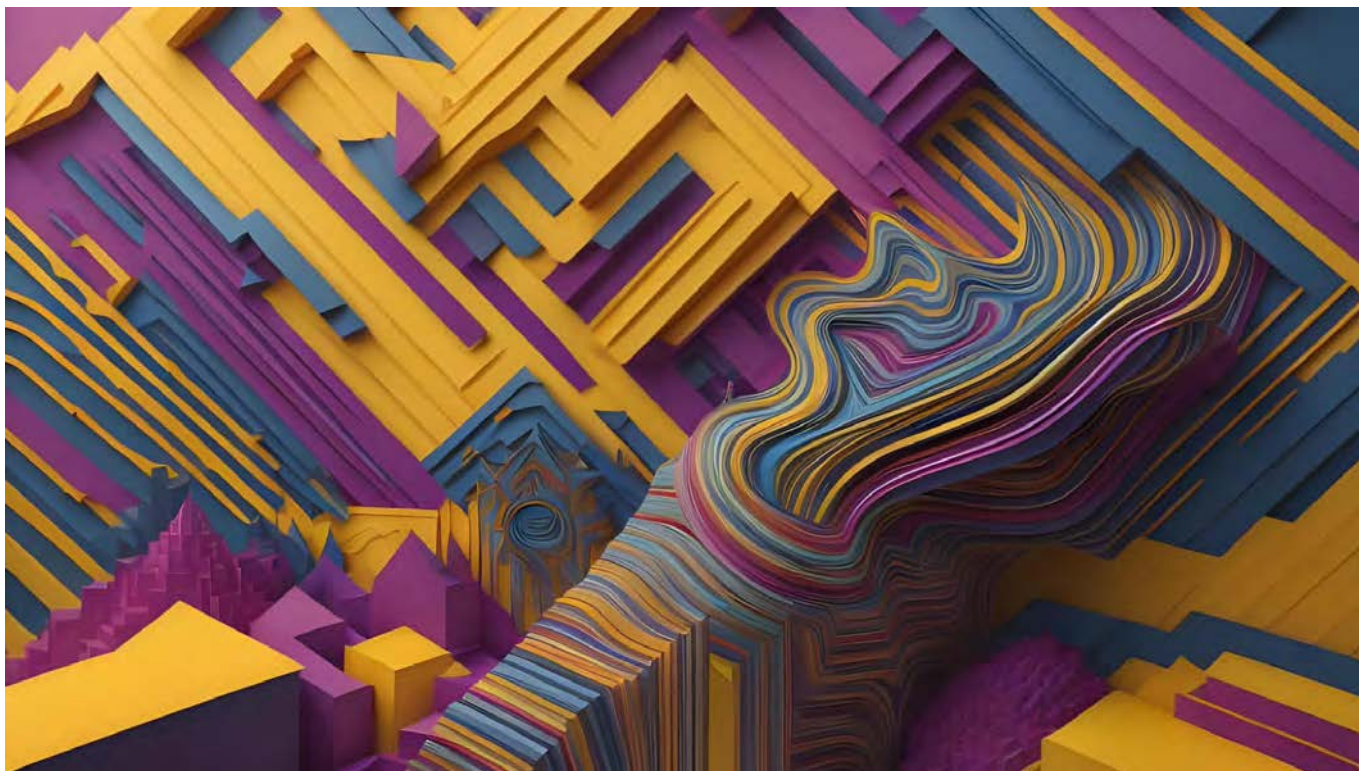
A kontinens politikai gondolkodásában a polgári önszerveződés az állam politikai szférájával szemben nyerte el jelentését, az angolszász világban viszont megmaradt a civil társadalom klasszikus értelmezése, azaz magába foglalta a polgárok helyi és területi önkormányzatát, illetve az intézményrendszer decentralizált szerkezetét is. E hagyomány a kora újkori Angliából eredt, nemzetformáló erővé pedig az Egyesült Államokban vált.

A történetileg kialakuló íratlan „ősi” alkotmányához és precedensjogi hagyományaihoz ragaszkodó Nagy-Britanniában a központi adminisztráció még a modern korban sem volt túl kiterjedt, ellenben az anglikán államegyház, az udvar és az arisztokrácia tekintélyelvű normái ólomsúlyként nehezedtek a társadalomra. A „karcsú kormányzat” gondolata köré fonódó brit politikai kultúra újkori átalakulása mindenekelőtt abban ragadható meg, hogy a civil társadalom új aspektusa került az érdeklődés középpontjába. A 17. században az egyéni „szabadság és tulajdon” legfőbb biztosítékát a politikai közösség önkormányzatában látták – azaz a grófságok és városok autonómiájában, a bíróságok függetlenségében és a parlament törvényhozói jogkörében –, a 18. századtól a gazdasági vállalkozások jelentősége felértékelődött. A régiek a közügyekben való aktív részvételtől, az újak a kapitalizmustól remélték a közjó megvalósulását. Adam Smith „a mészáros, a sörfőző és a pék” példájával illusztrálta a magánhasznát követő polgár közérdekre gyakorolt jótékony hatását – noha a szabad verseny igazán nagy nyertesei nem a kistulajdonosok voltak, hanem az olyan befolyásos gazdasági szereplők, mint a londoni City vagy a Brit Kelet-Indiai Társaság. Abban igaznak bizonyult Smith és elvbarátainak elmélete, hogy a gazdasági versengés beindította a társadalmi mobilitást, új minőségű emberi kapcsolatokat teremtett, önkéntes társulások ezreit hívta életre, csiszolta a társasági életben résztvevők viselkedését, ízlését, modorát, terjesztette a műveltséget, bővítette a politikai jogokban résztvevők körét, megerősítette a joguralmat és a parlamentarizmust. Csakhogy látnunk kell az érem másik oldalát is: a romantikus költészet érvényes társadalomkritikáját, a kibontakozó ipari társadalom sivárságát, a byroni világfájdalmat, a tizenhat órás munkaidőt, a gyerekmunkát, a nagyvárosi nincsteleneket, csavargókat, bűnözőket és nyomornegyedek dicensi világát. A civilizálódás elválaszthatatlan része volt, hogy a kereskedelmi, pénzügyi és ipari tevékenysége révén felemelkedő angol-skót polgárság ezer szálon szövődött össze a kormányzati hatalommal és földbirtokos nemességgel. A brit kapitalizmus motorja a társadalmi privilégiumait féltékenyen őrző, korrupcióra és protekcionizmusra erősen hajló oligarchikus elit volt.

a választott nép mítosza

Az öreg kontinensről nézve a korai Egyesült Államok csakugyan a „szabadság birodalma” – híján a terebélyes bürokráciának, az államegyháznak, a született arisztokráciának, miközben hatalmas földterületek álltak a telepések rendelkezésére. Bár a rabszolgaság rút folt az USA múltján, s ma már azt is illik hangsúlyozni, hogy a nők közel másfél századon át nem élveztek a férfiakéval egyenlő jogokat – az amerikai demokrácia intézményrendszerét mégiscsak a minden embert megillető szabadság elve alapozta meg. Az egyetemes emberi jogok felvilágosult tana az amerikai politikai kultúrában olyan régi, antik-humanista és angolszász-protestáns eszmékkel fonódott össze, mint a szabad gazdálkodók erényes köztársasága, a politikai közösség erős önkormányzata, a választott nép mítosza, a közjó szolgálata, a luxus és a korrupció éles elutasítása. Az „1776-os” alapító atyák megvetették a pénztőke, a részvényt piac és a kereskedelem hálójába kerülő brit kormányzatot; rendkívüli gyanakvással viseltettek az erős, centralizált állammal szemben; s őszintén hittek abban, hogy az Egyesült Államok jogilag egyenlő polgárai között kizárólag az egyéni tehetség és a nevelés kölcsönhatása teremthet vagyoni különbségeket. Az egyenlőtlenségek még sok évtizeden át nem is írták felül az egyenrangúság normáját, amit a gyakorlatban a társadalom középosztályi jellege támasztott alá. Az új-angliai módos üzletemberek és a déli ültetvényesek kislétszámú „természetes arisztokráciát” alkottak; az ipari munkásság lakosságon belüli aránya igen csekély volt. A korai köztársaság gerincét a kisbirtokos farmerek, kisárutermelők és kisiparosok adták.

Amikor 1831-ben az erdélyi Bölöni Farkas megérkezett Amerikába, lelkesen számolt be róla, hogy ebben az országban nincsenek rangok, címek, kiváltságok, itt az előljárók, a tudósok, a bankárok és a bírák is „közönséges egyforma Polgárok!” Ugyanezen időben Tocqueville a létfeltételek csaknem teljes egyenlőségét csodálta az Egyesült Államokban. És volt még valami, amit híres könyvében a francia liberális gondolkodó a „tősgyökeres” amerikai demokrácia lényegének tartott: a központi kormányzat hatalmát erősen korlátozták a történetileg kialakuló, alulról szerveződő helyi és megyei önkormányzatok, az autonóm gyülekezetek és önkéntes társulások, illetve az egész társadalmat átható „közösségi szellem” – szemben a szerző hazájával, a centralizált Franciaországgal, ahol a forradalom elsöpörte a társadalmi autonómiák régi intézményeit. Egyetlen tényezőben látta Tocqueville az amerikai demokrácia hátulütőjét: a többségi vélemény „zsarnokságában”, abban a gyakorlatban, hogy a közvélemény igazságait megkérdőjelező, egyedi gondolkodású embereket a társadalom megbélyegzi.

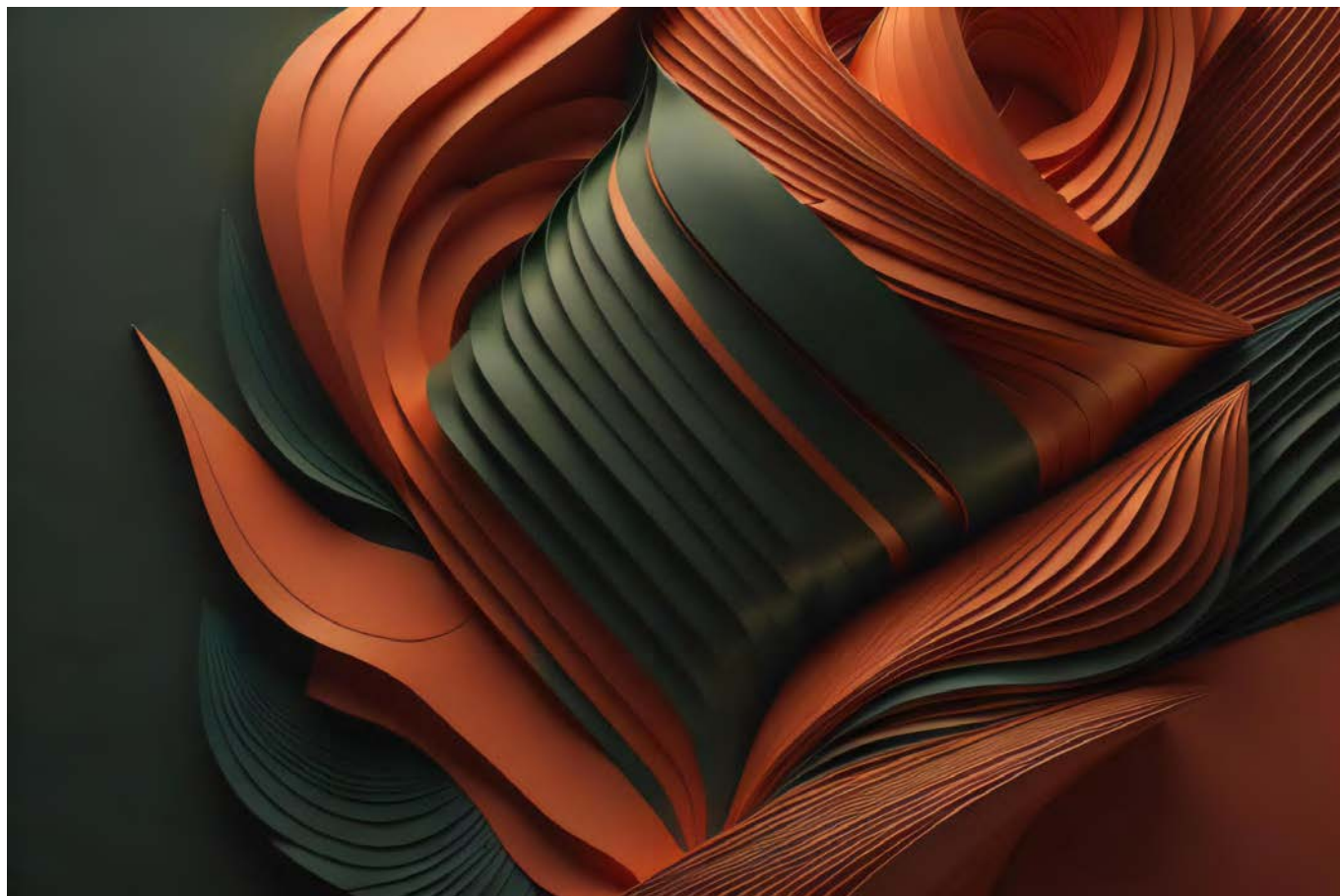
az európai fejlődés csapdái

Az észak-keleti pénzügyi-kereskedelmi elit érdekeit védő, erős kormányzat korai hívei – köztük az elnökként is regnáló

John Adams és a föderalista párt elnöke, Alexander Hamilton – ugyan nagy befolyást gyakoroltak az amerikai alkotmány megszövegezésére, de a szélesebb közvélemény körében korántsem élveztek akkora népszerűséget, mint Thomas Jefferson vagy Andrew Jackson. Utóbbiak a karcsú, olcsó, takarékos államban, a társadalmi önszerveződésben és a nyugati irányú erőszakos mezőgazdasági terjeszkedésben hittek, s úgy vélték, az iparosodás és az urbanizáció fékezésével elkerülhetők az európai fejlődés csapdái: az állami bürokrácia „zsarnoki” uralma, a nagyvárosi zsúfoltság és a nyomor. A két nagy elnök nevével fémjelzett republikánus és demokrata párt fél évszázadon át formálta az USA képét – a gazdasági fejlődés mégis az ipari forradalom kiteljesedésének és az északi államok dominanciájának kedvezett. A polgárháború nemcsak a rabszolgaság intézményét törölte el, hanem a déli és a nyugati államok régi vágású politikai kultúráját is. Az 1865 utáni politikai elit egyértelműen az ipar, a kereskedelem és a bankrendszer kormányzati támogatása mellett kötelezte el magát.

A 19. század utolsó harmadában felgyorsuló civilizáció pozitív és negatív hatásai egyszerre érvényesültek: az egyik oldalon a gazdasági fejlődés, a városiasodás, a vasút és a technikai találmányok sora, a másikon a társadalmi különbségek élesedése, az állami és vállalati bürokrácia megerősödése, a patrónusrendszer kiépülése, a korrupció elharapódzása. A vagyoni egyenlőtlenségek növekedésével párhuzamosan a társadalomban másfajta átrendeződés is elindult. Európából százezerszámra érkeztek a bevándorlók, akiket jobbra az új ipari központok szívtak fel munkaerőként. Akik a keleti parton nem találták a helyüket, a nagybetűs Nyugaton próbáltak szerencsét – telepesek, bivaly vadászok, marhahajcsárok, felfedezők, aranyásók, favágók, földspekulánsok, hittérítők. A határvidék meghódítása azonban az 1890-es években lezárult. A századfordulóra az önálló vállalkozások és független gazdaságok számaránya drasztikusan visszaesett a fehérgalléros irodai és a kékgalléros gyáripari foglalkozások javára; a községek önkormányzata feloldódott a nagyvárosi körzetekben és a gazdasági agglomerációkban; magabíró kisközösségek sokaságát nyelte el az amerikai „olvasztótégely”. Mire a saját erejéből felemelkedő öntörvényű férfi a tömegkultúrában az amerikaiság szimbóluma lett, az egyéni felelősségen és a helyi demokrácián alapuló életforma lehetőségei jócskán

beszűkültek. Az olyan régi vágású self-made maneket, mint Benjamin Franklin, Thomas Jefferson vagy Andrew Jackson, egy egész világ választja el John D. Rockefellertól, Andrew Carnegie-től és Henry Fordtól. A technológiai forradalom, a felhőkarcoló, az acéltermelés, az autógyártás, az olajipar, a futószalag-munka és a monopolkapitalizmus már egy új korszak eljövetelét hirdette.

A 20. század első negyedében az USA a világ leggazdagabb, legmodernebb országává vált, megkerülhetetlen hatalommá, amelynek városias életformáját a világ egyre több szegletében csodálták. Az új felső osztály elitkultúrája az észak-keleti partvidék patinás egyetemlein, előkelő klubjaiban és csinos villáiban bontakozott ki. Politikai, tőzsdei, művészeti eszmecserék; kifinomult érintkezési szabályok, előkelő stílus, elegancia, jó modor; első osztályú éttermek és bárók; közös ceremóniák és úri sportok jellemezték ezt a világot. Az urbánus életeszmény a nyugati parton, Közép-Nyugaton és Délen is hódított. A középosztályi jómód és a modernség kultusza áthatotta az amerikai társadalmat. A haladásba vetett hit meggingathatatlan volt.

Amerika élre törésével az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát összefűző etnikai, nyelvi, vallási, kulturális kötelékek újra megerősödtek. Rudyard Kipling értelmezése nyomán terjedt el a nézet, hogy az angolszász „faj” egy nagy család, amelynek történeti hivatása öröködni a világ rendje felett, terjeszteni a civilizációt, a törvényességet és a jólétet az egész földgolyóbison. Ez az önértelmezés utólag is igazolni látszott az Újvilág hatalmas területeinek elfoglalását és az indián őslakosság kiszorítását, megtizedelését.

vadnyugati mozi

Az amerikai hőskor felidézése nemcsak az angolszász felsőbbrendűség hirdetésére volt alkalmas, hanem a „dollártól megátkozott” városi-ipari társadalom kritikájára is. A vadnyugati ponyva, Buffalo Bill show-műsora és a korai western inkább az előbbi szerepet töltötte be; a kibontakozó modern amerikai prózairodalom, illetve a két világháború között virágkorát élő vadnyugati mozi inkább az utóbbit: az őseredeti amerikai szabadságot a fennálló berendezkedéssel állította szembe. Jack London a szociális igazságtalanságokra és a felső osztály kasztszerű elkülönülésére hívta fel a figyelmet; Theodore Dreiser és F. Scott Fitzgerald a gátlástalan törtetés és a keleti parti nagyizolást leplezte le; Sinclair Lewis mély iróniával mutatta be a kisvárosi középszerűséget és az anyagi javak hajszolásával járó lelki sivárságot; Ernest Hemingway afrikai szavannákon, spanyol bikaviadalokon és a párizsi bohémvilágban keresett menedéket honfitársai túlon túl materialista világa előtt. A vadnyugat mítoszát történetírói nézőpontból Frederick J. Turner alapozta meg – a tudományosság próbáját nem minden szempontból kiálló századfordulós könyvével. Turner fontos nemzetformáló szerepet tulajdonított a határvidék meghódításának, a kisközösségi demokráciának, a családi értékeknek, a nők tiszteletének, az egyéni felelősségnek, a vállalkozószellemnek és keményen dolgozó férfi alakjának, miközben a hagyományos amerikai életformát az ipari-városi civilizáció expanziójától féltette. A két háború közötti westernfilmekben kelt életre a megszépített múlt képe, a „nyugati parti szabadság” és „keleti parti civilizáció” szintézise: a szolidáris kisközösségből álló farmerdemokrácia világa.

A mozivásznon megelevenedő új amerikai álom a politikai kultúrában a New Deal jóléti eszményével fonódott össze. Franklin D. Roosevelttől átfogó politikai koncepciója úttörő volt abban, hogy a kapitalista vadhajtságok lenyesését a demokratikus intézmények megszilárdításával kötötte össze, és ezzel messze elkerülte a totalitarizmus csapdáját. Az erős kormányzat itt az egész társadalomra kiterjedő szolidaritás szolgálatába állt. Ez a gyakorlat persze egy lényegesen ponton mindenképpen ellentmondott a vadnyugati filmek idealizált képének: a New Deal nem az önszerveződő, kisközösségi Amerikát állította helyre, hanem az állam befolyását növelte, nem a civil társadalmat erősítette, hanem a bürokráciát. A 20. század „technokrata forradalma” az Egyesült Államokat is magával ragadta. Óriásira duzzadt az állami alkalmazásban lévő hivatalnokok száma. A vállalatok igazgatását szerződött menedzserek vették át. Sokszorosára nőttek a társadalmi életet szabályozó törvények. Elszaporodtak a „tudomány mai állása szerint” kezdetű mondatok. Az értelmiség többségét már inkább a fix pozíció vonzotta, semmint a szellemi függetlenség. Ortega y Gasset híres tézisének kiigazítva John Lukács úgy véli, a modern világ nemcsak a *tömegember* kora volt, hanem a *szervezetemberé* is. A jelenség igen szellemes karikatúráját Aldous Huxley 1932-es regényében, a *Szép új világban* adta. Bő három évtizeddel később Theodore Roszak úgy érvelt, hogy a felvilágosult bürokraták 18. századi álma a 20. századi amerikai „technokratikus társadalomban” teljesedett ki.

Azok a hatvanas évek...

Noha a terebélyesedő modern intézmények egyre nagyobb jólétet biztosítottak az állampolgároknak – 1945 után nemcsak az USA-ban, hanem Nyugat-Európában is –, egyben „gyámkodó”, „ellenőrző”, „fegyelmező” hatalomként is funkcionáltak. A közigazgatás, az oktatás, az egészségügy, a hivatal, a gyár, az egyház, a sorkatonaság, a szakértő elit és a magánélet területére mélyen behatoló tömegkultúra aprólékosan előírta az embereknek, hogyan kell élniük és viselkedniük, mit szabad tenniük és mit nem. A gazdasági világválság és a második világháború nehéz éveit megélő „veterán nemzedék” örült a nyugalomnak, a kiszámíthatóságnak és a javuló életkörülményeknek. A „baby boom generáció” sok fiatalja viszont nem akart „fogaskerékké válni a gépezetben”, nehezen találta a helyét az „elidegenedő” világban – és efelett érzett dühét a társadalom hozzá legközelebb álló képviselőivel szemben fejtette ki. „Apám! / Igen, fiam? / Meg akarlak ölni!” – fogalmazta meg egy nemzedék életérzését vakmerő őszinteséggel Jim Morrison.

fiatal kölykök

A lázongó ifjak ihletet merítettek az antik Dionüszosz-kultusból, az iparosodással szemben kibontakozó romantikából, a szimbolista költészetből, az egzisztencialista filozófiából, a keleti vallásokból, a két háború közötti bohémvilágból, Marx, Mao és Marcuse nézeteiből. Erősen vonzódtak az atavisztikus törzsi életformához és a tradicionális farmerközösségekhez; szilárdan hittek a részvételi demokrácia eszményében és fogódzókat találtak a határvidék turneri mítoszában. Norman Mailer a konformista normákat megszegő nagyvárosi vagányokat és a hisztereket, Hunter S. Thompson az ellenkultúra emblematis motoros bandáját, a Pokol Angyalait nevezte a nyugatot meghódító kalandorok kései utódjának. Dennis Hopper és Peter Fonda motoros mozija, az *Easy Rider* ezer szálon kötődik a westernhősök legendájához. A radikális hippie diákvezér, Jerry Rubin abban látta az egyik legnagyobb korproblémát, hogy Amerika már rég nem tudja megadni a fiatal kölyköknek az egykori felfedező, pionírok és cowboyok vonzó életét. „Lehetnek jó osztályzataid, kapsz diplomát, aztán egy állást egy vállalatnál, veszel egy vidéki házat, és jó fogyasztó leszel. De a kölykök ezzel nem elégednek meg. Hősök akarnak lenni”.

Marlon Brando és James Dean a filmvásznon, Jack Kerouac és Ken Kesey regényben, Alan Ginsberg versben, Norman Mailer esszéiben ábrázolta az ifjú nemzedék identitásválságát. A rock 'n' roll és a beat az ősi rítusok (és ritmusok) megidézésével enyhítette a fiatalok közösség iránti sóvárgását. Tennessee Williams és Elia Kazan drámái, Charles Bukowski novellái, a néger blues, a protest folk és Bob Dylan dalai pedig kendőzetlenül mutatták be a fogyasztói életforma csillogó felszíne mögött rejlő „másik Amerikát”: a jóléti társadalom peremvidékére szoruló csóró melósok, munkanélküliek, csavargók, utcalányok, stricik, tolvajok, alkoholisták és lecsúszott zenészek mindennapi nyomorát. Ha ehhez hozzászámítjuk a hidegháborús szorongást, az atombomba-pszichózist, az antikommunista pánikot, a két Kennedy és Martin Luther King meggyilkolását, Koreát és Vietnámot, a nők alárendelt szerepét, a feketék és a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetését – nos, akkor a sokak által nosztalgiával emlegetett modern jóléti társadalmat aligha lehet ideálisnak nevezni. (Ahogy természetesen Tocqueville Amerikáját vagy bármely más társadalmat sem).

Ezzel együtt vitathatatlan, hogy a második világháború után kiépülő nyugati rendszerben a kapitalizmus és a szociális biztonság olyan egyensúlya alakult ki, amire se korábban, se azóta nem láttunk példát. A gazdasági növekedés hasznából az állampolgárok legnagyobb hányada részesült, a társadalmi mobilitás csatornái megnyíltak, széles középosztályok alakultak ki. Szociális piacgazdaság, esélyegyenlőség és demokrácia elválaszthatatlannak tűnt egymástól. A felülről szervezett, bürokratikus jóléti rendszer keretei között kiépült az európai demokrácia: nagy tömegpártokkal, a szakszervezetek és az egyházak társadalmi befolyásával, az önkormányzatiság, a szubszidiaritás és társadalmi csoportok közötti érdekegyeztetés intézményeivel – miközben a kibontakozó fogyasztói kultúra milliókat ragadott magával. A Marshall-segély nagy lendületet adott a nyugat-európai országok fejlődésének; az amerikai vállalatok európai beruházásai a tízszeresükre nőttek – és a parlamentáris intézményekkel karöltve a Coca-Cola és a McDonald's is elindult világhódító útjára. A nyugati világ rohamosan amerikanizálódott. Sőt, amiben lehetett, a vasfüggönyön túli Európa is az amerikai életformát igyekezett követni. Még pontosabb, ha az egész világot érő angolszász hatásokról beszélünk, hiszen a

hatvanas években Anglia és az USA közötti kulturális kölcsönhatások újra elmélyültek. London életmód-forradalma, a Swinging Sixties, a Beatle-mánia és a brit rockzenei invázió éppannyira formálta Amerikát, mint a kóla, a hamburger, Hollywood, a „szeretet nyara”, a hippie mozgalom és Woodstock a szigetországot.

összesimult

A fogyasztói tömegtársadalom egyszerre volt kerete a háború utáni konzervatív értékeknek és az ellene lázadó fiatalok ellenkultúrájának. A kertváros, a ház, a hűtő, a mosógép, Frank Sinatra, Dean Martin, Gary Cooper és Humphry Bogart a szülők régi ízlését fejezte ki – a farmer, a T-shirt, James Dean, Marlon Brando, a Beatles, a Rolling Stones, a Doors és az Easy Rider az ifjúság életérzését. Volt ugyan rá példa, hogy a nemzedéki feszültségek komoly konfliktusokká, olykor véres összecsapásokká fajultak – főleg 1968-ban –, ám ezek gyorsan lecsengtek, s a mindennapi élet terepén a két világ összesimult. A szülők kénytelen-kelletlen elfogadták az új szokásokat és az új divatot. A hagyományos tekintélyek csorbultak, átléphetőkké váltak a társadalmi korlátok, ledőltek a merev szexuális tilalomfák. A fiúk haja hosszabb, a lányok szoknyája kurtább lett. Elterjedt a marihuána és az LSD használata. A stopposok és a motorosbandák ellepték az országutakat. Az életörömtől duzzadó ifjak önfeledt táncba kezdtek az utcákon, a tereken, a zenei fesztiválokon. Ugyanakkor a tanulás, a munka és a fogyasztás frontján a fiatalok mégiscsak eleget tettek a társadalmi elvárásoknak. A szülők merev konformizmusát az utódok lezser konformizmusa váltotta – és minden korosztály bőségesen költekezett. Gomba módra szaporodtak a szupermarketek; egyre többen használtak autót és néztek televíziót; felélénkült a bevásárlónegyedek, a divatboltok, a mozik és a szórakozóhelyek forgalma.

Mindent összevetve: a második világháború utáni negyedszázadot visszásságai ellenére sem túlzás a modern kapitalizmus igazi „aranykorának” tartani. Csakhogy a töretlen növekedés a 70-es évekre kifulladt, majd az évtized közepére a válság jelei is világosan megmutatkoztak; a gazdaság posztindusztriális szerkezetváltása pedig komoly kulturális és társadalmi változásokat hozott.

Posztmodern kapitalizmus

A nyugati civilizáció története akár az egymásnak feszülő különféle archetípusok dinamikus kölcsönhatásaként is leírható, ahogy ezt Nietzsche fejtegette az antik művészet kapcsán. A görög mitológia alakjai önmagukon és korukon túlmutató jelentést hordoznak. Zeusz, Héra, Apollón, Pallasz Athéné: az intézményes rend, a törvényesség, a racionalitás, a tudományok, a filozófia, a képzőművészetek és a mesterségek világa. Poszeidón, Arész, Dionüszosz, Aphrodité: a zabolátlan életöröm, az ösztönösség, a szenvedély, a szexualitás, a zene, a tánc, a lázadás ereje. A civilizált nyugatot univerzálisnak gondolt normarendszerek hozták létre: az antik bölcselet, a római jog, a zsidó-keresztény erkölcs, a felvilágosult észak kultusz és a modern alkotmányosság; és korról korra felforgató erők termékenyítették meg: formabontó dalnokok, írók, zenészek, a misztérium, a karnevál, a trubadúrlíra, a vágánsköltészet, a reneszánsz életigenlés, a romantikus byroni szemlélet, az avantgárd. A két világháború közötti polgári világ bohém ellenkultúrája azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a civilizált értékeket és a kalandor életet össze lehet békíteni – ennek volt egyik szimbolikus alakja Ernest Hemingway –, egyik oldalról: a műveltséget, a lovagiasságot, az eleganciát, a hivatástudatot, a munkaetikát, a másiktól: a vadságot, a

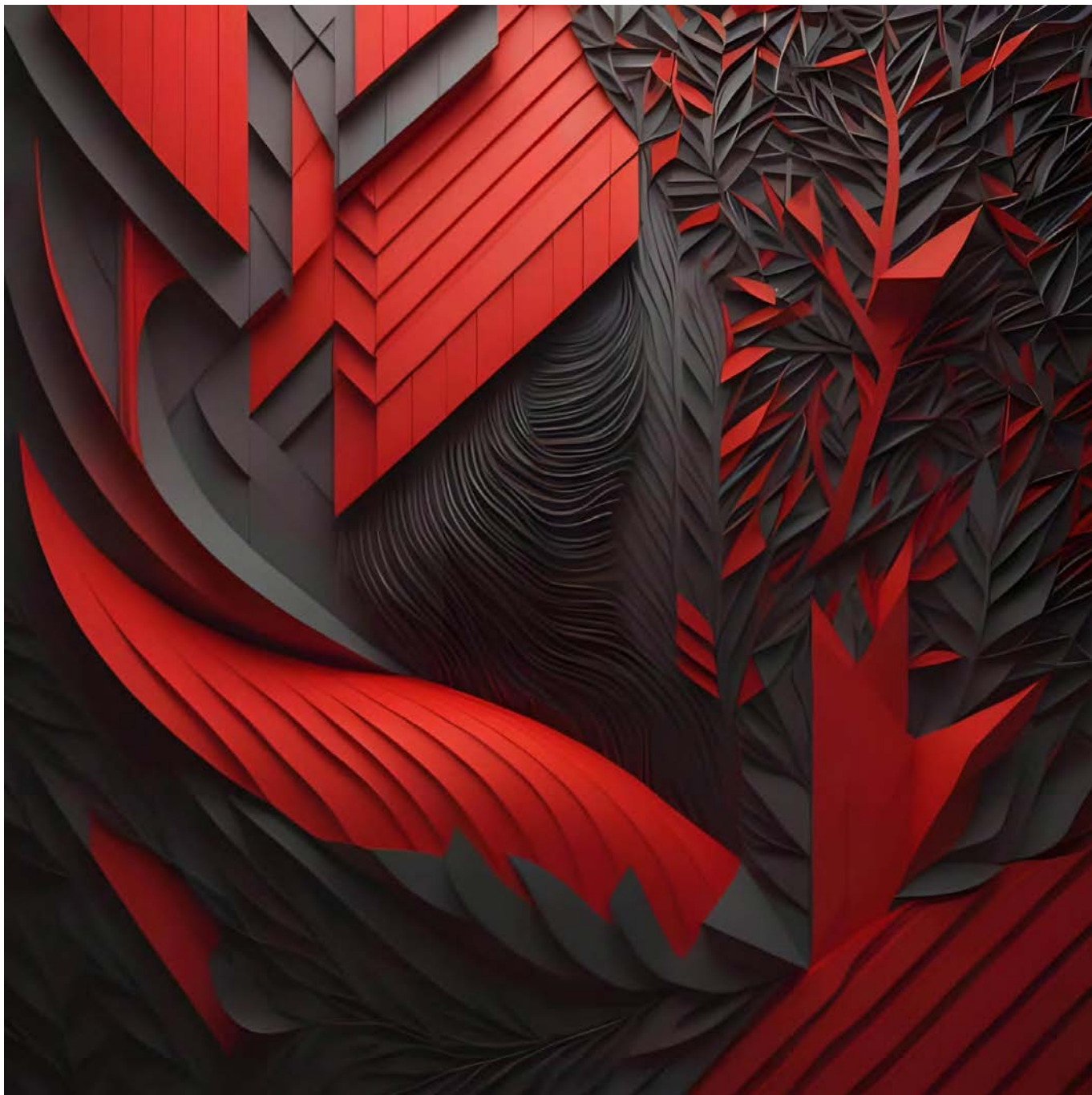
szertelenséget, a társadalmi korlátokat ledöntő szabadságvágyat, a lázadó hajlamot. E remény hiúnak bizonyult, nem utolsó sorban azért, mert a polgári világot és ellenkultúráját egyaránt maga alá temette a vele szimbiózisban működő profitmaximalizáló kommersz.

társadalmi valóság

Az ifjúsági lázadás romantikus képviselői a hatvanas években abban bíztak, hogy az autonóm művészek, az underground magazinok, a kalózádiók és a független kis kiadók vissza tudják majd szorítani a kultúripar terjeszkedését, s így a *társadalom* – tehát nem az állam és nem a tőke – fokozatosan elnyerheti az ellenőrzést a piac felett. A rockzene és a filmművészet legnagyobb alakjai csakugyan kivívták az alkotói szabadságukat, mégpedig úgy, hogy a társadalmi valóságra rezonáló műveik sok millió emberhez értek el. A modern amerikai történelem professzora, Michael J. Kramer szerint nem túlzás a hatvanas évek ellenkultúrája kapcsán habermasi értelemben vett „civil” önszerveződésről beszélni; azaz egyfajta „kulturális állampolgárságon” nyugvó sokszínű „rockköztársaságról”, amit a radikális diákvezér, Abbie Hoffman Woodstock Nationnek nevezett. A független művészek és az ifjak törekvése mégis kudarcba fulladt: az átlagfogyasztókat nem érdekelte különösebben az ellenkultúra szellemi tartalma, miközben a hivatalos magaskultúra közönsége is egyre szűkebb lett. A „cirkuszt és kenyeret” alapigazsága sokadszorra nyert igazolást a történelemben: a hatvanas évek felkavaró szellemi küzdelmeiből végül a fogyasztói tömegkultúra került ki győztesen.

Volt néhány fontos ügy – így a feketék egyenjogúsága, a nők és a homoszexuálisok emancipációja, a környezetvédelem –, amit külön-külön egy-egy „poszthatvannyolcas” társadalmi mozgalom a 70-es években felkarolt. A Woodstock Nation tömegbázisa azonban hamar elporladt. Az újbaloldal legfanatikusabb hívei a terrorizmus irányába mozdultak el; a hippik és a lázadó diákok többsége pár év alatt feladta az elveit és beépült az establishmentbe: ki a Wall Streeten, ki a Szilícium-völgyben, ki a showbizniszben találta meg a maga számítását. A zene- és filmipar, a divatvilág, a kereskedelmi média és a bulvársajtó eluralta a nyilvánosságot; a popkultúra fővonala szétszalazhatatlanul összeszövődött az üzleti és politikai elittel. A siker, a hírnév, a gazdagság, a nagyvilági élet és a sztárság közé egyenlőségjel került. Producerek,

divattervezők, üzletemberek, politikusok, színészek, sportolók, modellek és popzenészek egyazon csillogó konzumvilág idoljai lettek. A tömegmédiá varázsa közel hozta a sztárok életét az átlagemberekhez – őket magukat pedig egyre inkább elszakította egymástól.

Félrevezető és igaztalan a társadalom atomizálódását – ahogy Francis Fukuyama fogalmaz: a „nagy szétbomlást” – „68-ra” visszavezetni. Amit Daniel Bell nyomán sokan a 60-as évek rovására írnak – nevezetesen, hogy a protestáns etika helyébe a

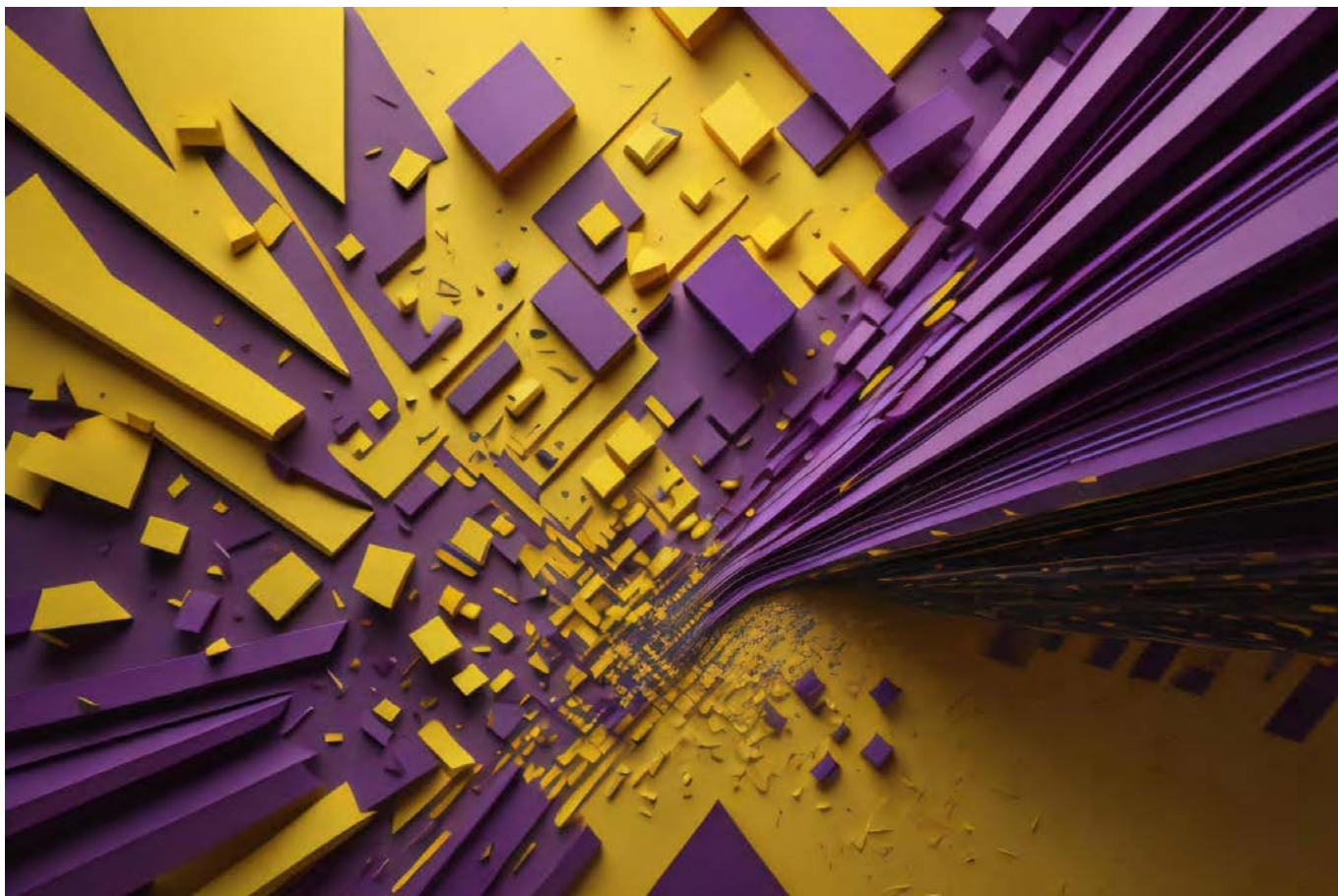
fogyasztói hedonizmus került –, Aldous Huxley már a 30-as években kimutatta. Ne feledjük: az ifjúsági lázadás szószólói többek között éppen a konzumszokások ellen léptek fel (még ha a fiatalság nem is tudott igazán ellenállni a jólét vonzásának), ami sok formában kifejeződött: a beat irodalom és a hippie mozgalom értékválasztásában éppúgy, mint a rockzenészek szövegeiben, Guy Debord és Herbert Marcuse sikerkönyvében vagy Jean-Luc Godard és Michael Antonioni kultuszfilmjeiben. A Beatles krónikása, Ian MacDonald szerint az „önző mohóság” és a „materialista gépezet” elleni 60-as évekbeli lázadás a közösségi együttlét jegyében született, és ezt akár tekinthetjük a „nyugati szellem utolsó leheletének”. A kérészéletű „hollywoodi reneszánsz” a széles értelemben vett ellenkultúra – közvetlenül a francia új hullám és az olasz western – örökségéből merítve fogalmazott meg éles kritikát az elidegenedés társadalmáról. Az 1967 és 1975 között kivételesen nagy alkotói szabadságot élvező rendezők – például Arthur Penn, George Roy Hill, Sam Peckinpah, Clint Eastwood, Don Siegel, Francis Ford Coppola vagy Martin Scorsese – mély keserűséggel ábrázolták a hősiesség, a bajtársiasság és a hűség értékeinek hanyatlását, a társadalom széthullását, az államgépezet bürokratizmusát, a politikusok korrupsztását, a nagyvárosi lét morális útvesztőit, a növekvő bűnözést, az elmagányosodott emberek lelki problémáit. És megsiratták az „utolsó amerikai hőst”, az „utolsó gyönyörű szabad lelket ezen a bolygón” (*Száguldás a semmibe*).

Önmegvalósítás

Hogy a 70-es évek az „én évtizede” elnevezést az éleslátású Thomas Wolfe-tól kiérdemelte, leginkább azzal magyarázható, hogy a kultúripar visszatükrözte, nyilvánvalóvá tette és felerősítette az amerikai kapitalizmus 20. századi átalakulását. Történetesen azt – durva leegyszerűsítéssel –, hogy sok évtized leforgása alatt a self-made man helyébe a menedzser, a vállalkozás helyébe a cég, a hivatástudat helyébe az önmegvalósítás, a vallás helyébe a pszichológia lépett. A sztárkultusz, a reklámok és az egyre népszerűbb terápiák, sikerkalauzok önismereti bestsellerek egyaránt az én teljes felszabadulását hirdették; s mivel a személyes kiteljesedéshez szorosan hozzátartozott az anyagiakban mérhető siker, a helytállás a munkaerőpiaci versenyben – ezek is a lelki trénerek kedvenc témájává váltak. „Találd meg az igazi éned!” „Fejleszd magad elbűvölő személyiséggé!”

„Légy magabiztos!” „Kommunikálj hatékonyan!” „Tanuld meg eladni magad!” Az új vállalati környezetben a csapatjátékos figurája anakronisztikussá vált; csak az egyéni érvényesülés számított, ami feltételezte a szakadatlan versengést a munkatársakkal és a teljes alkalmazkodást a céges elvárásokhoz. A vallás régi, intézményes-gyülekezeti formái jórészt elvesztették társadalomformáló szerepüket (kivéve a déli konzervatív protestáns vidéki területen); a világnézet, a hit és a spiritualizmus az „önismeret” személyre szabott fogyasztói kosarába került.

A hagyományos kötöttségeitől megszabaduló posztmodern személyiségnek az önmegvalósítás árát a „boldogságipar” kasszájánál kellett megfizetnie. A magát jól menedzselő karrierista – közkeletű elnevezéssel a *yuppie* – sikerességét fogyasztási javak és státusszimbólumok jelezték: drága lakás, márkás autó, divatos ruha, előkelő étterem, tengerparti nyaralás, testedzés, jóga, szauna, terápia. A szépség-, egészség- és fiatalságkultusz kiterjesztette a versenyt a „szexpiacra” is. Férfi- és női életmódmagazinokból lehetett elsajátítani a „vonzóerő titkait”, a „randizás szabályait” és a „csábítás trükkjeit”. A jó státusú, jó fizetésű, stílusosan öltözködő, fitt férfiak és nők lettek a fogyasztói társadalom csúcsragadozói.

Mire a politikai neoliberalizmus kora beköszöntött – 1980 környékén –, a világot győztesekre és vesztesekre osztó „önimádat” kultúrája kiteljesedett, s az élet minden dimenzióját átható versenyben elért egyéni eredmény vált a legfőbb mércévé – ahogy ezt Christopher Lasch 1979-ben publikált könyvében meggyőzően bemutatja. A Margaret Thatcher és Ronald Reagan nevével fémjelzett neoliberális-neokonzervatív irányzat az új normát a politika nyelvére így fordította: olyan, hogy társadalom, nem létezik, csak önmagukról gondoskodó egyének és családok vannak. Akik ebben a versenyben elbuknak, magukra vessenek.

az egyének és a piac szabadsága

A bevezetett újítások – az állami korlátozások feloldása, a szociális kiadások lefaragása, a globális értékláncok kiépítése, a tőke és a munkaerő szabad áramlása –

középtávon beváltak, újra növekedési pályára állt a nyugati világ gazdasága. Ugyanakkor a piac „teremtő rombolása”, a versenyképesség és a tömegmédi

megállíthatatlan expanziója – így együtt, egymást erősítve – tovább roncsolta a társadalom szövetét. A világhírű szociológus, Robert D. Putnam szellemes megjegyzése szerint az emberek megtanultak „egyedül bowlingozni”. A gyülekezetek, sportegyesületek, klubok, lakószövetkezetek, szomszédságok, baráti és családi kötelékek bomlása felgyorsult. A szakszervezetek meggyöngültek. A nagy pártok elszakadtak társadalmi bázisuktól. A civil társadalom egyre kevésbé tudta betölteni az állam (a politikai hatalom) és a piac (a gazdasági elit) ellensúlyának szerepét. Mint Roger Burbach és Benjamin R. Barber részletgazdagon kifejtette: a 80-as évektől a demokrácia fogalma végleg eltávolodott a helyi ügyekben vállalt egyéni felelősség és a közösségi önszerveződés gondolatától, s lényegében a választójogra, illetve az egyének és a piac szabadságára szűkült. Pedig nemcsak a törzsi gondolkodás jelent veszélyt az igazi demokráciára – érvel Barber –, hanem a közügyek iránt közömbös fogyasztói szemlélet és a multinacionális cégek érdekeit szolgáló globális kultúripar is.

Amíg a modern jóléti államban a közjó legalább elvben a társadalmi érdekek egyesítését feltételezte, újabban a GDP növelése gyúrt maga alá minden más szempontot. Az álláspontok és értékek ütközését szolgáló élénk közéleti viták társadalmi súlya egyre csökkent, a politikai marketing óriási szerephez jutott, a választási kampányok egyre drágábbak lettek. Hatalmas médiabirodalmak alakultak ki, a tömegmanipuláció egyre kifinomultabb technikákkal élt. A pénzügyi-nagyvállalati lobbierős befolyást gyakorolt a politikai döntésekre; az üzleti és az állami szféra közötti átjárás teljesen természetessé vált. A „szabad verseny” mind ádázabb, gátlástalanabb lett: monopóliumok, tőzsde- és hitelspekulációk, sikkasztás, offshore ügyeskedés, pénzmosás, megvesztegetés. A nyugati üzleti szálak arab olajmágnásokig, latin-amerikai és közel-keleti diktátorokig vezettek.

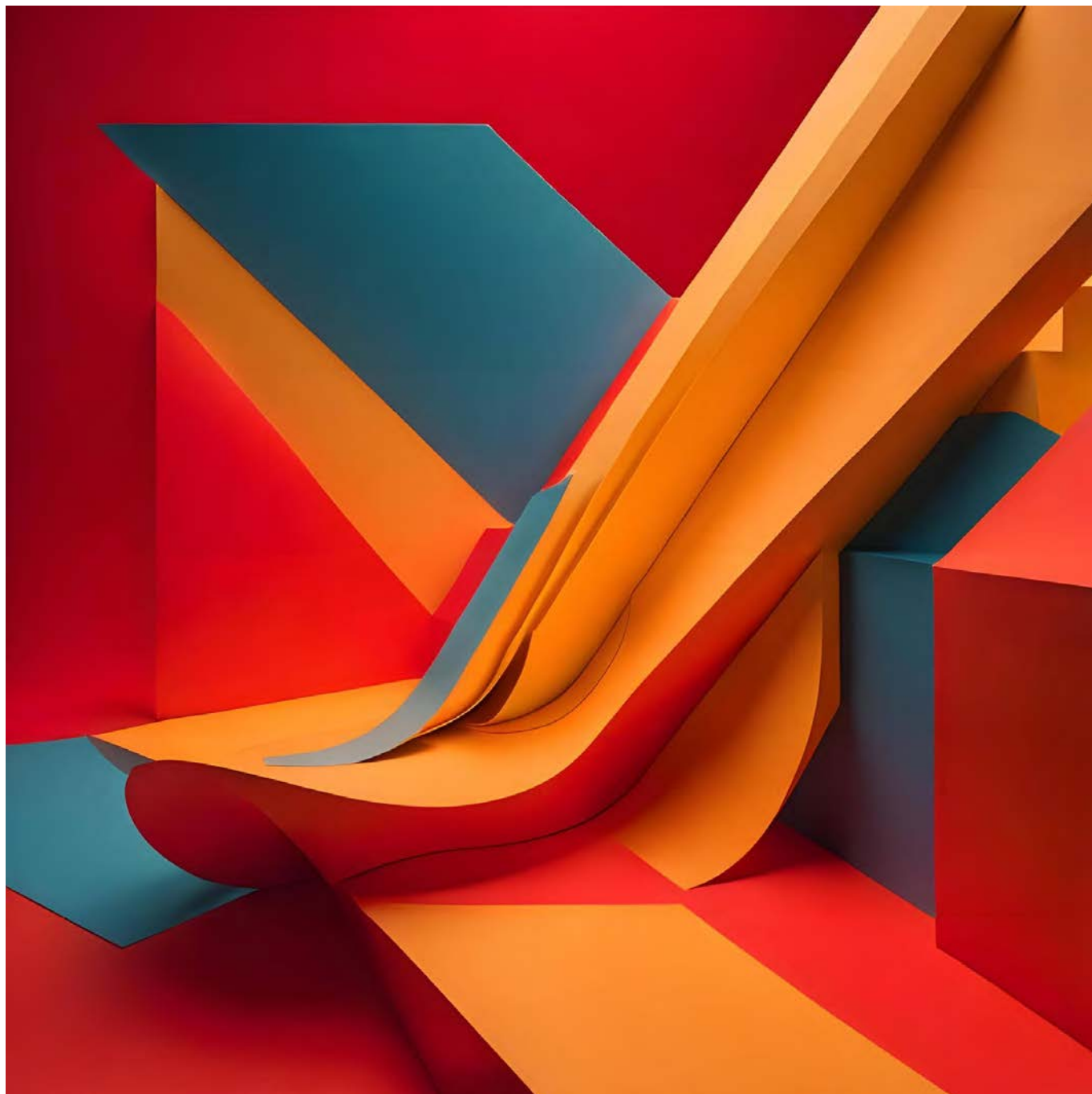
A tőke szabad áramlása és a termelési értékláncok megnyúlása az egész világon hosszú távú társadalmi mozgásokat és jövedelmi átrendeződéseket indított el. A folyamat igazi nyertesei a globális elit leggazdagabbjai, a felső 1%, amelynek vagyona folyamatosan gyarapszik, miközben a globális Dél lakosságának számottevő része mélyszegénységben él vagy egyenesen nyomorog. Ugyancsak a nyertesek közé tartozik a nélkülözésből kiemelkedő kínai és indiai középosztály, illetve a nyugati nagyvárosi „technokrácia”. Korábbi biztos helyzetéhez képest a legfájóbb veszteségeket a nyugati alsó-középosztály/munkásosztály könyvelhette el, amely az olajválsággal, a feldolgozóipar kiszervezésével, a robotizációval, a szolgáltatói szektor bővülésével és a jóléti kiadások állami lefaragásával bizonytalan egzisztenciális helyzetbe került.

szubkultúrák

A szociális és közösségi védőháló nélkül maradó brit és amerikai fiatalok a különféle ifjúsági mozgalmak sáncai mögött kerestek menedéket. A New York-i Lower East Side, a londoni East End, Detroit, Chicago, Birmingham, Manchester és Liverpool a 70-es évek végétől az underground kultúra gócpontjává vált. Kocsmabandák, garázsegyüttesek, földalatti újságok, lepukkant klubok, bandába

verődő kölykök, tömött lelátók; elkeseredett punkok, dühös rockerek, tomboló focirajongók... A gazdasági-politikai elitet gyűlölő, a nyárspolgári életformát és a fogyasztói normákat megvető szubkultúrák világa volt ez, a vadság kultuszával, törzsi rítusokkal, a bajtársiasság romantikus eszményével és a rendszeren kívüli önszerveződés, a „csináld magad” ethoszával. A Thatcher-kormány és a Reagan-adminisztráció, ha nem is könnyen, idővel letörte a szakszervezetek ellenállását, a társadalmi rendet megkérdőjelező fiatalokkal azonban nehezebben boldogult. Ebben a közegben a domesztikációt maga a piac, illetve az elektronikus forradalom végezte: a Music Television, a Premier League, a Champions League, a műholdas adások és az ezredfordulótól az internet.

A fogyasztói életvitel totalitása nemcsak a rossz körülmények között élő fiatalok közösségi színtereit gyúrta maga alá, hanem a tömegkultúra egészére nagy befolyást gyakorolt. A könnyűzene és a versenysport jórészt elveszítette közösségi rítus-jellegét. Hogy ki milyen csapatnak szurkol, milyen zenét hallgat, milyen stílust követ, a 90-es évektől teljesen elvált a lokális kötődésektől, egyéni ízlés kérdése lett (ennek volt szimbóluma a walkman, helyébe később a YouTube lépett, majd a Spotify), miközben persze a különféle divattrendek, sztárkultuszok és internetes algoritmusok erősen befolyásolták/befolyásolják a személyes választást. (Például pesti fiatakként a Real Madridnak szurkolni és néger rapet hallgatni: az egyediség kordivatja mögé bújtatott konformizmus.) Manapság is vannak ugyan a nagy klubbirodalmak árnyékában tengődő lokális kiscsapatok és a popkultúra fővonalától elhatárolódó alternatív zenék, de messze nem töltenek be olyan közösségformáló szerepet, mint a 60-as, 70-es, 80-as években.

Az ifjúság lázadása szükségszerűen elbukott – az „elitek lázadása” viszont sikeresnek bizonyult. A „nagyvárosi technokrácia”, azaz a diplomás értelmiségiek, menedzserek, informatikusok, felső- és középvezetők rétege megengedhette magának, hogy a leggazdagabbakéhoz hasonló, exkluzív fogyasztói életformát alakítson ki. A 90-es években az anyagiassá, törtető yuppie-k helyébe a kifinomultabb *bohém burzsoák* léptek, akik a hatvanas évek ellentmondásos örökösei. 68 szellemi hagyatékából eldobták, amit kényelmetlennek érezték: az establishment megkérdőjelezését, a szociális igazságtalanságok feszegetését és a fogyasztói kapitalizmus kritikáját; és

felerősítették, ami érdekeikkel összefért: az etnikai, szexuális és nemi sokszínűség gondolatát, a konvenciók megvetését és a spiritualizmust. Az amerikai, illetve nyugati társadalom nagyjából 20%-át kitevő új „kreatív osztály” sok mindent átvesz az egykori bohémek és hippik lezserségéből, pazarló életformáját környezettudatos divatokkal keveri, vonzódik az egzotikus kultúrákhoz és a keleti vallásokhoz. Munkájában ambiciózus, kiválóan él az információs forradalom előnyeivel. Nagy érdeklődéssel fordul a világ dolgai felé, a társadalmi valóság megismerésében azonban „osztályvak”, és lekezelő azokkal szemben, akik nem értik az akadémiai szakzsargonban megfogalmazott erkölcsi elveit.

csetepaték

A nagyvárosi technokrácia értékrendje negyedszázadon át elegánsan elkendőzte a társadalom mély problémáit. A hatvanas évek óta ugyan sokat javult a feketék, a nők és a homoszexuálisok társadalmi-jogi helyzete, vagyis az egyéni szabadságok köre egyértelműen bővült – egyesek szerint nem eléggé, mások szerint túlságosan is –, de a társadalmi mobilitás csatornáit a 70-es években elzáródtak; az „amerikai álm” új korszaka véget ért. A családi háttér és az öröklött státus évtizedről évtizedre jobban behatárolja, hogy ki mire viheti az életben. Ez a legsúlyosabban Amerikában a nagyvárosi gettóban élő latinokat és feketéket, Nyugat-Európában pedig a másod- és harmadgenerációs bevándorlók bizonyos csoportjait sújtja. Közben a bevándorlás az alsó-középosztály munkavállalói alkupozícióit rontja, így komoly érdekkonfliktusokat és bérfeszültségeket gerjeszt. A nyugati nagyvárosokban időről időre kirobbanó csetepaték világosan mutatják, hogy nehezen kezelhető kérdéstről van szó.

Az angolszász szellemi-kulturális elit fővonala e kihívásokra nem szociálpolitikai, hanem nyelvpolitikai síkon keresett megoldást; azaz elsősorban nem a konfliktusok valódi okát igyekezett feltárni, hanem a kulturális előítéleteket akarta felszámolni. A társadalmi valóságtól egyre inkább elszakadó új ideológia a nyugati elitegyetemeken és a médiában hegemón szerepbe került. A közvéleményformáló értelmiség a politikai korrektség nevében új tilalomfákat állított a közéleti viták elé, és saját álláspontját civilizátori gőggel igyekezett ráerőltetni az egész társadalomra. A posztmodern technokrata mentalitás látszólag értéksemleges és engedékeny,

valójában autoriter – állítja a két klasszikus baloldali filozófus, Slavoj Žižek és Mark Fisher. A kulturális elit nemcsak azt mondja meg, mi a helyes, hanem azt is, hogy ha nem tudsz a fősodor álláspontjával érzelmileg azonosulni, akkor ostoba és erkölcstelen vagy.

A szakszervezetek és a helyi közösségek meggyöngülésén túl Žižek és Fisher osztályszempontjai a posztmodern politikában azért nem tudtak érvényesülni, mert a fogyasztói kultúra egészen másra kondicionálta az állampolgárokat. Az ezredfordulón a leszakadók még mindig reménykedtek, hogy visszaverekszik magukat a kapitalista „aranykor” egykori életszínvonalára. Ha úgy hozta a sors, fizetés vagy segély helyett hitelből igyekeztek megszerezni az „amerikai álm” státusszimbólumait, a saját ingatlant és az autót. A gyöngülő középosztályi családok a minél magasabb iskolai végzettségben látták gyerekeik számára a társadalmi státusuk megtartásának lehetőségét, miközben a nagyvárosi ingatlanárak elszabadulása nekik is komoly problémákat okozott. Hiába jártak diplomások százezrei úgy, hogy nem kaptak a képzettségüknek megfelelő állást, rengetegen verték magukat adósságba azért, hogy fizetni tudják az egyetemi tandíjat, illetve hogy saját lakáshoz jussanak.

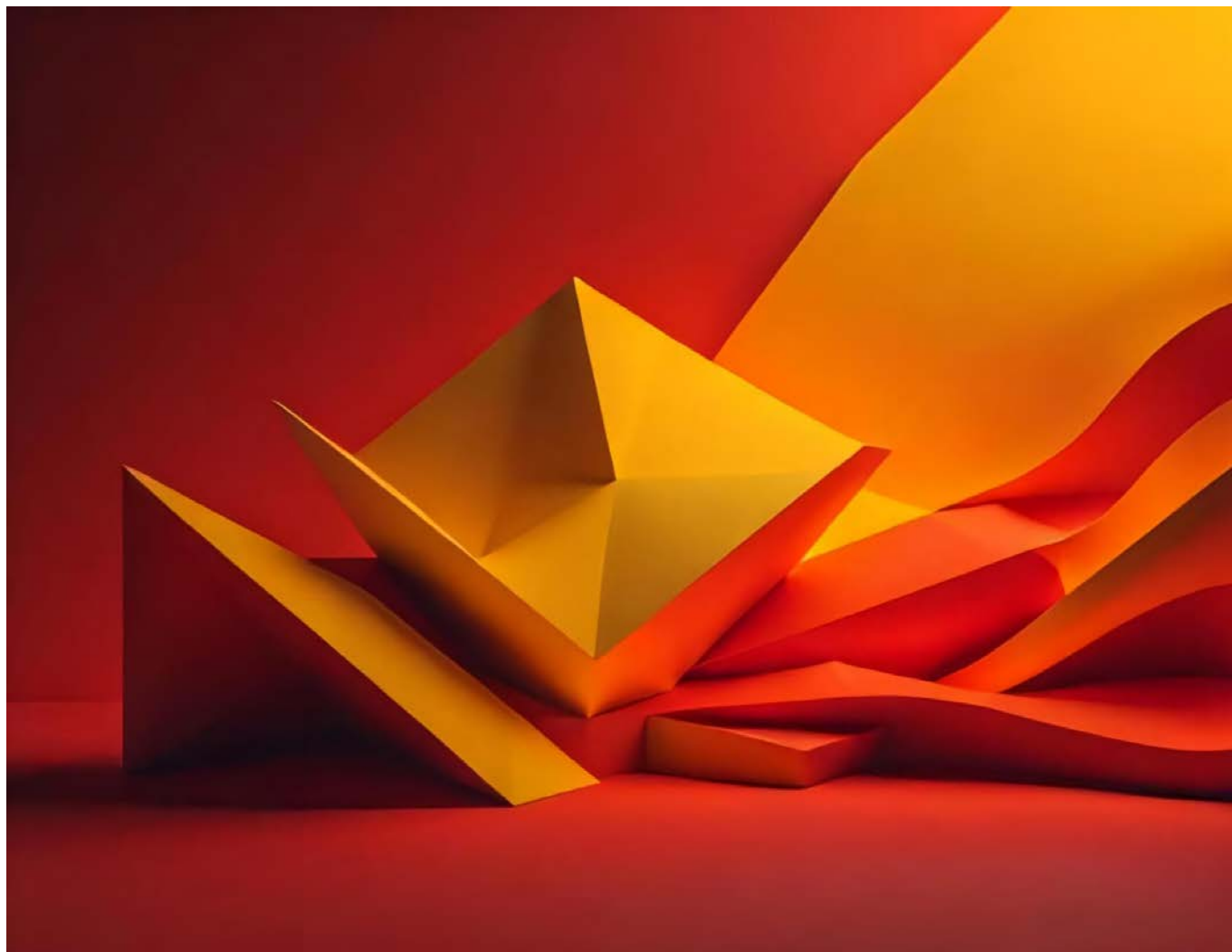
Az identitáspolitikák csapdájában

A nyugati jólét felszíne alatt parázsló indulatokat végül a 2008-as válság lobbantotta be. A gyöngülő középosztály és a leszakadók fogyasztói vágyait a politikai-gazdasági vezetők kedvezményes lakossági hitelekkel igyekeztek kielégíteni. A bankszektor állami szabályozatlanságát spekulációval kihasználó pénzügyi elit példátlan profitra tett szert, miközben a társadalom nem csekély része eladósodott. Amikor a hosszú évek óta épülő hitelpiramis ledőlt, majd a válság az egész világgazdaságon végiggyűrűzött, a felelősök elszámoltatása elmaradt, a bankokat az állam kénytelen-kelletlen kimentette. A válság árát rövid és hosszú távon is az átlagpolgároknak kellett megfizetni, ők pedig egyre kevésbé érzik, hogy a pénzügyi szektor „foglyává” váló politikai elit az érdekeiket képviseli.

a társadalom kettészakadása

A „harmadik utas” baloldal üressége tulajdonképpen már a válság előtt lelepleződött: Clinton, Schröder és Blair a gyakorlatban a neoliberális recept

szerint járt el: kiszolgálta a nagyvállalati-pénzügyi elit igényeit, a szorongó munkavállalók millióit pedig arra buzdította, hogy az „élethosszig tartó önképzéssel” „rugalmasan alkalmazkodjanak” a globalizáció gyorsan változó viszonyaihoz. A „megújuló baloldal” ikonjai jó példát kínáltak: politikai pályafutásuk befejezése után mindhárman a korrupcióval átszőtt üzleti világ szimbolikus figurái lettek. Obama sem tudta a társadalom kettészakadását megállítani (sokatmondó, hogy a válságért felelős pénzügyi szakemberek fontos pozíciókat töltöttek be a környezetében), miközben a demokraták mögött álló értelmiségi fősodor egyre jobban felerősítette az identitáspolitikai üzeneteket: személyes névmások kérdése, egyetemi botrányok, „eltörlés kultúra”. Az egyszerű értékeihez ragaszkodó kültelki és vidéki fehér férfiak most már nemcsak lusták és semmirekellők voltak a meritokrácia szemében, hanem szexisták, rasszisták és homofókok is, „fehér szemét” – ahogy a nyilvánosságban sokan nevezték őket.

E kényes kérdéssel kapcsolatban a Columbia Egyetem oktatója, a Demokrata Párt régi vágású, baloldali irányzatához tartozó Mark Lilla úgy érvel, hogy a neokonzervatív politika kihívásaira a liberálisok rosszul reagáltak, amikor a mindenkire kiterjedő szolidaritás gondolata helyett az állampolgárokat egymástól elválasztó „faji, nemi, szexuális” csoportidentitásokra fókuszáltak. A médiában és az egyetemi kampuszokon intézményesülő új ideológia éket vert a kulturális elit és a liberális politika korábbi bázisát adó kékgallérosok közé. A Demokrata Párt nem tudta megnyerni az értelmiség által magára hagyott és lenézett fehér munkásosztályt – Trump viszont igen.

alternatív jobboldal

A sors fura fintora, hogy a posztmodern kapitalizmus vesztesei olyan figura mögé sorakoztak fel, aki a 80-as években a nagyvárosi

menedzserek első számú példaképe volt; rendkívül kiterjedt kapcsolatokkal kötődik az elithez, s az a globális médiabirodalom áll mögötte, amely a 80-as években a Thatcher-kormányzat, az ezredfordulón a Blair-kabinet és a Bush-adminisztráció támogatója volt. Az alternatív jobboldal a gyakorlatban persze korántsem elitellenes, hanem értelmiség- és tudományellenes, s gazdaságilag elsősorban a vagyonosok érdekeit szolgálja; nem a status quót kérdőjelezi meg, csupán a progresszív oldal ideológiai-kulturális hegemoniáját. Trump mégis tartósan állította maga mögé az elitből kiábránduló rétegek nem csekély részét. Ebben részben szerepet játszott protekcionista iparpolitikája, amely új munkahelyekkel kecsegtetett. Leginkább viszont abban volt sikeres, hogy a progresszívek fő fegyverét fordította ellenfeivel szemben: az identitáspolitikát.

Ami az egyik oldalon a nagyvárosi diplomás osztály önazonosságát erősítette, a másikon a „dühös fehér férfiakat” és a republikánus elitet rendezte egy táborba. A „tegyük újra nagyvárosi Amerikát” tömegbázisa társadalmilag rendkívül heterogén, kollektív identitásában azonban sok azonosságot mutat. A vállalatvezetők, munkások, kistulajdonosok, a konzervatív latinok és a mélyen vallásosak értékszövetsége a „régis” Amerikát – az acélipar és az autógyártás letűnőben lévő világát, illetve a hagyományos nemi szerepeket – védi a bevándorlással, a nemi-szexuális „devianciákkal” és a multikulturalizmust erőltető progresszívekkel szemben.

Trump nem előidézte, hanem felismerte az amerikai társadalom mély megosztottságát, egyszersmind gátlástalanul kihasználta az ebben rejlő politikai lehetőségeket. Az USA 45. elnöke a mai napig a kultúrharc kiélezésével igyekszik uralni a nyilvánosságot és összetartani saját szavazótáborát. Szándékosan fogalmaz provokatívan, nemritkán tanúsít valóságshow-ba illő viselkedést. Lelkes kampánycsapata gyűlöletkeltő üzenetekkel és mémekkel árasztja el a közösségi médiát, s mindig új szellemi munícióval látja el a rasszizmusra, a nőgyűlöletre és az összeesküvés-elméletekre fogékonyakat. Ami azt illeti: az ellenoldal ideológusait, Twitter-csapatát és politikai aktivistáit sem kell féltetni. Az „eltörlés kultúra” mára a mindennapi élet számos szférájában intézményesült: a politikai korrektség megsértésére hivatkozva újságírókat, tanárokat bocsátanak el, közéleti szereplőket bélyegeznek meg, klasszikus irodalmi alkotásokat cenzúráznak, egyre szűkebb

korlátok közé szorítják a humort. Nem csoda, ha a kultúrharcos indulatok idővel megrengették az amerikai demokrácia patinás intézményrendszerét. A BLM szélsőségei 2020 nyarán szobrokat döntöttek, Trump elvakult hívei 2021 januárjában megostromolták a Capitoliumot...

Ami az Egyesült Államokban az elmúlt hét évtizedben történt, korántsem elszigetelt, az Atlanti-óceán túlsó partján nagyon hasonló tendenciák rajzolódnak ki – és itt nem csak az amerikai élettől szimbiózisban fejlődő Nagy-Britanniára gondolok. Ha kifejezetten a neoliberális felől nézzük a kérdést, számos különbséget találunk az angolszász világ és Nyugat-Európa között. Például a skandináv országokban sikerült megőrizni a jóléti állam legfontosabb intézményeit; a mediterrán országokban a családi kisvállalkozások még mindig fontos szerepet játszanak a gazdaságban; az Európai Unió korántsem idegenkedik annyira a piac adminisztratív szabályozásától, mint az amerikai vagy a brit politika. Csakhogy a kultúrripar, a fogyasztói „önimádat” és az élet minden szférájára kiterjedő verseny nem a neoliberális politikából ered, hanem a kapitalizmus 20. századi átalakulásából. E folyamat minden pozitív hozadéka és negatív következménye hasonlóképpen észlelhető a nyugat-európai társadalmakban, mint az USA-ban. Egyik oldalon a gazdasági növekedés, a technikai

fejlődés, a sosem látott árubőség és jólét; a másikon a közösségek széthullása, a társadalom atomizálódása, a civil társadalom eróziója, a nyertesek és a vesztesek közötti kulturális árok mélyülése.

vészesen meggyöngül

A mai Európa nem az a „közös otthon”, amelyről De Gaulle, D’Estaing, Willy Brandt és Konrad Adenauer álmodott. A nagy államférfiak kora lejárt. Az egyházak és a szakszervezetek közösség- és identitásformáló szerepe vészesen meggyöngül. A régi tömegpártok elszakadtak társadalmi bázisuktól. Az Unió bürokratikus intézményrendszerét politikai háttéralkuk és gazdasági lobbicsoportok uralják. Lind metaforájával: nem pusztán véletlen, hogy a nyugati világot sújtó „betegség” (a posztmodern kapitalizmus) „tünete” (a demagóg populizmus) Európában is jelentkezik.

Az Atlanti-óceán mindkét partján élesedik a kultúrharc a gazdasági-politikai elitcsoportok között, miközben az atomizálódó nyugati civilizáció minden lakosa a globális fogyasztói tömegkultúra apró részecskéje lett, ki-ki a maga módján: karrierista menedzserként vagy lezser informatikusként, elszánt LMBTQ aktivistaként vagy dühös kétkezi munkásként, Taylor Swift rajongójaként vagy Elon Musk csodálójaként.

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

MÉGSEM ÚGY

2024-03-10 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, VERS

Hommage á Horgas Béla

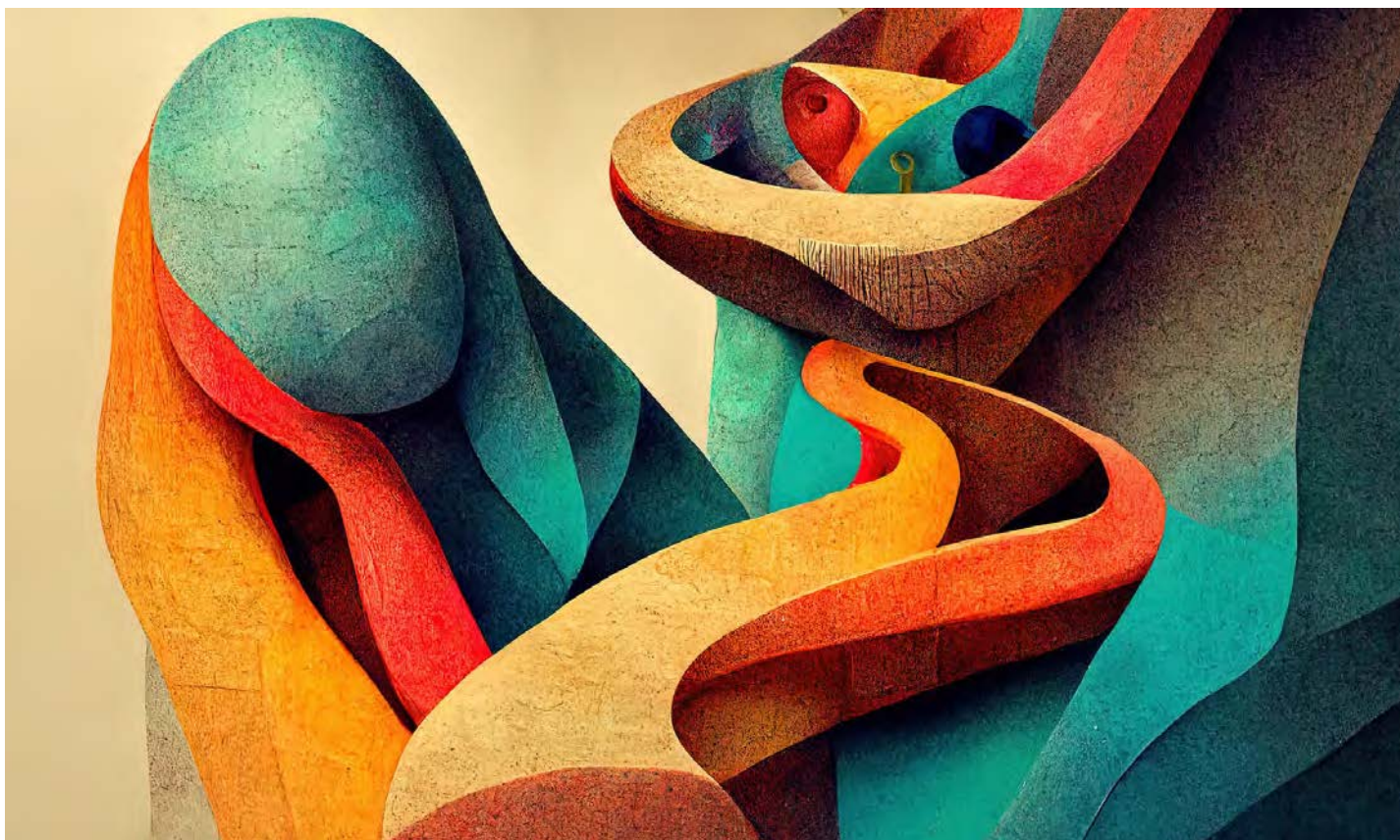
egészen hasonlatos ez
a mi
testetlen filozófiánk
álmukban vágózó nyárfák
suttogását véljük hallani
alig a csönd fölött
modellálják bennünk az éjszaka-
dékait
mint sörét
megriadt madarak rebbenek
szerteszét
különben dehogy meg minek is
kérdézzük *s most mégis*
és mégse hiába
és addig gyakoroljuk talán
míg szokássá válik
turbulens textúráink eszmélet-
vesztése

kép | vecteezy.com

Vörös István

AZ EGYETEMSZIGET 6.

2024-03-29 | **VERS, VERSCIKLUS**

77

ÉLJEN A ZSARNOK!

Megmaradt egy régi ruhája
legsikeresebb éveiből, amikor
a birodalmi székvárosban
fölfedezték verseit.

Vastag, barna szövetből

készült tóga volt, alighanem
germánok szótték, de ők
is szabhatták, a mellkast
két cserzett bőr melegítette,
Rómában vagy Athénban nincs
szükség ilyen meleg viseletre,
mondták gyakran,
mikor irigykedve tapogatták
az anyagot, mert bizony
akármelyik helyen jól
jöhetett ez a hideg,
de kisebb szúrások ellen
is védő öltözék.

Akkoriban birodalom-szerte
közkezen jártak kötetei,
ha rajongói nem is voltak,
de értői igen. Aztán az egyik
nemértőnek sikerült elterjesztenie,
hogy ezek császárelleenes,
a fönntarthatatlan köztársaság
mellett agitáló írások,
és attól kezdve még az
Éljen a zsarnok! című szövegére
is csak húzták a szájukat,
hogy túl szabadelvű.

A barna tógája már
kirojtosodott, de ha hideg
van, házi ruhának még
azt veszi fel.

78

NÉZD CSAK, KIKET SODOR A SZÉL!

Mikor az Éljen a zsarnok!-ot írta az öregedésben megtorpant tanár, még nem öregedett, és a pályája is csak később torpant meg. De mivel az öregedéssel együtt, nem is nagyon bánta.

Magát is meglepte a vers – vagy minieposz inkább? A zsarnok szónak nem volt eleve negatív értelme, és a dicséret szó szerint veendő a hagyományban, de érezte, ahogy írás közben egyre bomlik

keze alatt ez a szószertiség, mint
Pénelopé keze alatt a nappal szótt
anyag. Amit nappal írt, valódi
dicséret lett, amit éjjel, faggyúgyertya
mellett, az kétkedve kongó dicséret,
dicsérettel megvalósított lázadás.
Feltalálta a kettős hangot, rezzenéstelenül
komolyan mondott
olyat, amit
még viccből se gondolt.
Egy darabig minden szavát
elhitték, aztán egy alexandriai
felolvasáson a közönség
nevetett, az odagyűlt
elszánt nemértők feje elvörösödött,
aztán lila lett, már nem volt
megállás, feldagadtak, mint a béka,
és a levegőbe emelkedtek.
Nézd csak, kiket sodor szél! –
mutatta a feleségének. Ott vannak
az ellenségeim.

79

A FELISMERÉS GYAKORLÁSA

Onnan tudta, hogy eltűnt a birodalom,
aminek része lett,
mert még a születése előtt a várost,
ahol majd megszületni akart,
megfosztotta szabadságától,
hogy aztán megajándékozza a maga
szabadságával, mely lassan valódi
szabadságnak tűnt,
aki szívesebben nézett
félre, mint a dolgok közepébe,
de hát ott is a birodalom volt,
ott volt csak igazán. Róma,

a város és Róma, a birodalom
egyek voltak, hiába része egyik
a másiknak, egyik szabadság
ellentéte a másiknak, mégis
úgy lehetett beleszületni
az egyikbe, hogy a másikba
nőtt bele az ember. De mikor
az, amibe belenőtt, egyszer csak
eltűnt, a szabadság hiányának
ravasz eltűntéből megértette,
hogy a birodalom szétesett,
így ismerte föl, mielőtt valóban
megtörtént volna.

RÖHÖGÉS KÖZBEN

Onnan tudta, hogy a világ,
amiben él, szétesett, hogy
hirtelen senkinek se kellettek
a mívesen megformált szövegek,
sem az övéi, sem másokéi.
Mire megtanulta a versírás rendkívül
nehéz mesterségét, érdektelenné
váltak maguk a versek. Pedig akkor
már húsz év tanulás kellett
a legravaszabb fordulatok
elsajátításához. Nagy verset
úgy írt, mint Horatius, kis
verset, mint Catullus, színdarabot,
mint Aiszkhülosz, erre egy
zsoldos azt kérdezte: Ezek
meg kik?

Ilyenkor kár a kultúráért
sírni, mert nem annak van vége,
hanem a világnak, a végre
rászolgált világnak, a véget
kikövetelő, de azt soha el
nem hívó világnak. Pont
akkor szakad meg benne
a szív, mikor egy versen röhög.

81

NEM HAJÓZNI KELL!

Sokan találgatták, mire való a vers.
Sokan találgatták, mire való a lélek.

Az igazi vers lélekmorzsát
hoz létre, az igazi Isten
ezt a morzsát megtalálja,
és elrejt egy születni készülő
test szívébe az anyaméhben.

Az igazi Isten állandóan verseket
olvas, mert állandóan lélekmorzsákra
van szüksége. Az igazi Isten teremtette
a nem igazi isteneket is.

Sőt, velük kezdte. Azután kitalált egy egyszerű nyelvet, pár szót csupán, de mindegyik ige volt, pedig tárgyakat jelöltek. Nem egyszerűen állították a puszta létüket, hanem felszólító módba tették, létrehozva és azonnal magukra hagyva a dolgokat, mint teknőcanya a tojásait.

A versre nem a földi olvasónak van szüksége, hanem annak, akinek teremtéskényszere sose múlt el.

Nem hajózni kell, verseket kell írni, hogy a következő nemzedék szabadon megszülethessen, rabságban élhessen, és értetlenül bámuljon az irodalomra! Ahol pedig kitalálták őt. Bár úgy érzi, egyáltalán nincs kitalálva.

82

A TEREMTÉS TERE

A jónak tűnő versek
belsejében többnyire egyáltalán
nincs lélek. Csak Isten tudja megkülönböztetni
az igazi verset az ürestől,
és rögtön kiveszi belőle a különbséget,
de kis ajándékot hagy ott,
nem úgy rabolja ki, mint kígyó a madárfészket.
Az ajándék egy kis papír,
madártoll. Régen megírt,
aztán megszületett, aztán meg is halt
lélek morzsája. A jó vers mindig változik,
ahányszor elolvassuk, mert olyankor
Isten is visszatér hozzá, megnézi,
kikelt-e az ajándéka, újrahasznosítható-e.

Egy jó versből néha kisvárosnyi lélek
kiemelhető. Ahányan olvassák,
annyian nyitnak teret a teremtésnek.

83

RÖGTÖNÖZNI, AZONNALOZNI

Teret nyitni a teremtésnek,
teremtést nyitni a térnek,
nyitást teremteni,
teremtést terelni oda,
ahol teremteni kell.

Ahol teremteni kell,
térre van szükség.
ahol térre van szükség,
teremteni kell,

bányát nyitni a nemlétbe
a teremtés segítségével.
Nem tervezni el,
mi lesz az egészből.
Nem felezni el,
mi lesz a félből.
Összeadni a feleket,
hátha újra kijön belőlük
egy egész.

Teremteni taláalomra,
talált teremtést tudni
utólag biztosnak,
eltervezettnek.

Rögtönözni, azonnalozni,
mostozni. Kitalálni az időt,
hogyan lehessen múltózni.
Megpróbálni változtatni rajta,
ami ettől kezdve lehetetlen.
Hogyan lehessen jövőzni.
Megpróbálni változtatni rajta,
ami ettől kezdve lehetséges.

kép | vecteezy.com

Kiss Lajos András

SZOLOVJOV A GONOSZRÓL

2024-03-08 | ESSZÉ

Török Endre emlékére

Vlagyimir Szolovjov élete utolsó éveiben sokat utazott. 1898-ban Egyiptomban és Palesztinában járt. Barátjának írt levelében azzal indokolta egyiptomi látogatását, hogy a sivatagban szeretné újra megtapasztalni ifjúkora misztikus és felejthetetlen élményét: abban bízik, hogy lelki szeme előtt újra megjelenhet a legmélyebb

keresztényi szeretet és az örök nőiség szimbolikus alakja, *Szent Sophia*. Várakozása nem teljesedett be. Közeli ismerőse szerint Szolovjovnak 1898 húsvét vasárnapján, az Egyiptom felé haladó gőzhajón megrázó látomása volt. Kajütjében az ördöggel találta magát szemben: bozontos vadállatként a vánkosán tanyázott. Szolovjov így fordult hozzá: „Tudod-e, hogy Krisztus feltámadott?” Ekkor az ördög rávetette magát, és az egyenlőtlen küzdelem végén a filozófus öntudatlanul terült el a padlón. [1]

Unokaöccse ugyan némileg másképp jegyezte fel a történetet, de a lényeg ugyanarra a látomásra futott ki: nem Krisztus, hanem – Jakob Böhme kifejezésével élve – „Herr Lucifer” jelent meg előtte. Ugyanakkor, írja Konsztantyin Mocsulszkij, „a találkozás a démonikus erővel nem bénította meg Szolovjov lelkierejét, éppen ellenkezőleg: felerősítette benne a tisztánlátás képességét.” [2]

az Antikrisztus története

A következő év tavaszán Szolovjov néhány hónapot a francia Riviérán töltött, ahol hozzáfogott élete utolsó nagy művének megírásához, amit aztán Szentpéterváron

fejezett be. Az esszé *Az Antikrisztus története. Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről* címmel jelent meg 1900-ban, éppen a szerző halálának évében. A magyar fordítás – Kiss Ilona munkája – 1993-ben látott napvilágot, az utószót Török Endre írta.

A nemzetközi Szolovjov-irodalomban régóta vitáznak arról, hogy a kilencvenes évek közepétől alapvető fordulat történt-e a filozófus világszemléletében vagy a halála előtti években jóval konkrétabb formát öltött nézeteiben a sátáni erő e világi megtestesülésének és a világtörténelem apokaliptikus befejeződésének víziója. A kortárs kutatók többsége a radikális változás mellett érvel, és lényegében Török Endre is. [3] „Élete utolsó két esztendejéig Szolovjovot alig foglalkoztatta a gonosz jelenléte a világban. Az emberi nem haladását a jó élet felé olyan törvénynek tekintette, amelybe a gonosz *lényegileg* nem tud beleszólni. Etikáján dolgozva valósággal megrázkódtatásként érte annak felismerése, hogy mint végső cél – mivel isteni cél – beteljesül ugyan a keresztény egység, csak éppen mind a történelem, mind a személy időről időre a gonosz csapdájába esik.” [4] Hasonlóan fogalmaz Mocsulskij is: „Egészen addig Szolovjov hajlott arra, hogy Szent Ágoston álláspontját fogadja el, aki szerint a rossznak nincs valódi szubsztanciája: a rossz alapvetően a jó hiánya (*privatio*) vagy a jó eltűnése (*amissio boni*).” [5]

Ezt az értelmezést valóban meg lehet erősíteni, hiszen már *Az Antikrisztus története* így kezdődik: „Mi a rossz? Csupán valami *hiány*, tökéletlenség, mely a jó növekedésével magától eltűnik, vagy olyan valóságos *erő*, amely kísértéseivel egész világunkat *hatalmában tartja*, s csak akkor harcolhatunk ellene sikeresen, ha van támpontunk egy másik létrendben?” [6]

profetikus érvényű

Vagyis a *rossz* látható és a történelmi folyamatok menetét közvetlenül is befolyásoló változatai is tetten érhetővé váltak a világban, ami elvezethet az emberi civilizáció megsemmisüléséhez. A filozófus *esztatológiai előérzete* – amelyet erősen inspirált Konsztantyin Leontyev szellemi hatása – kifejeződik az ekkoriban született *Pánmongolizmus* című költeményében, amelyben a folyamatosan erősödő kínai és japán hegemonia, illetve a radikalizálódó iszlám fundamentalizmus veszélyeire figyelmeztet. [7] A kilencvenes évek közepétől Szolovjov hozzákezdett az ázsiai történelem szisztematikus tanulmányozásához, és számos cikket jelentetett meg a kérdéskörrel. Víziója valóban profetikus érvényűnek bizonyult, hiszen négy évvel a szerző halála után kitört az orosz–japán háború, amely Oroszország vereségével végződött. Közel száz évvel később az amerikai civilizációkutató, Alvin Toffler, a *Rassz, hatalom, kultúra* című tanulmányában úgy fogalmazott, hogy ekkor kezdődött Európa hanyatlása, hiszen négyszáz évre visszamenőleg ez volt az első eset, amikor egy európai állam (áttételesen a „fehér rassz”) vereséget szenvedett egy ázsiai hatalomtól. (Talán nem felesleges megemlíteni, hogy Lenin „kitörő örömmel” fogadta Oroszország vereségét, bízva abban, hogy a meggyengült országban könnyebb lesz kirobbantani a forradalmat, és a burzsoá rend végérvényesen a történelem szemétdombjára kerül. Áttételesen ugyanezzel a dilemmával szembesíti az olvasót az élete nagyobb részét németországi emigrációban töltő Fjodor Sztjepun is. A múlt század közepén megjelent egyik írásában felveti, hogy Szolovjov talán tévedett, amikor az Európa és Ázsia között hamarosan bekövetkező összecsapásban Oroszországot az európai hatalmak közé sorolta. Sztjepun szerint a bolsevik forradalom következtében Oroszország bizonyos értelemben maga is – ráadásul „önként” – a pánmongolizmus eszméjének követőjévé vált. [8]) De Szolovjov mégsem a geopolitikai erőviszonyok változásait tekintette az

elsődleges oknak az Antikrisztus várható megjelenésére, hanem az európai kultúra és (vallás)erkölcs hanyatlását. Ennek a szellemi és morális leépülésnek a legfontosabb európai forrását Friedrich Nietzsche és Lev Tolsztoj személyében, illetve az általuk megteremtett életműben látta megjeleneni.

Amikor Szolovjov 1894-ben első ízben találkozott Nietzsche gondolataival, a német filozófus eszméit a kereszténységet megelőző, pogány vallások inkarnációjaként értékelte, és feljegyezte: „Németországban egy tehetséges író tűnt fel (aki sajnos elmebetegnek bizonyult), és azt prédikálta, hogy az empátia alacsony rendű érzés, méltatlan egy önmagára valamit adó emberhez. Az erkölcs csak a szolgai természetű lények számára elfogadható, és azt is hirdette, hogy emberiség nem létezik, csak urak és rabszolgák, félistenek és félállatok vannak, és míg az előbbieknek minden megengedett, az utóbbiak feladata, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel kiszolgálják az előbbiek igényeit stb. És akkor most mi következik ebből? Ezeket az eszméket, amelyekben egykor az egyiptomi fáraók és az asszír királyok alattvalói hittek és éltek – és amelyek szellemében arrafelé még manapság is számosan élnek

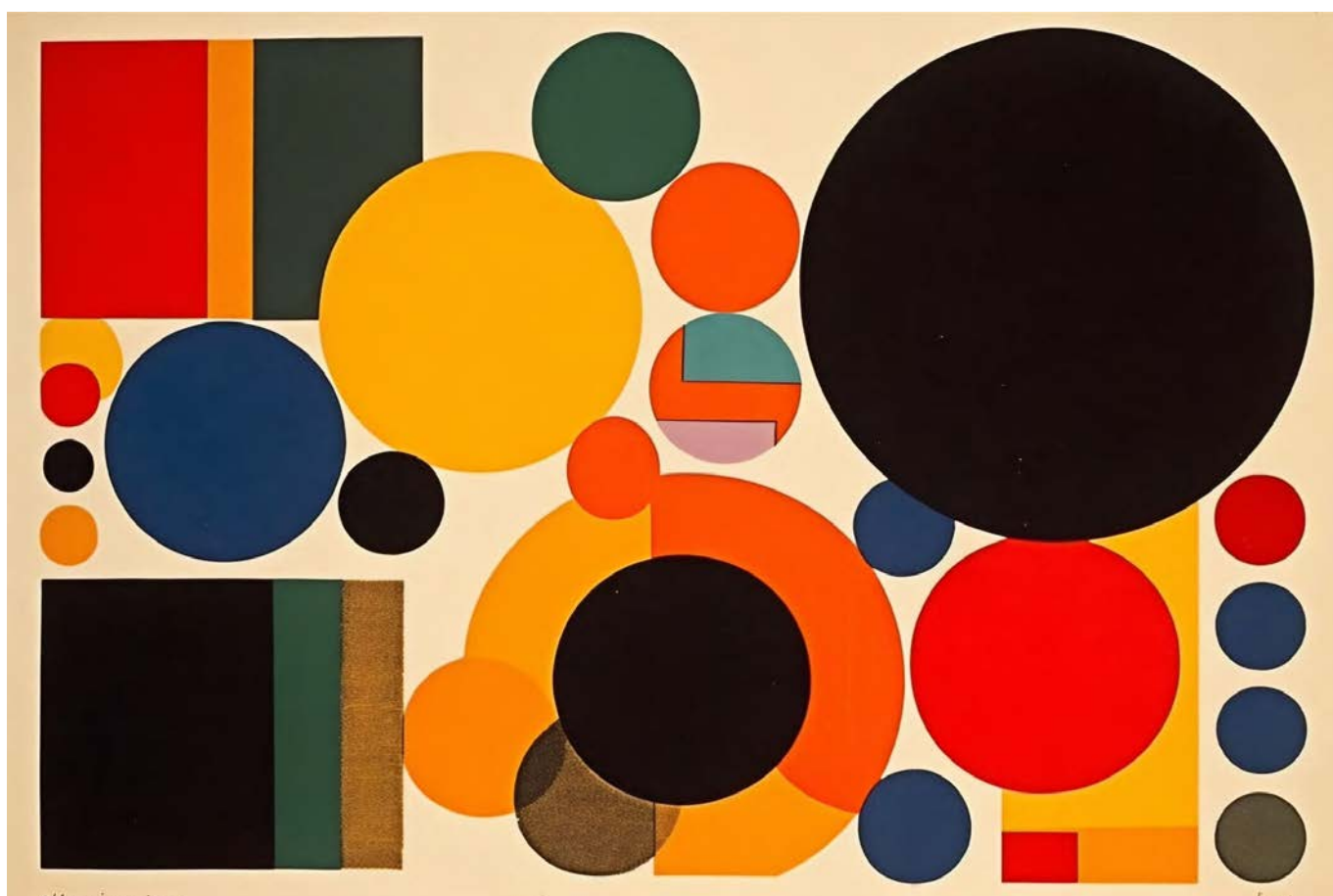
mindennapjaikat – (...) A mi Európánkban egyesek szokatlanul eredeti és bizarr ötletként fogadták mindezt, és ebben a minőségében meglepő sikerre és elismerésre tett szert. Vajon ez nem azt bizonyítja, hogy mi nemcsak túlélünk, de közben el is felejtettük, hogyan éltek őseink, így egykori világnézetünk most az újdonság varázsaként tűnik fel számunkra? Hogy az effajta halott eszmék feltámasztása mennyire veszélyes lehet napjaink embere számára, az a következő, a ténytudóságot komolyan vevő józan megfontolásból is világosan kiderül: A Nietzsche által emlegetett két embercsoporton – azaz a büszke urakon és az engedelmes szolgákon – kívül mindenütt kialakult egy harmadik csoport, az engedetlen rabszolgák osztálya, akiknek elégük lett abból, hogy továbbra is rabszolgaként éljenek, és a könyvnyomtatás elterjedésével, illetve sok más elkerülhetetlen 'rossz fejleményeknek' köszönhetően ez a harmadik osztály (amelyet nem lehet csak az úgynevezett harmadik rendre korlátozni) akkorára nőtt, hogy szinte magába szívta az első kettőt. Ezeknek az embereknek eszük ágában sincs önként visszatérni az alázatossághoz és a szolgai engedelmességhez, és senki sem tudja őket erre kényszeríteni – legalábbis az Antikrisztus és az ő hamis prófétájának hamis csodákkal és jelekkel való eljöveteleig. De a Dahomey-eszmények legújabb *álcázott reakciója* csak rövid ideig tart." [9]

tévképzet

Szolzovjov valószínűleg nem olvasta Nietzsche *Az Antikrisztus* című munkáját. De nagyon jól megérezte, milyen veszélyeket rejtene magában, ha a német filozófus által „megalkotott” *Übermensch* a valóságban is a történelem színpadára lépne.

1897-ben a széles olvasóközönségnek szánt *Vasárnapi levelekben* írta: „A mai kor szellemi életének egyik legveszélyesebb tévképzete az úgynevezett *felsőbbrendű emberről* megfogalmazott divatos eszmében gyökeredzik.” [10] Hogy mi teszi olyan veszélyessé ezt a tévképzetet? Elődlegesen az, hogy az *Übermensch/Antikrisztus* a megszólalásig hasonlít a *valódi Krisztusra*. Ez azért lehet így, mert az igazi hazugság lényege éppen abban áll, hogy szinte lehetetlen megkülönböztetni az igazságtól. A pőre hazugság valószínűleg hatékonyan működik a pokolban, ahol a Sátán gond nélkül megmutathatja valódi arcát, de a földi világban már álcázni kell magát. Csak akkor számíthat sikerre, ha „valódi Krisztusként” tekintenek rá. Továbbá azt sem lehet tagadni, hogy minden féligazságban van valami az igazságból. Ezért el kell fogadnunk,

hogy az első pillanatra talán abszurdnak tűnő ötlet bármikor „vonzóvá és fertőzővé” válhat. A kiváló retorikai képességekkel rendelkező ‘felsőbbrendű embernek’ ugyan csak szavak állnak rendelkezésére, de „(.) ezek a szavak tetszetős hangzásuk és harmóniájuk révén nem kevés félig iskolázott embert csábítanak magukhoz – igazából az emberek többségét.” [11] Vagyis az emberi világban valószínűleg a szavakban rejlik a legnagyobb veszély. Talán nem tűnik túlzott merészségnek a feltételezés, hogy ezekben a mondatokban Szolovjov már száz évvel Jean Baudrillard előtt megfogalmazta a szimulákrum-társadalom lényegét: „az utánzat jobb, mint az eredeti”. Az orosz filozófus, dacára annak, hogy némely ponton maga is hasonlóan látta az aktuális világrend ellentmondásait – többek között a kereszténység és nyugati filozófia hanyatlásfolyamatát, számos esetben szinte ugyanazokkal a szavakkal írták le –, mégis „(...) a vita tetőpontján Szolovjov attól sem riadt vissza, hogy áttételesen az Antikrisztus követői közé sorolja a német gondolkodót és oroszországi híveit.” [12]

Szolovjov monográfusai általában egyetértenek, hogy élete utolsó éveiben meggyőződése lett: a történelem menetében a „gonosz titka” – vagyis a lényegi rossz – egyre kitapinthatóbb és szervezett formát fog ölteni. Szinte magával ragadta a gondolat, hogy hamarosan bekövetkezik a „Végítélet” és befejeződik az emberi történelem – legalábbis annak „első szakasza”. Megigézte Hegel ismert megfogalmazása, hogy a világtörténelem „egyúttal Isten ítélőszéke”. Jan Krasicki mindezt úgy kommentálja, hogy Szolovjov szemében „(...) a világfolyamat nem az Emberiség „isteniesülésének” szinte automatikusan kibontakozó folyamata, mint azt teokratikus alkotói korszakában feltételezte, hanem az emberek immár döntő és elodázhatatlan választás elé kerültek: a jó vagy a rossz mellett kötelezik-e el magukat.”

[13] Vagyis Szolovjov világfelfogásában a korábban vallott *tökéletesedés-eszkatológiát* felváltotta a *döntés-eszkatológia* egyszeri és végérvényes aktusa.

Krisztus nélküli kereszténység

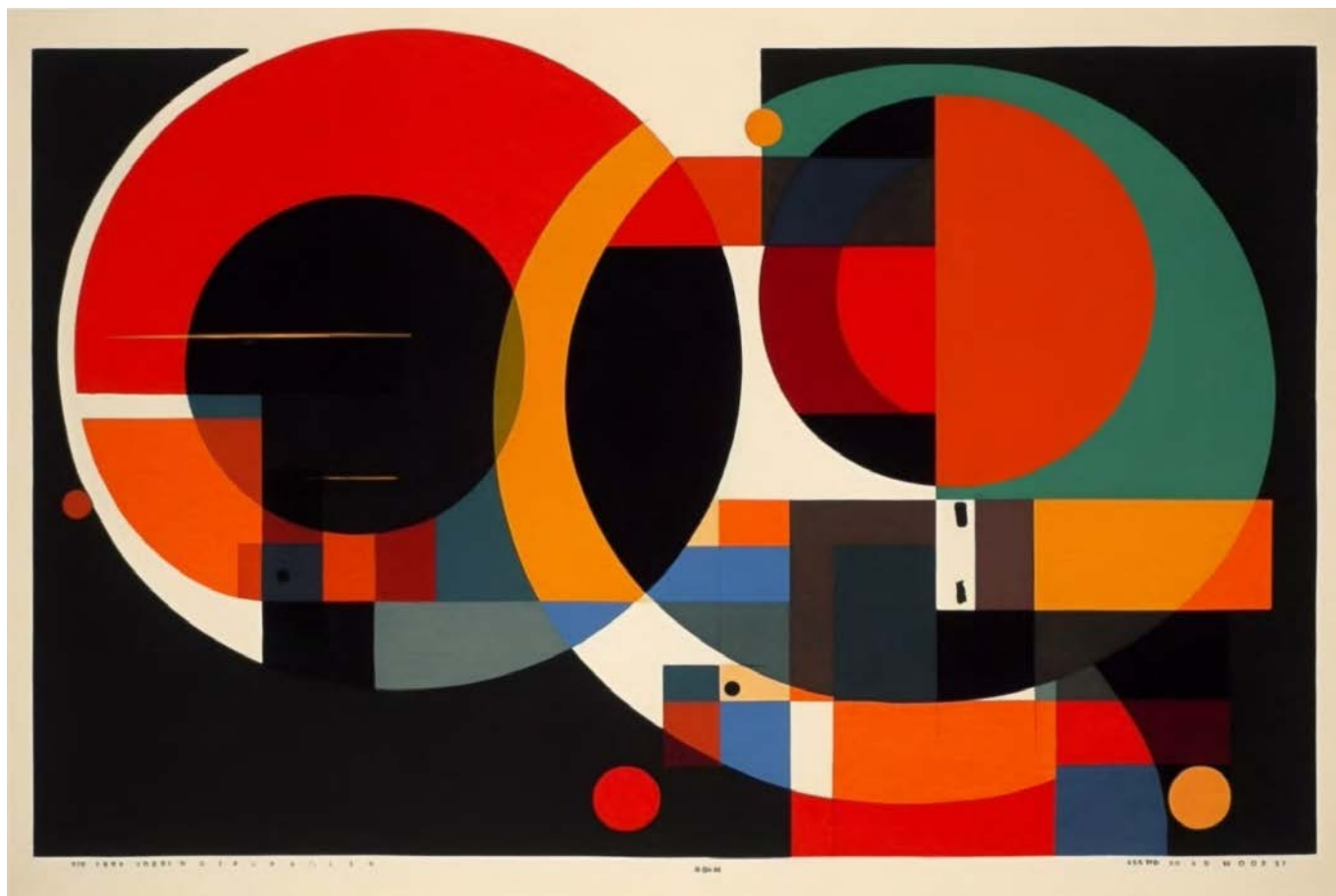
Mindenképpen figyelmet érdemel, hogy *Az Antikrisztus történetében*, illetve az azt megelőző *Három beszélgetésben* a filozófus nemcsak Nietzsche és Dosztojevszkij filozófiai

eszméit tekinti a legfőbb rossz forrásának – mint Igor Jevlampijev és Török Endre egybehangzóan állítják –, hanem mindenekelőtt Lev Tolsztoj „Krisztus nélküli kereszténységét” ülteti a vádlottak padjára.

*

Az esszé első része (*Három beszélgetés*) valahol a Földközi-tenger partján (talán éppen Cannes-ban?), egy előkelő úrhölgy villájában folytatott háromnapos diskurzus „hiteles lejegyzése”, amely öt beszélgetőpartner között zajlott le. Mind az öten oroszok; „egy sok csatát megélt” tábornok; egy hajdan diplomataként is tevékenykedő politikus (mindketten nyugdíjasok); egy fiatal herceg; egy intelligens úrhölgy és végül Z. úr – a szerzetes és a művelt világi ember keveréke. A háttérben jelen van a diskurzust rekonstruáló, narratív szerepet betöltő hatodik „anonim résztvevő” is, akiről később kiderül, hogy Z. úr (valójában Vlagyimir Szolovjov) alteregója. Igaza van Farkas Zoltánnak, hogy „(...) a beszélgetőtársak nem egyenrangúak, nem azonos súllyal vesznek részt a vitában, az igazság feltérképezésében, mindazonáltal egyikük

sem nélkülözhető vagy helyettesíthető a beszélgetés során (...)” [14] Mindenképpen jelentős körülmény, hogy a beszélgetés helyszíne nem egy borospince, ahol előbbutóbb dohányfüstös kakofóniába fulladna a világot újjáteremteni szándékozó értelmiségiek diskurzusa – a vita résztvevői szépen gondozott kert pálmái alatt, az európai urbánus civilizáció egyik szülőhelyén beszélgetnek, és általában racionális érvekre támaszkodva fejtik ki nézeteiket. [15] Az sem érdektelen körülmény, hogy a vitatkozó felek a házigazda szerepét betöltő intelligens és szellemes úrhölgy köré telepednek le, aki nagyon ügyesen irányítja a beszélgetést: amikor kifulladás látszik a diskurzus, közbeszólásaival újra dinamikát kölcsönöz a vitának, de amikor túlzottan felforrósodik a légkör, óvatosan figyelmezteti a vendégeit a Szolovjov által is sokra értékelt jó modorra, „(...) arra a *comme-il-faut-ra*, amit viszont Tolsztoj köztudottan megvetett.” [16]

Az *Első beszélgetés* a háború és az erkölcs összeegyeztethetőségének dilemmája körül forog, és természetesen a tábornoké a főszerep, aki nem kevés háborús tapasztalattal a háta mögött, a keresztény vallás hagyományos nézőpontjából

értelmezni a háborút. Egy hivatásos katona, mondja, ha nincs más lehetősége, kénytelen megölni az ellenfelet, de ez nem jelenti, hogy ne becsülné a vele szemben álló katonák emberi, erkölcsi értékeit, legyenek azok törökök vagy bármilyen más nemzet tagjai. Miként Bernard Marchadier megjegyzi, Szolovjovtól sohasem volt idegen a „küzdőszellem”. Rettenthetetlen „kardforgató tehetsége” a szlavofilokkal folytatott polémiában is megmutatkozott. Gyermekkorában imádta a háborús történeteket, és – ha volt rá módja – megcsodálta a katonai felvonulásokat. [17]

„Nagyon valószínű, hogy ez a fiatalkori vonzalma a katonai dolgok iránt magyarázza, hogy a *Három beszélgetés*ben egyedül a tábornok az a résztvevő, akivel szemben Szolovjov sohasem ironikus, és esszéje irodalmi szempontból a leginkább kidolgozott része éppen a *tábarnok* elbeszélése a basi-buzugok ellen folytatott hadjáratról.” [18]

Marchadier arra is felhívja a figyelmet, hogy Szolovjovból olykor még az önirónia sem hiányzik, például a *Második beszélgetés*ben, amelynek témája a polgári társadalom jövőbeli fejlődésének lehetséges irányai körül forog, Z úr beszámol egy számára felettébb fontos élményéről, barátja elvesztéséről. A barát éppen az eltúlzott udvariassága miatt lelte halálát: minden neki küldött levélre válaszolt, minden meghívást elfogadott, szinte mindig mások ügyeit helyezte előtérbe. Képtelen volt nemet mondani. Egész éjjel dolgozott, és fáradtságát italozással próbálta ellensúlyozni. „Amíg fiatal volt, és jól bírta a szeszes italokat, csak nyomasztotta, de nem sodorta tragédiába ez a kényszermunkával felérő élet, amit udvariassága miatt parancsolt magára: az ital fölvidította és megóvta a kétségbeeséstől. Amikor már-már kötélért akart nyúlni, fogta az üveget, jól meghúzta, és új erőre kapva vonszolta tovább láncát. Egészsége megrendült, így negyvenöt évesen kénytelen volt lemondani az alkoholról. Józanul azonban pokolnak látta életét, s most kaptam az értesítést, hogy öngyilkos lett.” [19]

haszontalan és értelmetlen

A tábarnoktól eltérően, a komoly diplomáciai múlttal rendelkező politikus a háborúval kapcsolatos álláspontját már nem a múlt heroikus eseményeihez köti, hanem az éppen fennálló „civilizált világ” normáinak fényében értelmezi. Ő is „szakemberként” beszél a háborúról, amitől talán sohasem lehet végérvényesen

megszabadulni, ugyanakkor nem lehetetlen moderálni. „(...) minden komoly ember belátja, hogy a háború a rossznak az a fajtája, melyet jelen pillanatban nem lehet teljesen kiküszöbölni. Tehát nem a háború megszüntetéséről van szó, hanem arról, miként lehetne, ha lassan is, de folyamatosan a legszűkebb határok közé szorítani.”

[20] A politikus háborúval kapcsolatos álláspontja nem áll távol Benjamin Constant felfogásától sem, aki úgy vélte, hogy a kereskedelem és az ipar fejlődésével a háborúk idővel valószínűleg haszontalanná és értelmetlenné válnak. De nem árt emlékeztetni arra a fontos tényre sem, hogy az iménti idézetben – de a beszélgetések további részeiben is – Szolovjov utal a kor nagy orosz nemzetközi jogászána, Fjodor Fjodorovics Martensznek 1882-ben megjelent *A civilizált nemzetek nemzetközi jogrendszere* című munkájára is. Szolovjov nagyra becsülte honfitársát, aki fontos szerepet játszott a modern nemzetközi jog (az úgynevezett „Hágai Egyezmény”) megteremtésében. (A nemzetközi konfliktusokat lezáró egyezmények végén rendszerint a mai napig szerepel az úgynevezett *Martensz záradék*.)

A háború esztétizálása – a festményeken, a regényekben, versekben stb. – elfedi a valóságos háborúk borzalmát, ezért ebben a kérdésben inkább a politikusok és a diplomaták némileg száraznak és unalmasnak tűnő, a „háttérben zajló” egyezkedéseire érdemes támaszkodni. „Ha egyszer mindenki belátja, hogy a háború most teljesen szükségtelen, bármennyire is érdekes a költészet és a festészet számára (ezek a művészetek végül is beérhetik az elmúlt korok háborúival is), haszna senkinek sincs belőle, túl sokba kerül, és egyébként is kockázatos olyan célokra felhasználni, amelyek elérhető olcsóbb és megbízhatóbb úton is, *akkor ez azt jelenti, hogy a történelem háborús korszaka lezárult.*” [21] Azt azért a politikus is elismeri, hogy az „örök béke” korszaka nem jön el egyhamar, de mint önmagát európai polgárnak is tekintő orosz hazafi, erősen reménykedik, hogy legalább Európában megszűnnek a gyilkos nemzeti háborúk. „Európai mivoltom számomra ugyanannyira kétségbevonhatatlan, mint orosz mivoltom. (...) Most a béke és az európai kultúra békés, általános elterjedésének kora következik. Európaivá kell válnia mindenkinek” [22] A politikus – lévén felvilágosult és az európai racionalizmus iránt elkötelezett ember – bizonyos szkepticizmussal beszél a vallásról, és számos történelmi példával illusztrálja, hogy az európai gyarmatosítók milyen súlyos bűnöket követtek el a „krisztusi szeretet” magasztos eszméjére hivatkozva. Ugyanakkor nem tagadja, hogy gyermekkora óta vonzalmat érez a vallásos hit felszabadító ereje iránt, és most is él benne a vágy, hogy igazán emberi szavakat halljon a kereszténységről. „Az a homályos nosztalgia, ami megmaradt a politikus szívében, valójában nagyon gyenge ahhoz, hogy a keresztény humanizmus fundamentuma legyen. De az is tény, hogy Szolovjov a politikus alakján, azaz a *Második beszélgetés* központi szereplőjén keresztül olyan nyilvánvaló emberi igazságokra emlékeztet, amelyek távolról sem összeegyeztethetetlenek a kereszténységgel. Sőt, azoknál az embertársainknál, akik ‘túlságosan is keresztények’ akarnak lenni, ezeknek az egyszerű emberi igazságoknak a hiánya inkább akadályává válik annak, hogy elérjék vágyott céljukat.” [23]

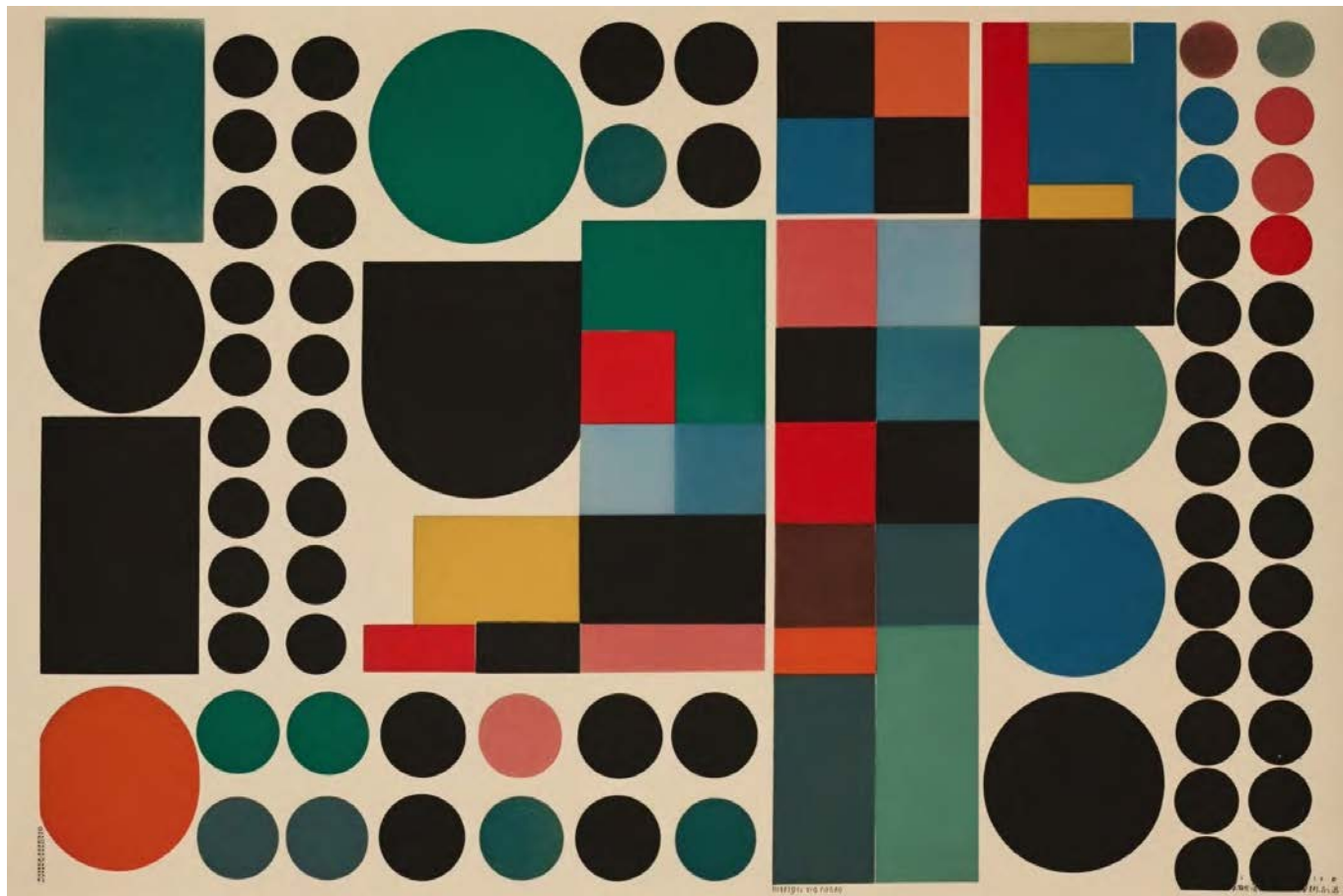
A *Harmadik beszélgetés* elején Z. úr (vagyis maga Szolovjov) nyilvánvalóvá teszi, hogy a „földi világban” tapasztalható progresszió ambivalens jelenség: a társadalmi és a politikai kapcsolatokban érzékelhető haladás ugyan sok szempontból értékes fejlemény lehet, de veszélyeket is rejt magában, immunissá teszi az embereket a

vészesen közeledő *rossz* mindent elsöprő erejével szemben. És – a vita további részében ez központi jelentőségű – a haladáseszme nem tud mit kezdeni azzal a nyilvánvaló ténnyel sem, hogy minden ember élete szükségszerűen véges, és a saját erejére hagyatkozva a halált nem tudja kiiktatni senki, bármennyi jót tett is embertársaival földi élete során. A tapasztalati világban minden jó cselekedetnek szükségszerűen vannak negatív mellékkövetkezményei is, mondja Z. úr, mert vitathatatlan igazság, hogy „(...) miközben nő a plusz, nő a mínusz is, s a végeredmény pedig nagyjából a nullával egyenlő.” [24]

a legmagasabb elv

A *Harmadik beszélgetés* első számú dilemmája az evangéliumok lehetséges értelmezései körül forog. A herceg szerint nem érdemes a genealógiai magyarázatok dzsungelében kóborolni, mert a bibliai üzenet lényege egyszerűen is megfogalmazható: „Szerintem egyértelműen az a legmagasabb elv, hogy erőszakkal ne álljunk ellent a gonosznak.” [25] Z. úr nem osztja ezt a felfogást, és a következő kérdést teszi fel: ha a gonoszt csak a gonosszal szembeni ellenállás tarja életben, akkor a gonosznak valójában nincs is önálló szubsztanciája, így könnyen eljuthatunk az egyszerű következtetéshez, hogy „(...) lényegében tehát rossz nincs, csupán ama hibás vélekedésünk következményeként jelenik meg, amely szerint feltételezzük, hogy a rossz van, s eztán már e feltételezés értelmében kezdünk cselekedni.” [26] Valójában a *Rossz* igenis létezik, mondja Z. úr, függetlenül attól, hogy cselekedeteinket az őszinte hit és a szilárd erkölcsi meggyőződés vezérli-e vagy sem. A halandó ember csak korlátozott autoritással rendelkezik az anyagi világ történései fölött – beleértve saját lelkiismeretének hangját is. Ezzel ellentétben a *herceg* (valójában Tolsztoj) hisz az öntökéletesedés mindenható erejében, amelyhez szerinte nem kell mást tenni, mint híven követni az evangéliumi tanokat. Szerinte Krisztus valójában már betöltötte funkcióját, és innentől kezdve az is elegendő, ha a morális kérdések megoldása során az ember a saját erejére támaszkodik. Az individuális halál kérdése sem nyugtalanítja a *herceget*. Ez is egyike a természet törvényeinek, amellyel szemben az embernek nincs mit tennie. Z. úr másképpen látja a dolgokat: „Egyetlen támpontunk van: a valóságos feltámadás. Tudjuk, hogy a jó és rossz közötti harc nem csupán a lélekben és a társadalomban

zajlik, hanem mélyebben is a fizikai világban.” [27] Az ember végső célja az általános feltámadás eljövételéhez kapcsolódó reményben csúcsosodik ki, mondja Z. úr, és ha ez a remény hiányzik belőlünk, „(...) csak szónokolhatunk Isten országáról, mert az akkor valójában csupán a halál országa lehet.” [28]

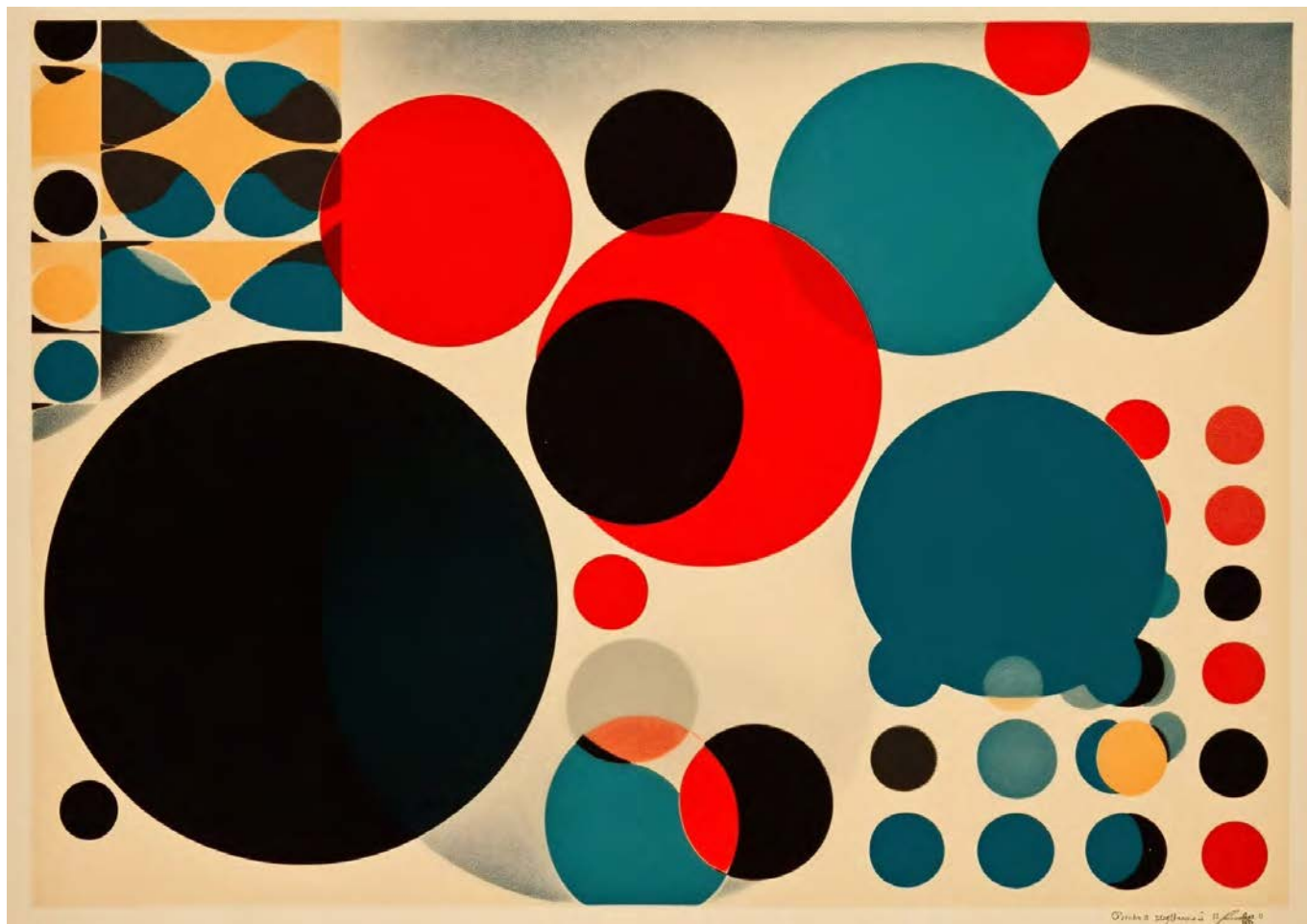
Jan Krasicki szerint a Tolsztoj és Szolovjov álláspontja közötti különbség, hogy Tolsztoj a rossz elleni küzdelem folyamatában a rossz *fenomenális* és *passzív* jellegéből indul ki, amit a jó ugyancsak *fenomenális* és *passzív* jellegével állít szembe. [29] Szolovjov a rossz érzékek feletti minőségét hangsúlyozza, azaz a látható világban a rossz minden esetben a *jó és a rossz bizarr keverékeként* jelenik meg, ami megköveteli – ugyanakkor meg is nehezíti – a küzdelmet ellene.

finomítja eszköztárát

Szolovjov feltételezi, hogy Tolsztoj kereszténységének az *Antikrisztus* az igazi ihletője, és – talán szándékától függetlenül – az orosz író egyúttal annak szálláscsinálója lett.

Ahogy Fjodor Sztjepun fogalmaz: az orosz filozófus Tolsztojjal szemben megnyilvánuló, sokszor a személyes sértegetés határait súroló ellenséges nyelvezete azzal a félelmével magyarázható, hogy a Krisztus nélküli kereszténységben az egyoldalú, „(...) minden misztikumtól megfosztott, kizárólag az erkölcsön alapuló modelljét látta megjeleníteni, amely Európa szerte villámgyorsan elterjedhet.” [30] A morális tökéletesedés e világi lehetősége erősen korlátozott, mondja Szolovjov, hiszen a gonosz szubsztanciális létezése leginkább abban nyilvánul meg, hogy a jó erősödésével a rossz korántsem fog automatikusan eltűnni a világból, sőt, talán még erősödni is fog. A *Gonosz* szinte „élvezi”, hogy újabb és újabb kihívásoknak van kitéve a *Jó* részéről, ezért folyamatosan korrigálja és finomítja eszköztárát. Sztjepun szerint: „Jóllehet ez az új nézőpont elhomályosítja a történelemfilozófiát, de nem a filozófus vallási metafizikáját. A filozófus kereszténysége éppen szelleme kijózanodása révén fordítva látja a dolgokat: tisztábban és mélyebben.” [31]

Noha csak a *Harmadik beszélgetés* végén válik nyilvánvalóvá, már a vita elején is sejthető, hogy a diskurzus alaphangulatát a politikus, a tábornok és az úrhölgy egymást erősítő, a *végző rossz közeledését* prognosztizáló megérzései adják meg: „Ma nincs egyetlen felhő sem, a tengertől is igen távol vagyunk, mégis mintha mindent valami hajszálvékony, alig érzékelhető lepel borítana (...)”, mondja a politikus. Az úrhölgy ehhez hozzáteszi: „Mindenütt valami nyugtalanság, baljós előérzet vibrál.” [32] Mert aki az e világi progresszióban már a „megváltott világ” jelenvalóságát érzékeli – tévedésben van, mondja Z. úr, „(...) úgy gondolom, hogy a haladás, azaz az észlelhető, fölgyorsult haladás mindig a vég szimptomája.” [33] A politikus kérdésére, hogy akkor most tulajdonképpen „*minek* a végéről” van szó? – Z. úr azt válaszolja: „Amiről ez idáig beszéltünk. Az emberiség történelmének, annak a történelmi 'processzusnak' a vége, amely kétségkívül egyre gyorsabb tempóban halad, s amely, meg vagyok róla győződve, már közeleg végkifejletéhez.” [34] Az *Antikrisztus története* utolsó lapjain azért az is nyilvánvaló lesz, hogy a történelem vége nem azonos az *idők végével!* Ugyanis Szolovjov számára az idő nemcsak negatív, pozitív is. [35]

A közeledő *Végkifejlet* „moderátora” és szimbolikus alakja tehát az *Antikrisztus*, és a továbbiakban róla elmélkednek. A herceg egy időre elhagyja a beszélgetés színhelyét, ami a tábornok és az úrhölgy számára jelzi, hogy valószínűleg találva érzi magát, mivel éppen „maga a herceg az Antikrisztus.” Nem sokkal később a herceg újra bekapcsolódik, és attól kezdve valóban Z. úr és a herceg vitája a meghatározó.

Z. úr szerint az Antikrisztus mindenekelőtt *névbitorló*. És éppen ez az, ami igazán veszélyessé teszi! Mert bárhogy is vélekedjék az ember róla, neve kimondásával szükségképpen a valódi Krisztussal társítjuk jelentését. Szolovjov itt az orosz teológiai és filozófiai gondolkodásban sokak által vitatott nyelvfilozófiai probléma, a *névdicsőítés* (onomatodoxia vagy onomatopoétika) kérdéskörére utal. Hogy a valódi nevekben – leginkább a tulajdonnevekben – nem egy eredetileg tetszőlegesen létrejött, és csak a konvenció által rögzített és elfogadott hangsort kell látnunk, hanem az *igazi nevek* a megnevezett dolgok, illetve a megnevezett személyek lényegét fejezik

ki; a nevek mintegy a dolgok és a személyek benső szubsztanciájának *akusztikai emanációi*. A névbitorlás tehát az igazság elferdítésének legveszélyesebb formája, mivel a hamisságot szándékosan a *valódi név* mögé rejti. [36]

rivalizálás és gyűlölködés

A *Harmadik beszélgetés* végén Z. úr bejelenti a társaság tagjainak, hogy szerzetessé lett barátja, bizonyos *Panszofij* atya egy kéziratot hagyott rá, aminek *Az*

Antikrisztus rövid története a címe, és amelyet most felolvas. A történet a 20. században kezdődik, amikor a Kínával szövetkező Japán – a pánmongolizmus eszméje nevében – a nyugati világ meghódítására indul. Az ázsiai birodalmak szövetségének igazából nincs is nehéz dolga, mivel az európai államokat megbénítja a rivalizálás és a nacionalista gyűlölködés táplálta káosz. Európa elesik, fél évszázadra az ázsiai szövetség uralma alá kerül. Trónra lép a japán és kínai felmenőkkel rendelkező császár, aki rövid időn belül az egész világ ura lesz. „Európát japán és kínai munkások árasztják el, s ennek következtében rettentően kiéleződik a szociális és gazdasági feszültség (...)” [37] De megmarad egy kis létszámú, mindenre elszánt „értelmiségi csoport”, amelynek aktivistái nem tűrik az alávetettséget. Egy idő után összeesküvést és lázadást szerveznek, és végül kiűzik Európából a megszállókat. Ekkor Európában – legalábbis látszólag – rendeződnek az állapotok. A monarchikus rendszereket demokráciák váltják fel, és „Európa a 21. században többé-kevésbé demokratikus államok szövetsége lesz: az Európai Egyesült Államok.” [38] A technika és a természettudományok gyors fejlődésnek indulnak, és – legalábbis ideig-óráig – a materializmus és pozitivista gondolkodás kitüntetett szerepét senki sem vonja kétségbe. A minden transzcendenciát nélkülöző, száraz és anyagelvű teória azonban untatja az embereket, és rövidesen „(...) visszaszorul a teoretikus materializmus. Többé egyetlen gondolkodó elmét sem elégít ki az az elképzelés, miszerint a világegyetem örökké mozgásban lévő atomok rendszere, az élet pedig apró anyagi változások mechanikus fölhalmozódásával jön létre. Az emberiség egyszer s mindenkorra kinőtte a filozófia e kisdud korszakát.” [39] Ezeket a gondolkodó embereket voltaképpen az *új spiritualistáknak* lehetne nevezni, írja Szolovjov, akik számára az *ész hangja* mellett a *szív sugallata* jóval értékesebb. „Volt ez idő tájt a

kevés hívő spiritualista között egy kiváló férfiú – sokan emberfeletti embernek nevezték –, aki sem szellemi, sem szívbeli tekintetben nem számított kisednek. Még fiatal volt, ám zsenialitása következtében harminchárom éves korában kiemelkedő gondolkodó, író és közéleti személyiség hírében állott. Mint meggyőződéses spiritualista, tisztában volt szellemének hatalmas erejével, s tiszta elméje mindig pontos útmutatást adott számára afelől, amiben hinnie kell: ez pedig a jó, Isten, Messiás. Mindegyikben *hitt*, ám szeretni egyedül csak *magát* szerette. Hitt Istenben, de lelke mélyén akaratlanul és ösztönösen önmagát Őfölé helyezte. Hitt a jóban, ám az Örökkévaló mindenható tekintete láthatta, hogy ez az ember meg fog hajolni a gonosz hatalom előtt, mégpedig nem érzékeinek és alantas szenvedélyeinek megkísértésével, még csak nem is a hatalom magas rendű csáberejével, hanem egyedül csak mérhetetlen hiúsága révén fogja megszerezni őt. Ez a hiúság egyébként nem ellenőrzés nélküli ösztön, nem értelemről független ösztön volt nála.” [40]

Panszofij atya elbeszélésében a jövő Antikrisztusa eleinte maga is az átlagemberek közé tartozott, belső elfajulása csak akkor következik be, amikor a határt nem ismerő szabadságvágy eluralkodik rajta. Nem a „magasból” száll le az emberek közé, hanem az „emberek szívében kel életre”. [41] Eleinte nem volt ellenséges Jézussal szemben sem, és elismerte messiási szerepét. De korlátot nem ismerő hiúsága rövidesen elhomályosította elméjét, és önmagát Krisztus fölé emelte. „Krisztus hamarabb jött, mint én: én a második vagyok, de az, ami időrendben később következett be, lényegét tekintve elsődlegesebb.” [42] Az Isten és Krisztus iránt érzett korábbi racionális tiszteletet a dühödt irigység és gyűlölet váltotta fel. Hozzákezd a világ újfajta megváltásához, a „saját forгатókönyve” szerint. Egy ideig ugyan várja terve kivitelezésének „fensőbb jóváhagyását, de végül elfogy a türelme, és cselekszik. Megírja nevezetes programadó művét, az *Egyenes út az egyetemes békéhez és jóléthez* címűt. A sokmillió példányszámban megjelent könyv igazi bestseller lesz, és a „(...) világtörténelem legnépszerűbb emberévé teszi szerzőjét.” [43] Az *Antikrisztus* programjának lényegét a „misztikum és a modern racionalizmus amalgámjaként” lehetne meghatározni. Egyszerre főpap és olyan *ember fölötti ember*, aki „mind pénzügyi, mind katonai körökben kiterjedt baráti kapcsolatokkal rendelkezett (...)”

[44] Emellett elkötelezett környezetvédő, filantróp és vegetáriánus, „(...) megtiltotta a viviszekciót, szigorú felügyelet alá helyezte a vágóhidakat; minden lehető módon

támogatta az állatvédő társaságokat.” [45] Rövidesen magához vett egy Távól-Keletről érkező buddhista varázslót, *Apolloniust*, aki zsenialitásban alig maradt el mögötte. Közös uralkodásuk harmadik évében szinte az összes szociális és politikai problémát megoldják, és birodalmukban végre beköszönt a világbéke. Amíg Krisztus megkülönböztette a jót és a rosszat, s két táborra osztotta az emberiséget, az *Antikrisztus* látszólag egyesített, mert az ő utolsó ítéletében mindenkinek jut valami a jóból is. A kortárs politikaelméletben gyakran használt fogalommal: az *Antikrisztus* igazi populista. Mindenkinek azt mondja, amit hallani szeretne. Sőt, akár médiagurunak, minden hájjal megkent menedzsernek is tekinthetjük, hiszen Apollonius segítségével szinte tökéletesen manipulálja a közvéleményt. Talán nem haszontalan megemlíteni, hogy a francia filozófus, Alain Besançon 1985-ben *A jó meghamisítása. Szolovjov és Orwell* címmel érdekes könyvet jelentetett meg. [46] A szerző szerint rokonság mutatható ki Szolovjov *Antikrisztusa* és George Orwell *1984* című disztópiájának „főszereplője”, a *Nagy Testvér* között. Mindketten elsőrangú manipulátorok, akik nemcsak az „alattvalóik” engedelmességére, de a „szeretetükre” is igényt tartanak.

Az Antikrisztus manipulatív ereje mégsem bizonyul korlátlanoknak. Uralkodása harmadik évében, amikor megérkezik hozzá a nagy mágus, „(...) komoly aggodalom és ellenszenv ébredt sok pravoszláv, katolikus és evangélikus szívében. Egyre figyelmesebben olvasták és egyre buzgóbban kommentálták az e világi fejedelemtől és az Antikrisztusról szóló evangéliumi és apostoli szövegeket.” [47] Lassan repedezni kezdett a „globális együttműködés rendszere”, és a császár „(...) bizonyos jelekből arra következtetett, hogy viharfelhők gyülekeznek, s elhatározza, hogy minél előbb tisztázza az ügyet.” [48] Rómából Jeruzsálembe teszi át a birodalom székhelyét, ahova

összehívja a keresztény felekezetek egyetemes zsinatját. Több ezer keresztény hívő zarándokolt el az új fővárosba, papok és világi személyek egyaránt. A katolikusokat II. Péter, az új pápa képviselte; „a pravoszlávok valódi, ámbár nem hivatalos vezére János sztarec volt, akit jól ismertek az orosz nép körében (...). A zsinat evangélikus tagjainak élén a rendkívül művelt német teológus, Ernst Pauli professzor állt.” [49] Az *Antikrisztus* (és egyben császár) a legkülönbözőbb ígéretekkel igyekezett megnyerni a három egyházfő támogatását, remélve, hogy ezzel a tömegeket is maga mögé állítja. Szerette volna elérni, hogy ezek a nagy tekintélyű emberek vegyék rá híveiket az uralkodójuk – azaz önmaga – őszinte szeretetére és tiszteletére. „Azt akarom, hogy ne kötelességérzetből, hanem szívbéli szeretettől indítva ismerjete el engem igazi vezéreknek, minden dologban, amelyre az emberiség érdekében vállalkozom.” [50] A három keresztény egyház vezetője azonban alapvető feltételhez köti az engedelmeskedést, amit hármójuk nevében János sztarec közöl a császárral. „Hatalmas uralkodó! (...) valld meg most itt, előttünk, hogy Jézus Krisztus, az Isten Fia, aki testben jött el, feltámadt és újra el fog jönni – valld meg Őt, és mi szeretettel fogadunk téged, mint az Ő második, dicsőséges eljövételének igazi előhírnökét.” [51] Az Antikrisztus nem lett volna az, aki, ha elfogadja ezt az „alárendelt szerepet”. Félretette hát az udvariaskodást, és pusztító erejével lecsapott a keresztényekre és vezetőikre. A „piszkos munkát” Apollonius végezte el, aki az égből lecsapott gömbvillám segítségével halálra sújtotta János sztarecet és a pápát. Valamilyen csoda folytán Pauli professzor életben maradt, és a maradék keresztény hívők segítségével megkezdte az ellenállás szervezését. Az Antikrisztus és Apollonius győzelme azonban kérész életűnek bizonyult. A Pauli professzor vezette ellenállás ugyan nem tudta megbuktatni őket, még úgy sem, hogy az igaz keresztények küzdelméhez milliányi bátor zsidó is csatlakozott, de ekkor az isteni csoda közbelépett, amiről már nem *Panszofij* atya elbeszéléséből értesültek a beszélgetés részvevői (ugyanis az atya nem tudta befejezni a kéziratot), hanem Z. úr emlékezetéből idézte fel a történet végét. Amikor a zsidó lovasság a győzelem legkisebb esélye nélkül a Holt-tenger vidékén összecsapott a Antikrisztus-császár hatalmas seregével, iszonyatos földrengés rázta meg a vidéket; „(...) hatalmas vulkáni kráter támadt, s a belőle előtörő tűzfolyam óriási lángtengerré terebélyesedve elnyelte a császárt és számtalan hadait, elválhatatlan

pápájával, Apolloniusszal együtt, akinek ezúttal már semmilyen mágia nem segített.”

[52] Időközben Péter pápa és János sztarec feltámadtak, majd „Krisztussal együtt megkezdték ezeréves uralmukat.” **[53]**

Így az *Antikrisztus* átmeneti uralma mégsem jelentette a világmindenség általános katasztrófáját, „(...) csupán korunk történelmének végkifejlete volt: az Antikrisztus megjelenése, diadala és bukása.” **[54]**

gyermekmese

Joggal vetődik fel a kérdés: voltaképpen hogyan értelmezzük ezt a furcsa végkifejletet? A választ nem könnyű megadni. Az utóbbi húsz évben is számtalan, egymásnak ellentmondó interpretációval találkozhatunk.

Igor Jevlampijev „gyermekmesének” nevezi *Az Antikrisztus történetét*. Jan Krasicki még ennél is tovább megy, amikor „vallási giccs”-ről ír. **[55]**

Nem így gondolom. Inkább Farkas Zoltánnal értek egyet, aki szerint „(...) Szolovjov 'prófeciáját' nem tekinthetjük pusztán mítosznak, sokkal inkább olyan precíz diagnózisnak, amely az emberiséget időről időre a létből fakadó anomáliáival (például metafizika-ellenesség, atomizáltság) szembesíteni hivatott.” **[56]**

Szolovjov német monográfusa, Hans Helmut Gäntzel is hasonló kérdéseket fogalmaz meg: vajon azt jelenti a *Jó* végleges diadalát megelőző *Legfőbb Rossz* időleges győzelme, hogy Szolovjov lemondott a korábban nagy műgonddal kidolgozott álláspontjáról, amely szerint az emberi történelemben a *Jó* folyamatosan erősödik, míg nem eléri az abszolút tökéletességet? Vajon azt jelenti a *Gonoszt* megtestesítő Antikrisztus úgyszólván megkérdőjelezhetetlen túlhatalma, hogy mégiscsak vissza kellene térnünk a „ne állj ellent erőszakkal a gonosznak” Tolsztoj-féle tanításához? „Ha az Antikrisztus megveti lábát a politikai szférában, megtestesítve a legfőbb állami méltóságot és létrehozza a hatalmához méltó világállamot, amely lényegében egy államfeletti állam (Überstaat), akkor a megtestesült *Gonosz* magát a jogállamot is feleslegessé teszi?” [57] Ez téves következtetés lenne, és az effajta szélsőséges és egyoldalú értelmezéseket vissza kell utasítani, írja Gäntzel. Ugyanis az erkölcsi alapokon túl még stabil és kiszámítható jogrendszerre is szüksége van a társadalomnak. Önmagában még ezek az „e világi szabályozó rendszerek” sem elegendőek, mert az embernek egy nálánál magasabb rendű lényre, Istenre is szüksége van, hogy ne vesszen el a világban. A kereszténység iránti mély

elkötelezettség Szolovjov korábbi műveiben is jelen van, legfeljebb annyi változást történt, hogy a halála előtt papírra vetett *Az Antikrisztus történetében* erőteljesebbé és plasztikusabbá vált a szerző misztikus spekulációk iránt érzett vonzalma.

értelmes szabadság

Szolovjov a valóságot a korábbi műveiben is mindig megújuló egységnek látta, amely az emberi tevékenység révén közvetítődik. Szerinte az ember (illetve az emberiség) olyan „lény”, aki az isteni

eszmét, tehát az egyetemes egységet vagy a lét abszolút teljességét hordozza magában, és ez az eszme az értelmes szabadság segítségével valósul meg a világban. Ennek a folyamatnak a történeti kibomlása három szinten megy végbe: 1) A szabad *teozófiában*, amely magában foglalja a pozitív tudományokat, a filozófiát és a teológiát. 2) A szabad *teokráciában*, amely az orosz bölcselő erkölcs- és társadalomfilozófiája, ez biztosít elméleti háttérrel az egyház, az állam és a társadalom egységének megvalósulásához. 3) A szabad *teurgiában*, amely az igaz, a jó és a szép integrációja. A folyamat végpontja az *Istenemberré* válás. Szolovjov szabad vagy pozitív egyetemes egység koncepciójában van még egy döntő mozzanat: az ember csak a *saját erejére hagyatkozva* képtelen véghez vinni az egyetemes egység megvalósulását, mert Krisztus segítségével csak negatív, romboló egység megalkotásához van ereje. Szolovjov hitvallása rímeli Martin Heidegger legendás mondatára: „Már csak egy Isten menthet meg bennünket.”

1. Lásd Mocsulskij, Konsztantyin.: *Vlagyimir Szolovjov. Zsizsny i ucsenyije*. YMCA – PRESS, Párizs, 1951. 251. ↑
2. I. m. 252. ↑
3. A müncheni vallástörténész, Peter Ehlen kitart amellett, hogy Szolovjov világszemléletét végig a következetesség és kontinuitásra törekvés jellemezte. Farkas Zoltán monográfiájában is inkább arra hajlik, hogy Szolovjov világértelmezésében nem történt radikális fordulat élete utolsó éveiben sem. „Mindent egybevetve nem tartjuk elfogadhatónak azokat a többnyire kortárs vélekedéseket, miszerint Szolovjov oly mértékben csalódott korábbi filozófiai rendszerében, hogy azt alapjaiban tagadta meg, és addigi optimista világszemléletét egy teljesen kilátástalan, katasztrofikus, pesszimista világlátással *váltotta fel*.” Farkas Zoltán: *Vlagyimir Szolovjov. Az első rendszeralkotó orosz bölcsele*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012. 356–357. Velük szemben Igor Jevlampijev úgy véli, hogy Szolovjov optimista történelemszemlélete az *Antikrisztusban* már „(...) gyökeresen eltér a korábban vallott elképzeléseitől, hogy a történelem előrehaladtával az emberiség fokról fokra valóságos Egyházzá válik (ami természetesen nem esik egybe a történelmi kereszténység egyházaival), amennyiben minden embert áthat majd

Krisztus szelleme – a tökéletességre törekvés vágya.” Jevlampijev, Igor: *Zsizsnennaja drama Vlagyimira Szolovjova*. Voproszi Filozofii. 2011.03.14. 127–139. http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=273&Itemid=52 ↑

4. Török Endre: *A vándorló Oroszország filozófusa*. Utószó. Szolovjov, Vlagyimir: *Az Antikrisztus története. Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről*. Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 153. Ford.: Kiss Ilona, i. m. 153. ↑
5. Mocsulskij, i. m. 250. ↑
6. Szolovjov, i. m. 7. ↑
7. Leontyev így érvelt: ha az emberiséget élő, organikus, azaz valamikor létrejött jelenségnek tekintjük, akkor szükségszerű, hogy miután eljutott fejlődése csúcspontjára, el fog tűnni a világból. „Innen van az, vonta le a következtetést ez a pesszimista gondolkodó, hogy noha sok mindent nem tudunk előre jelezni az emberiség és a világ jövőbeli sorsáról, egy valami minden kétséget kizáróan bizonyos: *ami keletkezett, az el is fog pusztulni.*” Lásd Krasickij, Jan: *Bog, Cselovek i Zlo. Iszszledovanyije filozofii Vlagyimira Szolovjova*. Progressz – Tragycija, Moszkva, 2011. 289. Eredetileg Krasicki Jan: *Bóg, człowiek i zło. Studium filozofii Włodzimira Solowjowa*. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003. ↑
8. Stepun, Fedor: *Mystische Weltanschauung. Fünf Gestalten des russischen Symbolismus*. Solowjew, Berdjajew, Belyj, Blok. Hanser Verlag, München, 1964. 74. ↑
9. Kantor, Vlagyimir: *Antikriszt, ili Oszidavszija konyec jevropeszkoi isztorii*. Voproszi Filozofii, 2002/ 2. 19–20. Dahomey királyságot a 17. században alapították Nyugat-Afrikában, amely a 19. század végéig (a francia gyarmatosítók megjelenéséig) önálló, a bennszülöttek által irányított állam volt. A királyt szinte istenként kellett tisztelni mindenkinek, és az ország sajátos vallása az emberáldozatot is természetesen tekintette. ↑
10. Idézi Kantor, i. m. 20. ↑
11. Kantor, i. m. 20–21. ↑
12. Farkas, i. m. 152. ↑
13. Krasicki, i. m. 290. ↑
14. Farkas, i. m. 370. ↑
15. Erről lásd Marchadier, Bernard: *Introduction aux Trois Entretiens sur la guerre, la morale et la religion de Vladimir Soloviev*. Szolovjovszkije isszledovanyija, 2021. V. 1. (6–16), 7. ↑
16. I. m. 7. ↑
17. Farkas Zoltán is rámutat erre a fontos életrajzi mozzanatra. „Szolovjov egész élete során egyfajta gyermeki rajongással viseltetett a háborúk iránt, s ez tetten érhető a háborús események leírása, illetve haditudósítói ambíciói kapcsán is. Farkas, i. m. 409. ↑
18. Marchadier i. m. 7. ↑
19. Szolovjov, i. m. 47. Farkas Zoltán is megemlíti, hogy Szolovjov „(...) a beszélgetések során többször is felhozott olyan életrajzi elemeket, amelyek azt hivatottak igazolni, hogy maga a szerző sem volt mentes a rossz megtévesztő hatásaitól. Ezzel az önvizsgálattal egyszerre kívánt példát mutatni és hitelesen tettekre sarkallni.” Farkas, i. m. 367. ↑
20. Szolovjov, i. m. 20. ↑
21. I. m. 55. ↑
22. I. m. 75. ↑
23. Machadier, i. m. 9. ↑
24. Szolovjov, i. m. 96. ↑

25. I. m. 105. ↑
26. I. m. 106. ↑
27. I. m. 109. ↑
28. I. m. 109. ↑
29. Krasicki, i. m. 360. ↑
30. Stepun, i. m. 73. ↑
31. I. m. 74. ↑
32. Szolovjov, i. m. 117. ↑
33. I. m. 83. ↑
34. I. m. 83. ↑
35. Lásd Krasicki, i. m. 292. „A történelem, miként Bergyajev írja, önmagában nem értelmes, csak a határain túl, a metatörténelem horizontján nyer jelentést. Éppen ezért, a történelem vége, illetve maga az utolsó ítélet – elkerülhetetlen. Másrészt ez az ítélet és ez a vég mégis magában a történelemben realizálódik. Az Apokalipszis – ez nemcsak a történelem végének kihirdetése, hanem magának a végnek és az ítéletnek a történelmen belüli kihirdetése.” i. m. 292. ↑
36. Lásd Kiss Lajos András: *A név hatalma*. Liget, 2007 november ↑
37. Szolovjov, i. m. 120. ↑
38. I. m. 121. ↑
39. I. m. 121. ↑
40. Szolovjov, i. m. 121–122. ↑
41. Lásd Krasicki, i. m. 338. ↑
42. Szolovjov, i. m. 122. ↑
43. I. m. 126. ↑
44. I. m. 126. ↑
45. I. m. 127. ↑
46. Besançon, Alain: *La falsification du bien: Soloviev et Orwell*. Julliard, Paris, 1985. ↑
47. Szolovjov, i. m. 129. ↑
48. I. m. 129–130. ↑
49. I. m. 131. ↑
50. I. m. 132. ↑
51. I. m. 134. ↑
52. I. m. 140. ↑
53. I. m. 141. ↑
54. I. m. 141. ↑
55. Krasicki, i. m. 257. ↑

56. Farkas, i. m. 403. ↑

57. Gäntzel, Hans Helmut: *Wladimir Solowjows Rechtsphilosophie auf der Grundlage der Sittlichkeit*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1968. 280. Az idézetben szereplő „jogállamiság” kifejezés utalás egy Tolsztoj és Szolovjov közötti vitára, hogy az erkölcsi szabályok önmagukban is elegendőek-e a társadalmi integráció fenntartásához (ez Tolsztoj „jognihilizmusából” következett), vagy szükség van a társadalom jogi, alkotmányos integrációjára is, amihez Szolovjov ragaszkodott. A „jogvitát” viszonylag részletesen elemeztem. Lásd Kiss Lajos András: *Az erkölcs, a jog és az állam kapcsolata Vlagyimir Szolovjov filozófiájában III*. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2018/3. 25-40. ↑

kép | vecteezy.com

Handi Péter

LÉPÉS

2024-03-22 | VERS

Kilép a vízből – szárazon.
Mögötte gyöngyöző lapály.
Árnyékát hanyagul hátra dobja,
mint kabátját egy kártyadélután
a székre. Levegőn lépdél, a talp alatt
elsurrannak az évek,
ideje sincs a gondolatra;
ami minden volt, mivé lett.

Aztán megáll, majd újra indul,
belép az ismeretlen tájba,
kezét fogja valakinek:
közeledik a gálya.

kép | vecteezy.com

Gajdácsi László

ORSI ÉS A POLIP

2024-03-12 | NOVELLA

A polipnak nyolc keze karja van, ez jutott eszébe, és egy pillanatra látta a negyven évvel ezelőtti önmaga girbegurba betűit a sárga papíron, érezte a mára alig láthatóvá kopott és fényesedett grafitceruza illatát, egyetlen pillanatra visszarepült az íróasztalához, ahol a lámpa melegítette a bal kezét, hallotta, hogy az anyja zörög valamivel a konyhában, és remélte, hamar szól neki, hogy „Orsika!”, mert akkor

befejezheti a leckét, legalábbis egy időre, mert igazán semmit sem tudott a polipokról, és ha így szólítja, akkor talán a kedve is jó lesz, és együtt vacsoráznak, és majd megpróbál gyorsan enni, hogy az anyja rászóljon, „fújd meg!”, mert szerette, ha néha így rászólt, vagy hogy ne szipogjon már, fújja ki az orrát, meg azt is szerette, ha reggel megfésülte és befonta a haját, és akkor ketten voltak a hajnali sötétségben, nem úgy, mint most, amikor felkapcsolta az előszobai lámpát, és meglátta magát a tükörben, és eszébe jutott, hogy az anyja ennyi idősen már régen halott volt, és hogy nemsokára ő is meghal, mert egy ideje mindig a halálra gondolt, meg hogy fázik-e majd annyit a temetőben a föld alatt, mint amennyit mostanában fázik, egy fa alá képzelte a sírját, arra gondolt, hogy új sírhelyet kéne venni az anyjának, ahol aztán ketten lehetnének, csak ez a kurva albérlet és ez a kurva munka, ezek nem engedik, hogy legalább a végén jóvá tehesse a dolgokat, amik mindig is rosszak voltak.

a megcsavarodott harisnya

A polipnak nyolc keze karja van, és a vízben él. Ennyire futotta elsőre, pedig egyszerűnek tűnt, amikor a tanár komoly

arccal felajánlotta ezt a lehetőséget a bukás elkerülésére, hogy csak egy oldalt írjon a polipokról, mert úgy látja, mondta az anyjának, hogy Orsit érdeklik a vízi állatok, de hogy ezt miből gondolta, azt nem árulta el, és az anyja sem hozta szóba hazafelé, csak amikor leültek a villamoson, akkor mondta, hogy már megint megcsavarodott a harisnyája, és nem érti, ez őt miért nem zavarja, és ő addig észre sem vette, azt sem tudta, mit kellene ezzel kezdenie, de valahogy nyomatékot adott az iskolai nehézségeknek, a bukás szónak, rejtett összefüggést sejtett a bukás, a megcsavarodott harisnya és az anyja összeszorított szája között, egy darabig a lábát nézte, aztán kibámult az ablakon a sötétbe, amiben először a saját szemét látta meg, aztán az orrát és a száját, és a haja nem volt már olyan szép, mint reggel, és ő maga sem volt szép, és ettől nagyon elfáradt, aztán eszébe jutott, hogy az anyja főzni fog, és majd csörömpöl a konyhában, aztán szól neki, hogy „Orsika!”.

A polipnak nyolc keze karja van, és a vízben él. A száraz földön elpusztul. Előző este találta meg a régi füzetet az anyja szobájában, ahova csak akkor lépett be, ha elkerülhetetlen volt, nem kellett neki onnan semmi, de megválni sem akart semmitől, csak egyszer beágyazott, miután elvitték az anyját, nem is emlékezett rá rendesen, csak mint egy álmra, az anyját levitték a lépcsőn, nézte őket, amíg el nem tűntek a fordulóban, hallotta a kapu csattanását, aztán valahol lent felmorgott egy autó, és ő ablakot nyitott, a paplant, a párnát és a lepedőt begyűrte az ágyneműtartóba, bedobálta mellé a gyógyszereket, de a bögréhez nem nyúlt, attól irtózott, és az ott van azóta is, éppen csak rápillantott, amikor este bement a nagy táskáért, amivel még az anyja járt a kórházba, és most neki volt rá szüksége.

az a pofon

A polipnak nyolc keze karja van, és a vízben él. A száraz földön elpusztul. A polip a karjaival sok mindent elér. Ügyesen bánik velük. A táska régen fekete volt, a szekrény alján beszürkült a penésztől, és belepte az alatta fekvő, régi füzetet is, mint egy lassú, de

megállíthatatlan kór, ami az anyja szobájából valahogy kiszivárgott, és most őt is elérte, hogy beteljesítse az anyja bosszúját, aki nem akart meghalni, és ordított és szitkozódott, amíg tudott, és egyszer még fel is pofozta, amiért nem sietett haza, csak olyan jó volt elszívni még egy cigit, meg még egyet, aztán még egyet a munkatársaival, és örült, hogy késik a busz, megrántotta a vállát, és mondta nekik, hogy nem siet, és hallgatta őket, és nevetett velük, de közben érezte, hogy furcsán néznek rá, talán mert sosem cigizett és nevetett velük, és hogy ez nem is igazán ő, hanem egy gonosz része, aki nem akar hazamenni abba a szagba, nem akarja érezni az anyja súlyát, amíg segít neki fürdeni, és nem akar éjszakánként felkelni hozzá, hiszen nem a gyereke az anyja, és ezt szégyellte a legjobban, és jó érzés volt az a pofon, mintha feloldozta volna őt ezzel a pofonnal, megnyugodott és tette a dolgát, teát főzött, mézet rakott bele, ahogy ő kapta gyerekként, ha megbetegedett, és azóta is a betegségek jutottak eszébe a mézes tea illatáról és a bögrébe ragadt kanálról, aztán vacsorát készített, amíg az anyja a szobájában feküdt, most ő csörömpölt a párás melegben, és utána együtt ettek, és hosszú idő után átaludták az éjszakát.

A polipnak nyolc keze karja van, és a vízben él. A száraz földön elpusztul. A polip a karjaival sok mindent elér. Ügyesen bánik velük. Ha meg ijed, tintát lő ki magából.

Leült, hogy felvegye a cipőjét, aztán az órát nézte, hogy eléri-e a buszt, ha elszív még egy cigit, aztán nem érdekelte az egész, basszák meg azok is, ő ki nem lép ma a lakásból, hideg van, esik is az eső, és figyelt, hogy fáj-e a hasa, mert nem érzett semmit, csak lassan, apránként szivárgott belőle a vér, és sokáig nem is akart ezzel foglalkozni, mert úgy volt vele, hogy a nők ilyenek, csak a baj van az egésszel, és talán a többiek, a munkatársai is így vannak, csak nem mondják, és figyelte őket, hátha elszólják magukat, de nem, sosem, mindenki boldog volt és jól érezte magát, ő meg csendesen vérzett az asztalánál, és szégyellte magát, amiért nem egészen nő, hiszen nincs senkije, és hogy a gyereke is a saját anyja lett, és most még meg is fogja ölni valami a testében, amire neki soha nem volt szüksége, csak megátkozták vele, aztán valahogy szóba került ez az egész, a másik részlegen szegény Zsuzsika, miért nem ment hamarabb orvoshoz, ki lesz helyette, és ő ettől félt a legjobban, hogy majd ő lesz helyette, mert ő bárkit tud helyettesíteni, az anyját otthon, vagy Zsuzsikát a kemón, és akkor hirtelen tudni akarta, mi történik vele, ott és azonnal tudni akarta, és később, az orvosnál is azonnal tudni akarta, úgy képzelte, hogy megjelenik, és azonnal közlik vele az ítéletet, de az orvos a számítógépét nyomkodta, valamit nem értett, és ettől hideg lett a helyiségben, egészen kihűlt a keze, a ruha rátapadt a hátára, és még csak akkor kezdődött az egész, az orvos mosolygott és elnézést kért, ősz volt a halántéka, a szemüvege arany, az arca meg még piros a borotválkozástól, erről neki a sebészet szó jutott az eszébe, vastag, vörös vágások, amikből drótok lógnak ki, láz és gyengeség, meg a forró fájdalom, amit a szike hagy maga után, és akkor még mi lehet belül, talán ott is drótok lesznek, amik majd szúrják, és ő kitépné magából, de nem tud benyúlni a sebbe, és nagy ürességet érzett a mellkasában, mintha túl híg lenne a levegő, és gyorsan válaszolt az orvosnak, aki gyorsan kérdezett, hogy mióta, meg ilyesmi, aztán azt is megkérdezte, hogy él-e nemi életet, amire ő csak ingatta a fejét, és az asszisztenst figyelte, aki nem nézett rá, aztán azt is megkérdezte, hogy szűz-e még, ő meg arra gondolt, hogy a kurva anyádat már, azt, és meggyulladt benne valami, amikor csontszáraz torokkal elsuttogta, hogy nem, és megijedt az asszisztenstől, aki valamiért túl gyorsan állt fel az asztaltól, mintha megunt volna ezt az egészet, mintha elege lenne belőle, és neki is elege volt az egészből, és nem is

emlékezett később, hogyan került abba a székbe, csak az orvosra emlékezett, aki átlátszó zselét kent egy valamire, amire aztán óvszert húzott, és megint bekente, és ő arra gondolt, hogy ez egy fasz, egy robotfasz, és őt ezzel fogja megbaszni az orvos, és nem látta az asszisztenst sehol, nagy fájdalmat várt, aztán hideget érzett, és hogy bent van, ott mozog a robotfasz, ott, és az orvos faarccal bámulta a monitort a félhomályban, és ő képzeletben hazaért, vacsorát főzött és csörömpölt közben, aztán az orvos adott neki valamit, hogy törölje meg magát, aztán közölte, hogy polip, vagy mi, meg hogy műteni is kell, a többire nem emlékezett.

A polipnak nyolc keze karja van, és a vízben él. A száraz földön elpusztul. A polip a karjaival sok mindent elér. Ügyesen bánik velük. Ha meg ijed, tintát lő ki magából. Ez a tinta elrejt a ragadozók elől. Írt egy sms-t, hogy rosszul érzi magát, nem megy be, aztán levette a cipőjét, és újabb cigarettára gyújtott, pedig fáj a torka, és várta a választ, hogy semmi baj, jobbulást, ilyesmi, és arra gondolt, hogy hazudott-e, valahogy tényleg rosszul kéne lennie, aztán felvillant a telefon, hogy semmi baj,

jobbulást, és ettől nagyon magányosnak érezte magát, még mindig azon gondolkodott, hogy hazudott-e, mert tényleg nem fájt semmije, és hogy a polip nem rák, „Még!”, ordított rá az anyja a fejében, és ő újra rágyújtott, és eltűnt a telefon és a tűzhely fölötti, megsárgult lámpa fényében kavargó füst, eltűnt a félrerúgott cipője és az egész konyha, és kopasz fejeket és sovány testeket látott, fájdalomtól holtfáradt, könnyes szemeket, kórházi fehérret, és ettől dühös lett, ő soha többet nem fog magyarázkodni senkinek, nem tartozik senkinek semmivel, és hogy a szabadnapján ő csak tv-t fog nézni, és nem lép ki a lakásból, dögöljön meg mindenki, és kivilágosodott, a ház előtt egy kukásautó zajongott, valaki becsapta a lenti kaput, és ő nem akarta lekapcsolni a lámpát, nem akart bemenni tv-t nézni, csak ülni a konyhában, és elképzelni, hogy minden másképp van.

kép | vecteezy.com

Oláh András

CSONKÍTÁS

2024-03-24 | VERS

a platánok megcsupaszodtak
közmunkások gyűjtik a lefűrészelt ágakat
nem szeretem a tavaszi csonkításokat
hiába zsendül az új élet
ha a régi már fölaprózva darabokban
a konténerre vár
ez nem valaminek a folytatása
hanem folytonos újrakezdés
persze ezt csináljuk mi is
szemet hunyva takarítunk
selejtezünk s kidobunk végig sem élt
töredék-történeteket
amikből kisétálni úgysem lehet

kép | vecteezy.com

Búth Emília

ÍNYÉT MUTOGATJA

2024-03-23 | VERS

Menni vagy maradni, kőkemény
döntés. Maradni nem gyalog
galopp, átaludni nincs esély,
de egyszer úgyis meghalok.
Eszem iszom, levegőt veszek,
és addig is újra tervezek
minden lehetséges ösvényt.

Persze, hogy elbírnék több fényt.

Ami a semminél több, nem sok,

de ajándék, ha úgy tetszik.

Mennyi még, reggeltől estig?

Odakint farkas-fog jégcsapok:

ínyét mutogatja a tél.

Borzong az ember –

miért nem fél?

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

CSENDÉLETEK

2024-03-17 | VERS

A festő

A színek ráérősen foszladoznak,
az idő beférkőzik az ölelés
szélvédett zugaiba.

A szirmok hullása, mint

egyszereplős karambol.

A tér tágulata szakadékot nyit

a gondolatok közé,

tekinteted megbotlik

a fal repedéseiben,

és mozdulatlan lesz minden,

akár a vászonba burkolt csend.

Égi ecsettel tűnő ittlét

ellen lázadni –

mert nem lehet, hogy a semmi virágozzék,

ezért hallgatod a tárgyakat: asztalt,

abroszt, vízcseppek alakváltását.

Csurog melléd, akár a méz,

a hiánytalan idő. Nem szabadulsz,

nem szabadul.

A költő

Otthon lenni végre valahol

csiszolatlan falak között,

asztalon marasztaló illatok,

szemekbe fröcskölt lámpafény,

megszámolható minden anyajegy.

„Befonnak egyszer téged is

valami pompás koszorúba”

– olvasta nagyapád fennhangon,

mielőtt az Isten becsöngetett,

és ő ajtót nyitott.

Otthon lenni végre valahol,

ha már valaha otthon voltál.

Maradni őszi reggelig, mikor

a hit, remény s az évelő növények

hulló szirmainak jambikus lüktetése

csendre int.

Akkor cipőt veszel és kabátot.

Már van hová, mert van honnan
elindulni.

kép | vecteezy.com

Farkas Attila Márton

VISSZATÉRÉS ANYÁCSKÁHOZ – VAGY MÉGSEM

2024-03-27 | **ESSZÉ**

Keleti nyitás és orosz-szimpátia

A nemzeti együttműködés rendszerének ún. „keleti nyitás politikája” nem lett volna ördögtől való. Ahogyan a visegrádi együttműködés sem, sőt. Nem rossz, ha egy ilyen kis ország több lábon áll gazdaságilag, és nincs teljesen kiszolgáltatva a nyugati centrumországoknak. Azt pedig csakis üdvözölni lehet, ha „Köztes-Európa” kis államai a szövetségi rendszeren belül külön regionális szövetséget kötnek, hogy ellensúlyt képezzenek a centrummal szemben, amely olykor végvidékként és félgymhatként hajlamos kezelni őket. Ráadásul a Nyugat képmutató is – mint mindenkor története folyamán –, hiszen vígan kereskedik az általa latorállamoknak nevezett országokkal. Free Tibet meg ujjur jogok, de közben gazdagítják Kínát, illetve önmagukat. Az Adidas hidzsábot és burkinit is gyárt.

A visegrádi együttműködést de facto elsöpörte Magyarország különutas politikája, a keleti nyitás pedig jóval túlment a kereskedelmi és kulturális kapcsolatokon. Az akkumulátorgyárak mellett alig van keleti despotizmus, melyet a magyar kormány és tábor ne üdvözölné az általános demokrácia- és nyugatutálat szellemében. Vagyis a keleti nyitás nemcsak (sőt, nem is elsősorban) gazdasági kapcsolatokat jelent, hanem szimpátiát az ázsiai berendezkedésekkel, s ez sokunkat méltán tölt el aggodalommal. A jobboldali közvélemény pár éves ruszofíliája pedig ennek egyik szerves eleme.

összemosódni látszik

Emlékszem, huszonéve egy jobboldali publicista még azt írta, hogy az oroszok fognak megvédeni bennünket az iszlámtól. Szavain mosolyogtak, az idősebbek előjöttek az „emlékszem rájuk, zabráltak mindent, és elvitték a kakukkos órát” megjegyzésekkel. Az elmúlt években mintha gyökeresen változott volna ez a hozzáállás a jobboldalon (először a szélsőjobboldalon, bár a jobboldal és szélsőjobboldal egy ideje összemosódni látszik), s az ukrajnai háborúval rendkívül megerősödött.

Ezt mutatják a különféle szélsőjobbos oldalak, de ami ennél aggasztóbb: a NER-sajtó, sőt, alkalomadtán a kormány politikai gesztusnyelve, a szimbolikus politizálás is – melyre szinte minden szövetségesünk felhördül. Magyarországon az elmúlt évtizedben fokozatosan felerősödött, a jobboldali sajtótermékek zömében szinte kizárólagos lett az orientalizmus (értsd: keletmánia) és vele párhuzamosan a

nyugatellenesség. Szinte a kilencvenes évek liberális propagandájának ellenpontozása zajlik. Akkor minden jó volt, ami nyugat, és minden rossz, ami kelet, most fordítva. Az orosz normalitás és hazafias hősiesség, a kínai technológiai és gazdasági fölény, a csodamérnökök éles kontrasztban állnak a nyugati romlottsággal, önfeladással, bomlással, süllyedéssel. Mindez a hetvenes évekbeli gyerekkoromat idézi: a narratíva akkor virágzott itt legutóbb, a nyolcvanas évek már lazább, mondhatni „nyugatosabb” időszak volt a sajtóban (is).

Ami a Fideszt, vagy inkább általában a nem hagyományos szélsőjobbaldali jobbaldalt illeti, talán van ebben a fordulatban revánsvágy is az őket korábban lenéző, mostanra taccsra tett liberális értelmiséggel szemben. Próbáltunk mi itt nyugatosok lenni, próbáltuk magunkat elfogadtatni Washingtonnal és Brüsszellel, de a magyar jobboldal, pontosabban az, hogy egyáltalán „jobbaldal Magyarországon”, mint olyan, sose volt nektek igazán szimpatikus. Vagy akár szalonképes. Talán történelmi okok miatt, talán mert a késő kádári elittel és a demokratikus ellenzékkel korábban kiépült a kapcsolatrendszer. Nos, így is jó. Ha a Nyugatnak nem kellünk, akkor lépünk egyet vissza keletre, ahol talán jobban megbecsülnek bennünket. És nemcsak a jobbaldalt – az egész országot visszük magunkkal.

Ukrán rossz, orosz jó

A jobbaldali általában kikéri magának az orosz-barátságot, miközben a jobbaldali sajtóban néhány üdítő kivételtől eltekintve a putyinista szempontok érvényesülnek, hol burkolt, hol egészen nyílt formában, párhuzamosan a politikai gesztusokkal. Főleg Ukrajna kapcsán, de messze nem kizárólagosan.

A jobboldali sajtóban kevés kivétellel mást se olvasni és hallani, mint hogy az ukránok korrumpáltak, elnyomják a nemzetiségeket, betiltják az ellenzéki pártokat, cenzúráznak, kényszersoroznak, az egy diktatúra, és így tovább. Ami kétségtelenül igaz, és az ukrán politika olykor az igazi barbárság jeleit mutatja. Ami szemet szúr, hogy ilyesmiket jobboldali sajtóban csak ritkán olvasni vagy hallani az oroszokról. Mintha ott nem tiltanák be az ellenzékét, mintha ott nem lenne diktatúra, nem lenne állami szintre emelt korrupció, nem lennének oligarchák, nem korlátoznák a nemzetiségek nyelvhasználatát (egy udmurt filozófus felgyújtotta magát emiatt pár éve), nem lenne kényszersorozás, és a többi. Viszont látni olyan riportokat, melyek a békés orosz életet, a tömött áruházi polcokat, az emberek elégedettségét és a putyini politika népi bizalmát, az orosz nép kitartását reklámozzák – mint a szocializmusban.

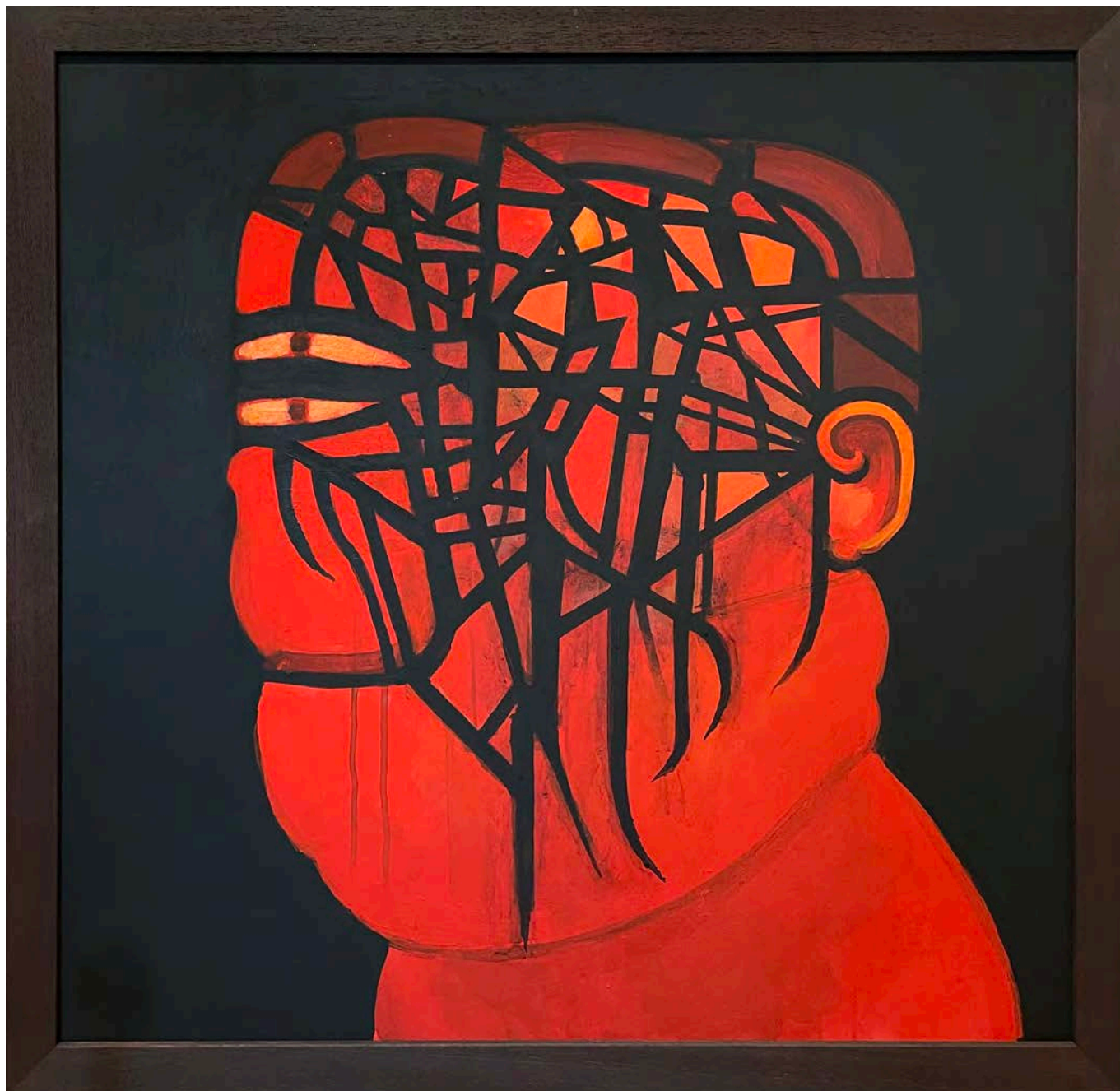
pacifista érzemény

Mik a narratíva főbb elemei? Az első és legfontosabb a háborús félelem, illetve a békepártiság, mellyel a magyar társadalom nagy többségét meg lehet szólítani. A háború borzalmas, de mi a béke pártján állunk. Nos, a háború valóban borzalmas. Orosz tankok mentek Ukrajnába, és nem fordítva. Mellesleg a háború borzalmi eddig nem érzékenyítették el a magyar jobboldalt, pedig sok háború folyik a világban, ugyanilyen borzalmakkal. Olyankor nem jelent meg ez a pacifista érzemény.

Szemben a háború első időszakával, egyre gyakrabban hallani és olvasni (a jobboldali sajtó eleve az orosz győzelmet valószínűsíti), hogy a háborút igazából nem is az oroszok kezdték, azt az amerikaiak, illetve a „háttérhatalom” provokálta. Ukrajna voltaképp amerikai befolyási zóna Orosz Anyácska hasában. Fegyvereket küldenek, koncessziókat szereznek. A Black Rock felvásárolta az ukrán termőföldeket. Így igaz. Ahogyan az oroszok is eddig mindenhol, ahol tudták. Legutóbb Szíriában és Afrikában. Mi a különbség? Mellesleg a kínaiak is felvásárolják az ukrán termőföldeket, de az ugye, senkit nem zavar, hiszen a Kínai Kommunista Párt a percenként kommunistázó magyar jobboldal barátja.

További gyakori elem, hogy az ukránok voltaképp oroszok, vagy legalábbis testvérnép, ez az ő belügyük. Nos, lehet, hogy a nyelv majdnem ugyanaz, de az ukránok szemmel láthatólag nagyon nem szeretnék az orosz birodalom részei lenni. Nemcsak azok, akik a fronton szolgálnak, hanem az a sok millió sem, akik nem kelet, hanem nyugat felé hagyták el az országot.

Előkerül – főleg a szankciók kapcsán – a magyar gazdasági érdek, sejtetvén, hogy mi a különutas politikánkkal majd kivételezettek leszünk a Kremlnél. Csakhogy a kritikus időszakban a gázár itt is a többszörösére emelkedett, Putyin nem tett kivételt, nem volt neki elég az orbáni gesztuspolitika. Feketelistán vagyunk, mint a szankciókat megszavazó többi EU-tagállam. Az infláció sokáig a legmagasabb volt Európában. Mi hát a konkrét hasznunk a gesztuspolitizálásból?

Kováts Albert | Szemesnek áll a világ

Előkerülnek irredenta álmodozások. De elhiszi-e bárki, hogy Ukrajnát feldarabolja Oroszország és átadja nekünk Kárpátalját? És ha ez megtörténne, mi volna a szomszéd államok reakciója?

Szóval mi is a haszon a ruszofíliából? Nos, a kérdés inkább így pontos: mi a haszon a keleti nyitásból? A németek és az amerikaiak egyelőre a legnagyobb befektetők. Vagy majd itt egy európai Szingapúr lesz? Ez lenne a NER egyik hosszabb távú terve? (Sokan

komolyan hisznek ilyesmiben.) Vagy inkább azért szimpatikus a keleti politikai berendezkedés, mert ott nincs pofázás, nemhogy fékek és ellensúlyok rendszere? A nagybetűs Kelet nem inkább azért csodálatos, mert ott a hatalom azt tesz, amit akar, minden intézményi, társadalmi és politikai kontroll hiányában? S így az orosz férfias-hazafias-normalitás rendszere nem sokkal vonzóbb, mint az elpuhult polgári demokrácia?

Az ukránellenesség a suttogó propagandában és a kommentfalakon odáig jutott, hogy még a második világháborút is átírták egyes „rajongók”. *„Tisztánlátás végett: 1944-ben Magyarországot nem az oroszok szállták meg és erőszakoltak meg 400 ezer magyar nőt, és lőtték rommá Budapestet, hanem az első, második, harmadik és a negyedik Ukrán hadsereg!”* – írta egy poszt, a II. Ukrán Front elnevezést etnikai összetételként értelmezve. Ilyet persze naponta írnak le, de hogy azonnal megosztotta több ezer felhasználó, és villámgyorsan terjedt! El is gondoltam egy új történelemkönyvet ezeknek az embereknek:

magyarbarát döntés

„Mint az ma már közismert, a 2. Ukrán front csupa ukrán katonából állt, ukrán parancsnokság alatt. Az ukránok foglalták el Magyarországot és ők fosztogattak, raboltak, és vezették be a kommunizmust, a szkíta-grúz származású Sztálin magyarbarát döntése ellenére.

Azt azonban már kevesen tudják, hogy Petőfi Sándor, a szabadkőműves-jakobinus balos forradalmár híres verse eredetileg úgy hangzott, hogy „Itt a próba, az utósó / Nagy próba; / Jön az ukrán, jön az ukrán, / Itt is van már valóba.” – ez derült ki a Barguzinban elhunyt, életművét utolsó éveiben megtagadó költő emlékirataiból. Még Szeleczky Zita, a gyönyörű nemzeti színművésznő is ezt szavalta a nyilaskeresztes nagygyűlésen, melyet aztán a kommunisták ukrán parancsra oroszra hamisítottak. Így történt, hogy '56-ban az amerikaiak által félrevezetett, és polgárháborúba sodort magyarok tömegei az „ukránok haza!” helyett hibásan a „ruszkik haza!” jelszót skandáltak a köztük megbújó provokátorok kezdeményezésére.”

(Kipcsak történelemkönyv, gimnázium 4. osztály, Budapesti Főköormányzóság)

Kovács Albert | Eszem azt a csöpp kis szád

Kétségtelen: Ukrajna semmiben nem mondható európai demokráciának, a háborús pszichózisban született kultúrpolitikájuk (orosz könyvek megsemmisítése a könyvtárakban és hasonló) vagy a nemzetiségi politikájuk nagyon nem. Helytelennek, sőt olykor kifejezetten ízléstelennek tartottam, amikor ukrán zászlókat tettek ki (még ismerőseim is) a facebook profiljukra. Az is igaz, hogy a háború

majdnem a szomszédban zajlik, és kárpátaljai magyarok is áldozatul esnek. Körülbelül ennyi a vitathatlanság a nagy „háborúellenes” narratívából. Csakhogy az orosz-szimpatia már a háború előtt kezdődött, és messze túlmutat a háborún.

Mit jelentett az „orosz” az államszocializmus idején?

Az államszocializmus idején a köznyelvben a „szovjet” és az „orosz” szinonimák voltak. Persze az „orosz”, illetve a „ruszki” volt a frivolabb, a szókimondóbb, kicsit pejoratív melléközöngével. A „szovjet” a hivatalos, a magasztosabb kifejezés. Mint a „cigány” és a „roma”.

Mindenesetre itt orosz megszállás volt. Ide „bejöttek az oroszok”. Az „orosz”, illetve a „ruszki” gyűjtőfogalom volt, hiszen a Szovjetunióban oroszul beszéltek, és mi is orosz történelmet és irodalmat tanultunk, nem kazah, tatár, ukrán, grúz vagy egyéb történelmet, nyelvet és irodalmat. A Szovjetunió himnuszában szerepel is a „Nagy Oroszország kovácsolta frigy”. Az ukránokról azt se tudtuk, kicsodák. Ahogyan a többi népről sem.

béketábor

Az államszocializmus idején Amerika volt a főellenség. A pártállami sajtóban mindenért az amerikai imperialisták feleltek, ők álltak minden mögött. Amerika a mindenkori háborús uszítóként jelent meg. Az atomháborút az amerikaiak akarták kirobbantani. Velük szemben állt a béketábor. Így hívták a kommunista országokat, melyeknek – bár folyamatosan fegyverkeztek – legfőbb jelszavuk a béke volt. Béketábor, békeharc, békemenetek.

Az államszocializmusban mindenfajta ellenzéki tevékenység, vagy akár rendszerkritika eleve hazaárulásnak számított. Hiszen a dolgozó nép nem lehet ellenzékben, és a Párt voltaképp a Nép. S ha a Párt maga a Nép, aki a Párttal szembeszáll, az a Néppel száll szembe. A szocializmus kritikussait gyakran az amerikaiak fizetett ügynökeinek nevezték.

Sokszor előkerült a szuverenitás kérdése is, főleg, ha emberi jogokról volt szó. A nemzetközi emberjogi szervezetek ellenséges szervezeteknek minősültek és tiltólistára kerültek. Ha nyugaton a sajtó vagy a politika az itteni elnyomásról beszélt, azt a szocialista országok belügyeibe való beleszólásnak nevezték. Minél durvább az önkény, annál többször jön elő a „szuverenitás” meg a „belügyekbe való beleszólás” témája.

Kovács Albert | A tükör előtt

A kommunista propaganda szerint (főleg az 50-es években) Nyugat-Európa amerikai megszállás alatt nyögött, kvázi az amerikaiak gyarmataként funkcionált, mely ellen természetesen folyamatosan tiltakoztak a szovjetbarát nyugati kommunista pártok. Moszkva mindig pénzelt a nyugati szövetségi rendszert bomlasztó vagy gyengítő pártokat és mozgalmakat. Akkoriban ezek a szélsőbaloldali pártok és mozgalmak voltak, ma a szélsőjobbaldaliak.

A liberalizmus, illetve a liberális demokrácia szitokszónak számított, mondván, hogy ez a politikai berendezkedés látszatdemokrácia, s csupán a nemzetközi nagytőke érdekét szolgálja. A politikusok bábok, mögöttük tőkés csoportok állnak. Ma úgy mondjuk: háttérhatalom.

Az államszocialista sajtóban a nyugati életformát züllöttként ábrázolták, a Nyugat mindenkor hanyatlott, a normalitás, az egészséges élet, az ifjúságvédelem letéteményese a keleti blokk szigorú erkölcsse. A Nyugattal szembeni érzelmeket gerjesztették az ottani romlottság és hanyatlás rémpéldái. (A Nyugat ellen beszélő államszocialista elit persze nyugati cuccokat vásárolt és nyugati életformát élvezett.)

együtt építették

Az államszocializmus idején több országban – jelezvén a szocializmus demokratikus jellegét –, hivatalosan többpártrendszer volt, a pártok együtt építették a szocializmust a vezető, egyetlen valódi állampárttal. Az

NDK-ban például működött liberális és kereszténydemokrata párt is. (Ma Észak-Koreában hivatalosan három párt koalíciója kormányoz, de Kínában is több párt létezik, képviselőik ott ülnek az Országos Népi Gyűlés soraiban.)

A kommunista diktátorokat, népük imádott vezéreit zseniális és nélkülözhetetlen vezetőknek kiáltották ki. Szülőhelyük valóságos kegyhely lett egyes országokban. Főleg Keleten, az ősi monarchikus vagy törzsi hagyományoknak megfelelően.

A szovjet külpolitika a régi nagyorosz imperializmust folytatta, ehhez használta a marxizmus-leninizmust, mellyel számos idealistát, és velük orosz érdekérvényesítőt szerzett magának Nyugaton. John Reed, amerikai kommunista forradalmár, aki

megjárta Mexikót és a forradalmi Oroszországot, megdöbbsent, amikor szembesült azzal, hogy keleten milyen a bolsevik forradalom. „Akárcsak Moszkvában, itt is kijózanította maga a kongresszus. (...) a kongresszus iránya nem marxista volt, hanem antiimperialista. A Komintern vezetője a legprimitívebb érzelmére hatott, és a küldötteket Nyugat-ellenes dühre sarkallta. Végül szózatot intézett nyolcszázmillió ázsiaihoz: üzenjenek „igazi szent háborút”, és keltsék életre ‘azt a harci szellemet, amely egykor áthatotta a Kelet népeit, midőn nagy hódítók vezetésével Európa ellen vonultak’. Válaszul a közönség kiáltozva felugrott, puskákat, szablyákat lengettek, és bosszút üvöltöttek a hitetlenek ellen. (...) A szent háború nem proletárforradalom, és a különbség elködösítése egyenlő a tömegek félrevezetésével.” – vonta le a következtetést. (Robert A. Rosenstone: *Romantikus forradalmár. John Read élete*, Bp. Kossuth, 1982, 323.)

Kováts Albert | Királyfő

És ez 1920-ban volt, még csak nem is Sztálin alatt. Máig eleven figurája a nyugati értelmiséginek a hasznos hülye, aki bedől a keleti vendégszeretnek, elalél a diktátor karizmájától, és terjeszti a szép meséket a vezér, a cár, a kán békevágyáról, birodalmuk hallatlan fejlettségéről, és persze a nép boldogságáról és szeretetéről. Hogy mennyire hamis képet közölnek ezekről az országokról Nyugaton. Így ment ez a francia, brit, amerikai kommunistáktól a putyini propagandát propagáló Tucker Carlsonig. Ez egy típus, és jellegzetesen nyugati, tökmindegy, hogy kommunista vagy trumpista az illető.

Ezek az oroszok már nem azok az oroszok, vagy ha mégis, nekünk az is jó

A jobboldalon, mint annyi mindenben, az orosz viszonyban is kettős beszéd folyik. Nem vagyunk mi oroszbarátok, csak nem akarunk háborút. A kormány minden szankciót megszavazott Brüsszelben. (Én se szeretném, hogy a háború eszkalálódjon.) De akkor a jobboldali sajtó és kommentmező miért ágál az oroszok mellett és a brüsszeli szankciók ellen? Talán szemben áll a saját kormányával? Vagy a kormány áll szemben legszilárdabb bázisával?

Persze ezek szarkasztikus retorikai kérdések. A propaganda mindig más, mint a reálpolitika. Az egyik a vágyálom, a másik a rideg valóság, a muszáj világ. Az EU-tagság pénzt jelent, még ha most ők a kommunisták, az Új Moszkva, sőt Moszkvánál is rosszabbak.

Elképzeltem, ahogyan a Varsói Szerződést és a KGST-t naponta ellenségként szidja az állampárti sajtó. A szovjet elvtársak ezt nyilván úgy fogadják, mint a brüsszeliták és az amerikaiak. Morgolódnak, kétségbe vonják Magyarországon a szocialista demokráciát. Aztán belengetik, hogy megvonják a támogatást, egyes üzletembereket nem engednek Moszkvába... Persze idáig a Szovjetunió sose merészkedik.

Budapesten évekig megy a szovjetellenes állami propaganda, a szövetségi rendszer megkérdőjelezése, a többi tagállam pedig hosszas vitába bonyolódik a magyar kormánnyal. Így történt ez 56-ban és 68-ban. Illetve ennyire nem durván, mert a mai Brüsszel és Washington annál a Moszkvánál is sokkal rosszabb.

■

bárki kieshet az ablakon

Amikor kibújik a szög a zsákból, és a jobboldal legalább elismeri, hogy inkább az oroszok, mint az önfelszámoló Nyugat, akkor mindig előjön, hogy ezek az oroszok már

nem azok, akik a szovjetek voltak. Az oroszok nem cáristák, de nem is bolsevikok. Ők a normalitás, ahol nincs cancel culture, nincs LMBTQ, de van igazi család és tradicionális értékek. Ott a gyerekeket nem operálják át, ott a férfi még férfi, a nő pedig nő. (Hogy fér ebbe a normalitásba a valóságshow, amikor csecsen ketrecharcos ver meg öreg oroszokat orosz nagyvárosok utcáin, mert azok isznak vagy rágyújtanak az utcán?) Cancel culture tényleg nincs, csak régi vágású cenzúra van. Kétségtelenül nem hurcolnak meg, mert nem vagy elég woke vagy feminista, viszont bárki kieshet az ablakon, aki ellenzéki vagy oknyomozó újságíró.

Utóbbi egy valamirevaló magyar jobbos számára még szimpatikus is lehet. A dolgok kemény, férfias elintézése vonzó. Na de mi van a szovjet múlttal, a „kommunista diktatúrával”, a háborús magyar bakák szovjetellenes kitartásával? Oroszországban évek óta Sztálin szobrokat avatnak, és megbüntették a papot, aki nem volt hajlandó felszentelni a grúz Drakula ikonját. Az ukrajnai háború legfontosabb jelszava a nácítlanítás, amely, ha nem Putyin hirdeti meg, igen rosszul hangozna jobboldali körökben. Mindenesetre a Vörös Hadsereg kultusza és a szovjet idők nosztalgiája a putyinizmus legalább olyan nélkülözhetetlen és alapvető ideológiai kelléke, mint a régi orosz cároké és a pravoszláv kereszténységé. Ahogyan a szovjet időkben is dicsőítették Rettegett Ivánt, Nagy Pétert és általában a cári időszakot.

Egyre gyakoribb „szakértői” narratívává vált, hogy az oroszok mekkora területi veszteséget szenvedtek el a Varsói Szerződés és a Szovjetunió megszűntével. Ezt a mindenkinek, leginkább a Nyugatnak, meg kellene értenie. Csodálkozom is, hogy a keleti blokk felbomlását még nem nevezték el az oroszok Trianonjának.

Kovács Albert | Jó fej

Bár a putyinista Sztálin-kultusz miatt felszisszen pár jobboldali publicista, azért felbukkan a Sztálin-relativizálás is. Először azt hittem, Krausz Tamás vagy tőle is bolsevikabbra álló figura, mondjuk Észak-Korea egyik magyarországi letétje (igen, egzisztálnak itt ilyenek) kiáltotta nem a pusztába, hanem a félhivatalos vonal irányába az alábbi eszmefuttatást, de nem. Ez bizony a napikommunistázás egyik régi csatornájából csusszant a felszínre: *„A közhiedelemmel ellentétben a Szovjetunió 1939 szeptemberében nem felosztja Lengyelországot a náci Németországgal, hanem*

csak az 1920-ban elvesztett területeit szerzi vissza. A Lengyelország elleni 1939. szeptember elsejei támadást követően a Vörös Hadsereg, közel háromheti kivárás után, szeptember 17-én lépi át a határt nyugat felé, és nyomul előre, de csak az 1918-ban kijelölt határig, a Curson vonalig. Tehát szovjet katona nem is lép ekkor lengyel földre. Ukrajna ekkor kapja vissza nyugati területeit! Erről ma megfélemedeznek az ukránok! Érdemes szót ejteni itt az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt Molotov-Ribbentrop paktumról, mert rengeteg ferdítés, sőt, hazugság tapad ma is hozzá! Ugyanis abban, de még a titkos záradékában sem szerepel Lengyelország neve, és persze felosztása sem! Eme szerződés szerint amennyiben valamelyik aláíró fél lépéseket tesz 1918-as határai visszaállítására, akkor a másik semleges marad. Ennyi és nem több!”

hamis interpretálás

És az ukrainai éhezés se úgy volt ám, ahogyan nekünk itt az elmúlt évtizedekben az imperialisták, vagy a Horthy-korban a fasiszták magyarázták: „Mindenképpen ki kell térnünk az úgynevezett „ukrainai éhínségre” az 1930-as évek elején. Erről is rengeteg a hamis információ, a tudatos torzítás ma! Valójában egy nagy ökológiai katasztrófa sújtotta a harmincas években az egész északi féltekét: elhúzódo súlyos aszály tizedelte a termést, egész Euráziában és Észak-Amerikában. Csak akkor ebből még nem lett klímahisztéria... Az USA-ban 1931-39 között tartott a „nagy porviharok évtizede”. Szinte elsivatagosodott az amerikai Közép-Nyugat, 2,3 millió farmercsalád hagyta el földjét és költözött a városokba. Erről szól pl. John Steinbeck regénye az Egerek és emberek. A Szovjetunióban, az úgynevezett ukrainai éhínség éveiben, 1931–1934 között több ember halt éhen az Orosz Föderációban (7-8 millió ember), mint Ukrajnában (2-3 millió ember)! A kazahsztáni „éhségsztyeppén” is másfél millióra tehető az áldozatok száma. Szerencsétlen módon mindez egybeesett az 1929–1935 között folyó erőszakos sztálini kollektivizálással, ami felerősítette a negatív ökológiai folyamatokat, és a kettő együtt vezetett a parasztság elleni terrorhoz. A városi pártbürokraták nem hitték el a parasztnak, hogy csak annyi termés termett, és tényleg nem tudnak többet beszolgáltatni. Nem teljesültek a tervek, és a kulák lett a bűnbak. Pedig az erőltetett iparosításhoz nagy szükség volt a gabonaexportra, ami folyt is tovább, miközben a

vidéki lakosság éhezett. De az már nem igaz, hogy Sztálin akarattal akarta kiéheztetni az ukrán népet. Még a legőrültebb diktátor sem tenne ilyet, hiszen ezzel éppen saját hatalmát ásná alá. Az ördögöt nem kell feketébbre festeni a valóságosnál! De a holodomor elferdített, hamis interpretálása nagyon alkalmas a ruszofóbia felkorbácsolására Ukrajnában.” (Demokrata, 2024.03.04. Gazdag László írása)

Az orosz-barátság ma Nyugaton és a (marxista-leninista) baloldalon az antiimperialista tradíció, illetve beszédmód szerves része, éppúgy, mint a palesztinbarátság és vele az Izrael-ellenesség. Persze ez ma már csak szimpla Nyugatgyűlölet, amelynek rég nincs semmiféle osztályszempontja. Magukat kommunistának mondókat látok a közösségi médiában a nagyorosz nacionalizmus vagy a kínai terjeszkedés mellett ágálni. Mindegy, mekkora a nyomor vagy a kizsákmányolás, milyen durva a kapitalizmus, miféle nacionalista vagy fasiszta eszmék terjengenek Keleten. Mint a focidrukkerek, úgy szurkolnak a legmocskosabb diktátornak és a legbrutálisabb rezsimnek is Amerika, illetve általában a Nyugat ellen.

Kovács Albert | Fejezet

Ezekkel a marginális figurákkal találta meg a hangot a jobboldal egy része. S mivel a jobboldal nálunk a „bármi”, ők lesznek az antiimperialista baloldal is. Az ukrán-ellenes érvelésben például az is megjelent, hogy Ukrajnában betiltották az összes kommunista pártot. (Volt belőlük vagy féltucat.) El is képzeltem a régi szélsőjobboldalt a mai jobboldal rugalmas gondolkodásával. Mondjuk a különítményeseket. Héjjas Iván ír egy levelet Prónay Pálnak 1920 táján:

„Vitéz blatnyicai és tótprónai Prónay Pál ezredes úr saját kezébe!

Kedves Pali bátyám!

Remélem, elnézed nekem, hogy most nem tudok Siófokra meg Izsákra menni kommunistát akasztani, mert a haza Ukrajnába szólít, ahol is az orosz és kínai elvtársakkal kell találkoznom. Az amerikai imperialisták ugyanis már több millió hektár zsíros termőföldet fölvasároltak ottan. Az országot a jenkik bábja, egy zsidó imposztor, valami Zsilinszki vezeti, aki bebörtönzött számos ukrán kommunistát és szocialistát, mint az oroszok embereit, azokat kell mostan kiszabadítani.

Remélem, levelem jó egészségben talál, kézcsókom Aimée nagyságos asszonynak.

Ölel a te uradöcséd,

vitéz Héjjas Iván”

Némi személyes morgolódás: kis ország vagyunk, egy csőcselékre telik

Elbert János 1983-ban elment találkozni egy ismeretlennel, aztán megcsúszott a Balaton-parton, beverte a fejét és belefulladt a 20 centis vízbe. A fia, aki azt terjesztette, hogy az apját megölték, két hónap múlva véletlenül belefulladt a Dunába. Az eset megihlette a Gyöngyössy-Kabay alkotópárost, és megcsinálták már a rendszerváltás után a *Halál sekély vízben* című filmet, amelynek egyértelmű üzenete, hogy ugyanazok uralják az országot és mondanak gyászbeszédet, akik korábban a gyilkosok voltak, jelesül a KGB emberei. Gyöngyössy még abban az évben tragikus hirtelenséggel elhunyt, Kabay Barna pedig szakított a filmdrámával és a dokumentummal (amelyekben jó volt), és sorban csinálta a szarabbnál szarabb vígjátékokat. Néhai Antall József is azt nyilatkozta, hogy naiv, aki azt hiszi, Oroszország lemondott politikai szerepéről a térségben.

itt háború zajlik

Ez jutott eszembe, hogy évek óta sokadjára hallgatom és nézem a „nemzeti médiában” a mindenféle szakértőt, volt titkosszolgát, az egykori III/akárhányas

csoportfőnököt, az egykori párttitkárt, a KISZ-titkárt, a valamikori pártlap szerkesztőjét, a kitüntetett újságírót, a sztálinistát, a kádáristát, az egykori szélsőliberálist, de az egykori Amerika-pártiakat és nyugatosokat is a mostani jobboldalon, mondván, itt háború zajlik, és az ellenség az Amerika által felbérelt, azok érdekeit képviselő ellenzék, civil szervezetek meg mindenki, aki nem ők.

Sose kedveltem az USA-t, ahogyan a Nyugatot se úgy általában. Örkenyt, Kafkát és Mrožeket ellenben annál inkább, és ez már az ő világuk. A groteszket csak fokozza, amikor engem, mint régi Amerika-ellenest, aki tüntettem George W. Bush magyarországi látogatása ellen, az iraki háború ellen, és hosszú esszéket írtam a kritikátlan Amerika-imádatról, most lenyugatimádoznak. Igaz, ők nem voltak ott a tüntetéseken, mert vagy még gyerekek voltak, s mint rendes, jólfésült konformista stréberek, már a NER-ben nevelkedtek, és azt darálják, amit mondanak nekik a szüleik vagy a média. Vagy akkoriban pont Amerika, illetve a Nyugat őszinte, meggyőződéses hívei voltak. A Fidesz vezérkara például: Orbán 2007-ben még mindent elátkozott, ami Keletről jön. Nyilván, mert akkoriban Gyurcsány cimborált Putyinnal.

Néha élcélődtem, hogy az elmúlt negyven év során mindössze annyi történt, hogy az MSZMP gyorsabb reagálású ága előkészítette az ország nyugatosítását, s a NATO-hoz és az EU-hoz csatolta az országot. És szüretelt is valamelyest. Az MSZMP lassú reagálású ága pedig féllegalitásba vonult a 45 után kiürített jobboldalon, s most méltó bosszút áll rajtuk, akik elárulták a Szovjetuniót, a keleti blokkot, a keleti elvtársakat.

Az MSZMP nyugatos szárnya az országot nem érezte magáénak, nem is tudott vele mit kezdeni, ezért eladta, kiárusította, a kenőpénzt meg zsebre rakta. Az MSZMP keleties szárnya ellenben az országot nagyon is a magáénak érzi. A szó legszorosabb értelmében a saját magántulajdonának. Az ügynökaktákat viszont (szemben a többi kelet-közép-európai országgal) egyik szárny se hozta nyilvánosságra.

Paranoid félelmek, némi disztópikus viccelődéssel kompenzálva

Talán az történik (a tévedés jogát fenntartva), hogy a Nyugat lassacskán kivonul, visszahúzza csápjait Köztes-Európából. Talán nem éri meg üzletileg, mint anno a gyarmatok fenntartása. (Mert nem a felszabadító mozgalmak szabadították fel azokat a területeket, ez csak az új államok nélkülözhetetlen mítosza.) Vagy a Nyugat tényleg legyengült, és húzza beljebb a limest. A lényeg, hogy most is az történik, mint mindig: a nagyhatalmak döntést hoznak, illetve maguk is gazdasági kényszernek engedelmesskednek, s ennek megfelelően alakul a félperiféria kis államainak „önálló politikája” és „ideológiája”.

Lehet, most is hasonló világpolitikai, s nyomában geopolitikai váltás zajlik, és az orbánizmus mint önálló magyar kezdemény optikai csalódás csupán. Mert valójában a jelenlegi magyarországi elit átlátja, hogy a Nyugat húzódik vissza, ahogyan a tenger visszahúzódik. Ha megnézzük saját történelmünket, a magyar politika és vele a „közvélemény” mindig úgy változott, ahogyan a nagyhatalmi vonalak rendeződtek.

Kováts Albert | Simléder

A Nyugat az első világháború eredményeként feldarabolta a Monarchiát, létrehozta a kezdettől működésképtelen kisantantot. A 30-as években kivonult. 1948-ban megint kivonult úgy, hogy be se jött. 56-ban beintett, hogy semmi közünk hozzátok, nem a mi

bizniszünk. Most pedig „rájött”, hogy tényleg semmi köze hozzánk. A magyar (és más kisországi) „politika”, és nyomában a mindenkori „közhangulat”, hol késve, hol hamar, de mindig a nagyhatalmi érdekvonal-rendeződésekre reagált fasizmussal, bolsevizmussal, liberalizmussal, illiberalizmussal, és az ehhez tartozó süket dumákkal fejlődésről, haladásról, hanyatlásról, demokráciáról és rendről, dekadenciáról és normalitásról, gyermekeink jövőjéről, nemzeti múltjáról.

Ha a demokraták Bident indítják, a mindenre alkalmatlan szenilis vénembert Trump ellenében, az azt jelenti, hogy a demokraták voltaképpen Trump elnökségét támogatják. Talán hogy ő végezze el a piszkos munkát, melyet a glaszékesztyűs progresszívek nem hajlandók. Többek között a veszteséges NATO leépítését a válságban lévő Egyesült Államok részéről. Sajnáljuk, nem tudjuk többé finanszírozni a történelem végét. Amennyiben pedig a NATO-nak annyi lenne, Nyugat-Európa, bár rohamos iramban fegyverkezne, párhuzamosan tárgyalna az oroszokkal is. És ismerve Nyugat-Európát, békéjének ára mi lennénk. Nem valószínű, hogy Köztes-Európába orosz csapatok vonulnának be, inkább semleges zóna jönne létre. Olyan, amelyik gazdaságilag ugyan Európa része, de politikailag az orosz befolyás érvényesül. A magyar elit talán ennek megy elébe, a propaganda pedig ezt készíti elő, jobb félni, mint megijedni alapon. Magyarország leginkább a német nagytőke területe. Ugyanakkor lehet csatorna, átjáró is a németek és oroszok közt. Kelet és Nyugat közt, mint mindig.

vátesz

Mindez persze találgatás. De igen népszerű hazai jobboldali-szélsőjobboldali körökben Alexandr Dugin Eurázsia-koncepciója. Egy nagy tradicionalista-nacionalista Szovjetunió a Nyugat ellenében. „Hagyjuk az internacionalista, nemzetietlen díszleteket, a felszín alatt már körvonalazódik... az igazi Oroszország, a történeti Oroszország, az ősi... valódi Oroszország-Eurázsia, Dzsingisz kán nagy művének örököse” – olvasom újra Wiktor Woroszylski esszéjében, mely az akkor pánmongolizmusnak nevezett nagyorosz-eurázsiai tudatról szól. 1984-ben írta, én a Máshonnan Beszélő nevű szamizdat egyik 1988-as számában olvastam először. A nyolcvanas évek végén abszurdumnak tartottam, és elképedtem, hogy még szegény Csingiz Ajtmatovot is belekeveri. Sose gondoltam volna ekkora vátesznek a kilencvenes években elhunyt

lengyel zsidó irodalmárt. Dugin sehol nem volt még. Ma pedig a pusztai, sztyeppe-i romantika az oroszoknál is dívik bizonyos körökben, pedig ők nem szittyák vagy hunok.

„Akarsz-e orosz lenni?” – ez volt az egyik jelszó a hagyományos orosz nacionalizmus újjáéledésekor a rendszerváltás idején. Mostanság a putyini Oroszországban, nagy arénákban, az államilag támogatott nemzeti rock hangjaitól kísérvé politikai szeánszokon mindenféle nemzetiségűek vallják meg oroszországot. A grúz vagy a burját elmondja, hogy ő grúz és burját, de orosz.

Kovács Albert | Kék

Bárki lehet tehát orosz, a magyarok is. Nyugatot védő keresztény végvár voltunk, de most törölve az ezer évet, kipcsakok lettünk, hunok megint, türkök, akik a posztszovjet Közép-Ázsiába járunk csodálni az ottani viszonyokat. Miért is ne lehetnének akár oroszok?

Gyökértelenség és látens öngyűlölet

Jobboldali barátomtól kérdezem, mi a véleménye. Szerinte „vannak jobbosok, akik úgy hiszik, ez valami játék”. Játék, melynek nincs igazi tétje. Ezek a jobbosok „pusztán azért fetisizálják az orosz rezsimet, mert az az őket igazoló antianyag. Ami erőt ad nekik. A ressentimentjüknek. De ezek nem értik Oroszországot. Ahogyan Amerikát sem. Ők is ugyanolyan önpusztítók, mint az lmbtq-wilkommenskultur”. Csak ők – szemben a Nyugat alkonyával – az oroszok általi öngyilkosságot és önfelszámolást választanák az afrikai invázió, a család és a nemek szétbomlása helyett.

„A tarkójukhoz pisztolyt szorító NKVD-s tiszt gondolata is kéjes borzongást váltana ki belőlük. Talán kicsit felállna nekik. Lehet, hogy ők maguk tartanák oda a homlokukat a pisztolycső elé” – vicceskedik. Pedig ez valódi keleti, orosz módi lenne, mint Sztálin idejében vagy Rajk akasztásakor.

egyfajta öngyilkosság

„Betegek ezek. Nincs bennük semmi életösztön” – folytatja az irodalmias eszmefuttatást. „Azt mondom, az öngyűlölet és a ressentiment működik bennük, ami pont ugyanaz, mint azokban, akiket gyűlölnék.” Ez az oroszimádat egyfajta öngyilkosság. Lényegében ugyanaz, mint Nyugaton a woke, csak itt köztes európai hagyományon alapulva, kelet-európai formában.

Ugyanakkor mégis inkább játék. „Nem értem, miért élik meg ezt tömegesen. Alapvetően infantilizmus. Pofázás. Szerepjáték kockázat nélkül.” Vagyis a NER nem igazi oroszbarát, csak kezeli a politikai divatot. Mint orvos a betegséget. Na, ez meghökkentő csavar.

Erről szólt korábban a jobboldali szubkultúrákban terjedő habsburgizmus, melynek semmi köze a régi aulikusokhoz vagy a háború előtti legitimistákhoz. Azok, bár Habsburg-pártiak voltak, nem szidták mosdatlan szájjal a szabadságharcainkat és azok hőseit, nem jutottak el a hungarofób öngyűlöletig, hogy még a Lipót-féle abszolutizmust is éltesék, melyet maga I. Lipót bánt meg a halálos ágyán.

Kováts Albert | Nincs semmi baj

„Nem ad identitást, nem ad szellemet ezeknek senki. Nincsen a szívükben törvény, nincsen a szívük hústáblájára felírva semmi. Hogy lehet így élni egyáltalán? Kár ezzel foglalkozni. Holnap más lesz nekik a szerepjáték” – zárta monológját a barátom.

Zárszó helyetti post scriptum

Szerettem volna felidézni, hogy gyerekkoromban milyen pátosz övezte az orosz embert. Középiskolás koromban az osztályunk kiment két hétre a Szovjetunióba, és Leningrádban vigyázzban álltunk Haza Anyácska szobra előtt. Azóta Putyin az egykori Sztálingrádnál emeltetett egy mindennél nagyobb Haza Anyácskát, amely pár méterrel magasabb, mint az amerikai Szabadság-szobor. És ehhez a látványhoz szól a YouTube-on a második világháború klasszikusa: a Szent Háború című szerzemény, de divat lett a Katyusa is. Ez kétségtelenül lenyűgöző és imponáló a magyar jobbosnak, főleg a Pride és hasonlókkal mellett.

vitathatatlan alap

Az már kevésbé lehetne imponáló, hogy Magyarország az egyetlen ország egész Európában, ahol semmiben nincs semmiféle konszenzus. Számos más országban, ahol rendkívül éles a politikai ellentét, és nagy a megosztottság, valamiben azért megegyeznek. Itt még Szent István vs Koppányban sem. A lengyeleknél, noha durva harcok dúlnak az ottani két oldal közt, a félelem az oroszoktól és a nyugati orientáció kikezdhetetlen és vitathatatlan alap. Nálunk semmi. Ez itt két ország: Pannónia és Hunnia.

Ezen szomorkodtam volna még, mikor olvasom a friss hírt, hogy Magyarország nem csupán kínai megfigyelő rendszert vásárol, hanem kínai rendőrök fognak járőrözni Budapest utcáin – nyilván védve a nyugati szövetségeseinktől olyannyira féltett szuverenitást. Kissé megkönnyebbültem. Nincs visszatérés az orosz Haza Anyácskához, a következő divathullám a Mennyei Birodalom nagysága és kultúrája lesz.

felső kép: Kováts Albert | Két ember beszélget